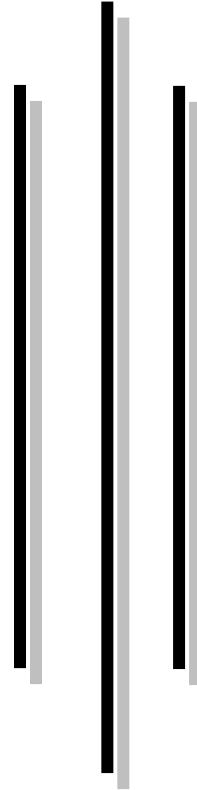

गैरकर राजस्व सुधार कार्यदल
को
प्रतिवेदन, २०७०

गैरकर राजस्व सुधार कार्यदल
अर्थ मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाण्डौ

भूमिका

कुनै पनि देशको सरकारलाई प्रशासन संचालन गर्न, शान्ति सुरक्षा कायम गर्न तथा विकास निर्माणको लागि राजस्वको आवश्यकता पर्दछ । विकासोन्मुख मुलुकहरुमा जनताको आधारभूत आवश्यकताको पूर्तिसंगै विकास निर्माणको जिम्मेवारी पनि सरकारमा नै रहन्छ । नेपाल सरकारले आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दा विगत वर्षहरु देखिनै आन्तरिक राजस्व अपर्याप्त भै विदेशी सहायतामा बढी निर्भर रहनु परेको छ । विदेशी सहायताको निर्भरता कम गर्न सरकारले आन्तरिक राजस्वको परिचालनमा बढी जोड दिन थालेको छ । फलस्वरुप नयां आयकर ऐन लागू भयो, मूल्य अभिवृद्धि करको सफल कार्यान्वयन भयो, भन्सार र अन्तःशुल्क प्रशासन सम्वन्धि कानून तथा प्रशासनिक संरचनामा व्यापक सुधार गरियो । राजस्वको श्रोतहरु मध्ये कर राजस्व संगसंगै गैरकर राजस्व पनि एउटा प्रमुख श्रोत रहेको छ । गैरकर राजस्व अन्तर्गत सरकारी बस्तु तथा सेवाको विक्री मूल्य लगायत सरकारले नियमनकारी हैसियतले प्रदान गर्ने सेवा वापत संकलन गर्ने शुल्क, फी, दस्तुर आदि गैरकर राजस्वको श्रोतहरु रहेका छन् ।

विगतका वर्षहरुमा गैरकर राजस्व परिचालनमा सरकारको ध्यान पुग्न नसकी तुलनात्मक रुपमा कम राजस्व रकम संकलन हुने गरेको थियो । नेपाल जस्तै प्राकृतिक सम्पदा भएका विश्वको अन्य कतिपय मुलुकहरुले प्राकृतिक सम्पदाको परिचालन गरी अत्याधिक मात्रामा गैरकर राजस्व संकलन गर्न सफल रहेका छन् । यस परिप्रेक्ष्यमा नेपालले पनि गैरकर राजस्वलाई महत्वपूर्ण श्रोतको रुपमा परिचालन गर्न हाल निरन्तर प्रयास गरिरहेको छ । आ.व. २०७०/७१ को बजेट बक्तव्यमा पनि गैरकर राजस्वका विविध पक्षहरुको अध्ययन गरी सुभाब दिन “गैरकर राजस्व प्रणाली सुधार कार्यदल” गठन गरिनेछ, भन्ने उल्लेख भए अनुरूपम यो कार्यदल गठन भएको हो ।

कार्यदल गठन सम्वन्धी अवधारणा पत्रमा उल्लेखित कार्य विवरण, गैरकर राजस्व सम्वन्धि विगतमा भएका अध्ययनहरु, राजस्व सम्वन्धि कानून तथा प्रशासनिक व्यवस्था, राजस्व संकलन स्थिति, अन्य मुलुकहरुको गैरकर राजस्व सम्वन्धि कानूनी तथा प्रशासनिक संरचना आदि अध्ययन गरी हाल विद्यमान अवस्थामा गैरकर राजस्वको क्षेत्रमा सुधार गर्न सक्ने संभावना बारे सुभाबहरु प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत सुभाब गैरकर राजस्वका नयां श्रोतहरु, करको दरहरु, सरकारी बस्तु तथा सेवाको नियमन सम्वन्धी व्यवस्था तथा दीर्घकालिन प्रभाव पार्ने गैरकर राजस्व सम्वन्धी पद्धतिमा बढी केन्द्रित रहेको छ ।

अन्तमा बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए अनुसार गैरकर राजस्व सुधार सम्वन्धी कार्यदल गठन गरी त्यसको जिम्मेवारी प्रदान गर्नु भएकोमा माननीय मन्त्रीज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौ । साथै कार्यदललाई सुभाब तथा निर्देशन दिनु हुने श्रीमान सचिवज्यू, अर्थ मन्त्रालय तथा सह सचिव, राजस्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छौ । यस्तै यस कार्यदलमा संलग्न भई प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्ने राजस्व व्यवस्थापन महाशाखाका अधिकृत तथा कर्मचारीहरु, सहयोग तथा सुभाब दिने अन्य मन्त्रालयका पदाधिकारीहरु तथा आमन्त्रित विज्ञहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौ ।

फाल्गुण, २०७०

गैरकर राजस्व सुधार कार्यदल

विषय सूची

१. परिचय	१		
१.१ अध्ययनको परिचय			१
१.२ अध्ययन औचित्य			२
१.३ अध्ययन विधि			२
१.४ अध्ययनको सीमा			३
१.५ अध्ययन प्रतिवेदनको संरचना			३
२. सन्दर्भ सामाग्रीको पुनरावलोकन	४		
२.१ गैरकरको परिचय			४
२.२ नेपालमा गैरकर सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था			४
२.३ राजस्व परामर्श समितिका प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन			६
२.४ गैरकर सम्बन्धमा विगतमा भएका अध्ययन र त्यसका निचोडहरू:			६
३. अध्ययन विश्लेषण	७		
३.१ गैरकर राजस्व संकलनको तुलनात्मक विश्लेषण			७
३.२ नेपाल सरकारले सार्वजनिक संस्थानहरूमा गरेको लगानी र प्रतिफल			१०
३.३ गैरकर राजस्वका विद्यमान श्रोत			१२
३.४ बस्तु तथा सेवाको मूल्य			१६
३.५ गैरकर राजस्वको संस्थागत तथा कानूनी व्यवस्था			१७
३.६ गैरकरको लेखांकन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षणको व्यवस्था			२४
३.७ केन्द्र र स्थानीय निकायबीच गैरकर राजस्वको बाँडफाँड			२५
४. समस्याको पहिचान	२८		
४.१ गैरकर नीतिको अभाव			२८
४.२ कराधार र करका दर तोक्ने सम्बन्धमा एकरूपता नहुनु			२८
४.३ सार्वजनिक निकायहरूमा गैरकर परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउने विषयले प्राथमिकता नपाएको			२८
४.४ सार्वजनिक संस्थानको समस्या			२८
४.५ गैरकर राजस्वको अभिलेख, प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रभावकारी नभएको			२९
४.६ सम्बन्धित मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र नेपाल राष्ट्र बैंकबीच सुचना संजाल प्रभावकारी नहुनु			२९
४.७ गैरकर राजस्वको एकीकृत अनुगमन गर्ने स्थानीय तथा केन्द्रीय संरचना तथा संगठनको अभाव रहेको			२९
४.८ केन्द्र तथा स्थानीय निकायहरूबीच राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धी कार्यविधि लामो र जटिल रहेको ।			२९
५. सुझाव तथा सिफारिस	३०		
५.१ सुझाव			३०
५.२ सिफारिस:			३२
६. सन्दर्भ सामाग्री	३८		
७. अनुसूचीहरू	३९		
अनुसूची १: कार्यदलको संरचना, कार्यादेश र कर्मचारीहरू:			३९
अनुसूची २: छलफलमा उपस्थित भै कार्यदललाई सुझाव दिनुहुने व्यक्तिहरू			४१
अनुसूची ३: कार्यदलले सुझाव माग गरेका निकाय तथा संघसंस्थाहरू			४३
अनुसूची ४: कार्यदललाई प्राप्त सुझावहरू			४५
अनुसूची ५: गैरकर राजस्व शीर्षक तथा व्याख्या			८८

१. परिचय

१.१ अध्ययनको परिचय

सार्वजनिक बित्तको प्रमुख स्रोत राजस्व हो । नेपाल सरकारले परिचालन गर्ने राजस्वलाई कर राजस्व र गैरकर राजस्व भनी दुई वर्गमा विभाजन गरेको पाइन्छ । आय, मुनाफा, पूंजीगत लाभ, सम्पत्ति, उपभोग, तथा वस्तु तथा सेवाको कारोबारमा लाग्ने आयकर, रजिष्ट्रेसन शुल्क, सम्पत्ति कर, मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क लगायत यस्तै प्रकृतिका केही शुल्कहरु कर राजस्व भनी वर्गीकरण गरिएको छ भने सरकारी सम्पत्तिबाट प्राप्त ब्याज, लाभांश, भाडा, रोयल्टी, सरकारी वस्तु तथा सेवा को विक्रीबाट प्राप्त हुने रकम, प्रशासनिक सेवा शुल्क, दण्ड जरिवाना र जफत आदि बाट प्राप्त हुने रकमलाई गैरकर राजस्व भनी वर्गीकरण गरिएको छ । आ.व. २०६९।७० को कुल राजस्वमा कर राजस्व र गैरकर राजस्वको अनुपात क्रमशः करिब ८६.६४ र १३.३६ प्रतिशत रहेको छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग तुलना गर्दा क्रमशः १३.७८ र २.१३ प्रतिशत रहेको छ ।

गैरकर राजस्व परिचालनमा नेपाल सरकारका प्राय जसो सबै निकायहरु संलग्न रहेका छन् । यस्ता राजस्वहरु विविध प्रकृतिका स्रोतहरुबाट संकलन गरिन्छ । सीमित कराधार, विविध करका दर, र विविध प्रकृतिका संगठनात्मक संरचनामार्फत संकलन गरिने भएको हुंदा गैरकर राजस्वको विश्लेषण, प्रक्षेपण, संकलन, अभिलेखीकरण, प्रतिवेदन तथा कार्य प्रगति समीक्षा जस्ता व्यवस्थापकीय पक्ष कमजोर रहेको छ । प्रचुर मात्रामा रहेको प्राकृतिक एवम् सार्वजनिक सम्पत्तिको उच्चतम सदुपयोग गर्ने, सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई छरितो, सेवाग्राहीमैत्री, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने र सिविधान र कानूनका कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन सकेमा गैरकर राजस्व परिचालन गर्ने प्रशस्त संभाव्यता रहेको छ ।

राजस्व परिचालनमा गैरकर राजस्वको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको विषयमा विगत केहि वर्षदेखिका राजस्व परामर्श समितिका प्रतिवेदनहरुले पनि औल्याएका छन् । सुदृढ सार्वजनिक बित्त संचरना निर्माण गर्नमा गैरकर राजस्वको महत्वपूर्ण भूमिका रहने तथ्यलाई हृदयंगम गरी आर्थिक वर्ष २०७०।७१ को आय व्ययको सार्वजनिक जानकारी बक्तव्यको बुंदा नं. ३९५ मा “आन्तरिक राजस्व परिचालनमा गैरकर राजस्वको योगदान बृद्धि गर्न गैरकरका नयां श्रोतहरुको पहिचान, सरकारी सम्पत्तिको उपयोग, वस्तु तथा सेवाको मूल्य पुनरावलोकन र गैरकर राजस्व संकलनको सस्थागत जिम्मेवारी समेतको अध्ययन गरी सुझाव दिन गैरकर राजस्व प्रणाली सुधार कार्यदल गठन गरिनेछ” भनि घोषणा भएको थियो । बजेट वक्तव्यको यसै नीतिगत व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय (मा.अर्थमन्त्री) बाट मिति २०७०।०७।०८ को निर्णयानुसार गैरकर राजस्व सुधार कार्यदल गठन भयो । कार्यदलको संरचना र कार्यदललाई तोकिएको कार्यक्षेत्र कार्यदेश (TOR) अनुसूची १ मा समावेश गरिएको छ । नेपाल सरकारको निर्णयानुसार गठन गरी तोकिएको कार्यादेश बमोमिज कार्यदलले यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरेको हो ।

१.२ अध्ययन औचित्य

गैरकर राजस्वका श्रोतहरु सार्वजनिक सेवा प्रवाह, कानूनको परिपालना गर्दा हुने दण्ड जरिवाना, राज्यले उपलब्ध गराउने वस्तु तथा सेवा र प्राकृतिक सम्पदा प्रयोगमा आधारित रहेका छन् । नेपाल सरकारले वार्षिक बजेट तयारी गर्दा आयको प्रक्षेपण पनि गर्नुपर्ने हुन्छ । यसमा कर राजस्व र गैरकर राजस्वबाट प्राप्त हुने आय नै प्रमुख रहेका हुन्छन् । यी आय मध्ये गैरकर राजस्वका आयका स्रोतहरु नेपाल सरकारका प्रायजसो सबै निकायले परिचालन/संकलन गर्दै आएका छन् । गैरकर

राजस्वका स्रोतहरू एकिकृत नभएका र सार्वजनिक आय व्ययको प्रक्षेपण गर्दा कुन कुन स्रोतबाट कति राजस्व प्राप्त हुन्छ, यकिन गर्न नसकिएको अवस्था विगत देखिन नै विद्यमान रहेको छ ।

नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको राजस्व नीतिले आन्तरिक स्रोत र साधनको अधिकतम् परिचालनबाट मुलुकमा लगानीको वातावरण तयार गर्दै दिगो, निजी क्षेत्र मैत्री, पारदर्शी र समतामुलक कर प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यस सन्दर्भमा गैरकर राजस्वका थप स्रोतहरूको पहिचान गरी गैरकरका दरहरूलाई लागत प्रभावी बनाउनुको साथै गैरकर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरूलाई जिम्मेवार तुल्याई राजस्व संकलन प्रक्रियालाई सरल र पारदर्शी बनाउने नीति रहेको छ । उक्त नीति कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा गैरकर राजस्व परिचालनमा देखिएका नीतिगत, कानुनी, संस्थागत तथा व्यवस्थापकीय समस्या एवम् चुनौतिहरूको विषयमा अध्ययन गरी गैरकर राजस्वको योगदान बृद्धि गर्न नीतिगत परिवर्तन एवं व्यवस्थापकीय सुधारका विषयसूची पहिल्याउनु आवश्यक रहेको छ । यसै सन्दर्भमा एक कार्यदल गठन गरी सुक्ष्म अध्ययन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखियो । नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयले “गैरकर राजस्व सुधार कार्यदल” गठन गरी कार्यदललाई तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गर्न यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

१.३ अध्ययन विधि

गैरकर कार्यदललाई तोकिएको कार्यक्षेत्र वमोजिम गैह्रकर संग सम्बन्धित तथ्यांकहरूको विश्लेषण र तत्सम्बन्धी पूर्व अध्ययन/साहित्य अध्ययन, सबै विषयगत मन्त्रालयहरूलाई गैह्रकरका दरहरूको परिमार्जन, सम्भावित नयां क्षेत्रहरूको पहिचान र प्रकृयागत सुधारवारे आवश्यक लिखित राय सुझावहरू र आवश्यकता अनुसार मन्त्रालय र विभागका सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई आमन्त्रण गरी छलफल तथा यस क्षेत्रको बारेमा उहांहरूको सुझाव प्राप्त गर्ने जस्ता विधिहरूको अवलम्बन गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

कार्यदलले अध्ययनको सिलसिलामा मुख्यतः देहायका अध्ययन विधि अपनाई प्रतिवेदन तयार गरेको छ ।

- गैरकरको सम्बन्धमा पहिले गरिएका अध्ययन प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन गर्ने ।
- आर्थिक आयोग, राजस्व परामर्श समिति, वित्तीय सुधार कार्यदल लगायत अन्य कार्यदल/टोली आदिका प्रतिवेदनहरूको पुनरावलोकन गर्ने ।
- विषयगत मन्त्रालयहरू तथा सम्बन्धित निकायहरूका नीति कार्यक्रम, ऐन तथा नियमावली, निर्देशिका लगायत तत् तत् निकायहरूका वार्षिक प्रतिवेदन आदिको अध्ययन ।
- सूचना प्रकाशित गरी सरोकारवाला तथा र इच्छुकहरूबाट सुझाव आह्वान गर्दा प्राप्त भएका सुझावहरूको अध्ययन ।
- विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायका पदाधिकारीहरूलाई आमन्त्रण गरी सम्बन्धित विषयवस्तुमा छलफल गर्दा प्राप्त भएको मौखिक तथा लिखित सुझाव र निष्कर्षहरू । यसरी विभिन्न निकाय तथा विज्ञहरूसँग भएको छलफल तथा तथ्यांक संकलनलाई प्राथमिक सूचनाको स्रोतको रूपमा लिइएको छ भने विभिन्न पुस्तक, जर्नल तथा अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, website आदिलाई द्वितीय (Secondary) सूचना स्रोतको रूपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

१.४ अध्ययनको सीमा

- कार्यदललाई तोकिएको समय सीमा, उपलब्ध साधन तथा सोको सीमितताका कारण सम्बन्धित सबै विषयगत मन्त्रालय तथा निकायहरु रहेका क्षेत्र तथा जिल्लास्तरका कार्यालयहरुको अध्ययन भ्रमण गर्न सकिएन ।
- अध्ययन गर्दा यससँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित संशोधन गर्नुपर्ने देखिएका करका दर बाहेक अन्य दरहरुको अध्ययन गरिएको छैन ।

१.५ अध्ययन प्रतिवेदनको संरचना

प्रस्तुत अध्ययन प्रतिवेदनलाई मुख्य पांच भागमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो भागमा अध्ययनको परिचय, औचित्य, कार्यजिम्मेवारी, अध्ययन विधि तथा अध्ययनका सीमाहरुको वर्णन गरिएको छ । दोस्रो भागमा सन्दर्भ सामाग्रीको पुनरावलोकन गरिएको छ । यस अन्तर्गत गैरकरको परिचय, सैद्धान्तिक मान्यता, नेपालमा गैरकर नीतिको विकासक्रम, राजस्व परामर्श समिति तथा नेपाल सरकारले समय समयमा गठन गरेको अध्ययन कार्यदलले दिएका प्रतिवेदनहरुको पुनरावलोकन गरिएको छ । तेस्रो भागमा नेपालमा राजस्व परिचालनमा गैरकर राजस्वको योगदान, गैरकर राजस्वका स्रोतहरु, गैरकर परिचालन सम्बन्धी संस्थागत कानुनी, तथा व्यवस्थापकीय पक्ष, गैरकर राजस्वको अभिलेख तथा लेखा परीक्षण प्रणाली, केन्द्रीय तथा स्थानीय निकायबीच राजस्वको बाण्डफाण्ड आदि विषयको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । चौथो भागमा गैरकर परिचालनमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरुको विश्लेषण गरिएको छ । पांचौं भागमा समस्या समाधानका सुझाव तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने सिफारिसहरु उल्लेख गरिएको छ ।

२. सन्दर्भ सामाग्रीको पुनरावलोकन

२.१ गैरकरको परिचय

संवैधानिक एवम् सार्वजनिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न सरकारले विविध वस्तु तथा सेवाको बिक्री, बितरण, हस्तान्तरण एवम् आपूर्ति गर्ने गर्दछ। यसरी सरकारले बिक्री, बितरण, हस्तान्तरण एवम् आपूर्ति गरेका वस्तु तथा सेवाको आधारमा वस्तु तथा सेवाग्राही व्यक्ति वा निकायबाट सरकारलाई भुक्तानी गरिने रकम, शुल्क, दस्तुर, रोयल्टी एवम् दान दातव्यलाई गैरकर भन्ने गरिन्छ। प्रतिफलको अपेक्षा नगरी सार्वजनिक हितको लागि गरिने अनिवार्य योगदानलाई कर राजस्व भन्ने गरिन्छ। सिद्धान्ततः करदाताले आफूले तिरेको करको अनुपातमा सरकारबाट सेवा, सुविधा वा फाइदा प्राप्त हुनुपर्दछ भन्ने कुनै सुनिश्चितता हुदैन। तर गैरकरको सैद्धान्तिक मान्यता केही फरक रहेको छ।

गैरकर राजस्वले सरकारले उपलब्ध गराउने वस्तु, सेवा, सुविधा वा प्रतिफलको अनुपातमा गरिने अनिवार्य वा स्वेच्छक दुबै किसिमको भुक्तानीलाई समेटेको हुन्छ। गैरकरको सैद्धान्तिक मान्यता अनुसार सबै नागरिकहरूले समानरूपले करको भार बहन गर्नु पर्दैन। सार्वजनिक वस्तु वा सेवा उपभोग गर्न चाहने व्यक्तिलाई मात्र यस्तो कर अनिवार्य हुन्छ। सरकारी निकायबाट जसले जति बढी वा थोरै वस्तु, सेवा वा सुविधा ग्रहण गर्दछ, उसले उति बढी वा घटी मूल्य वा शुल्क वा दस्तुर आदिको भुक्तानी गर्नुपर्दछ। दण्ड, जरिवाना र जफत भने कानूनको परिपालना नगर्ने उपर लक्षित हुन्छ र यसबाट कर राजस्व जस्तै अनिवार्य दायित्व सिर्जना हुन्छ। दण्ड जरिवाना कसुरको प्रकृति, परिमाण तथा गाम्भीर्यतामा आधारित रहेको हुन्छ। इजाजत दस्तुर, नविकरण दस्तुर आदि नियमन तथा अभिलेखन गर्ने उद्देश्यले तोकिएको हुन्छ।

विस्तृत अर्थमा गैरकर राजस्वलाई दुई भागमा बर्गिकरण गरेर पनि अध्ययन गर्ने गरिन्छ। पहिलो सरकारको नियमनकारी भूमिकाबाट प्राप्त हुने आय र दोश्रो, सरकारी चल अचल सम्पत्तिको लगानी तथा बहालबाट प्रतिफलको रूपमा प्राप्त हुने आय। कानूनको परिपालना नगर्ने व्यक्ति तथा निकायलाई न्यायिक तथा प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना गर्ने र आवश्यक परे सम्पत्ति जफत गर्ने, प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको दिगो व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गर्ने, र सेवाग्राहीलाई छिटो, छरितो, गुणस्तरीय र प्रभावकारीरूपमा वस्तु तथा सेवा उपलब्ध गराउनेतर्फ गैरकर राजस्व नीति परिलक्षित रहेको छ।

सरकारले सार्वजनिक संस्थानहरूमा लगानी गरेको शेयर वापत प्राप्त हुने लाभांश, ऋण वापतको व्याज, सरकारी सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त आय र सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्तिको भाडाबाट प्राप्त हुने आय पनि गैरकर राजस्वमा गणना गर्ने गरिन्छ। यसैगरी गैरकर राजस्वका अन्य स्रोतहरूमा सरकारको एकाधिकार रहने आधुनिक संञ्चार र मनोरञ्जनका क्रियाकलाप नियमन र नियन्त्रण गर्दा प्राप्त हुने सरकारी आय पनि रहेका हुन्छन्। यस वर्गमा दूर संचार सेवा दस्तुर, अनुमति दस्तुर, रोयल्टी, क्यासिनो रोयल्टी जस्ता आयका स्रोतहरू पर्दछन्।

२.२ नेपालमा गैरकर सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था

नेपालमा प्राचीन कालदेखि नै कुनै न कुनै रूपमा कर लगाउने प्रथा रही आएको छ। वि.सं. २००८ देखि सरकारी बजेट प्रणालीको विकास शुरुदेखि नै कर नीति तथा कर प्रणालीको विकासक्रम शुरु भएको मान्न सकिन्छ। वि.सं. २०१३ मा विकास योजनाको शुरुवात संगसंगै देशको सामाजिक आर्थिक विकासको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत तथा साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु पर्ने आवश्यकता महशुस हुन थाल्यो। निजी क्षेत्रको विकास भइ नसकेको अवस्थामा सरकारले विभिन्न

सार्वजनिक संस्थान स्थापना गरी सार्वजनिक उपयोगिताका वस्तु तथा सेवा उत्पादन तथा बितरण गर्न थाल्यो । आधुनिकीकरण तथा विकासका मुद्दाले गर्दा सरकार विकास तथा सेवा प्रवाह गर्ने प्रमुख सम्बाहकको रूपमा विकसित हुन थालेकोले सार्वजनिक खर्चको आकार बढ्न थाल्यो तर सार्वजनिक उत्पादकत्व घट्दै जाँदा आन्तरिक स्रोत परिचालनमा थप दबाव सिर्जना भयो ।

सातौँ पञ्चवर्षीय योजनामार्फत पहिलो पटक कर नीति जारी गरिएको थियो । उक्त नीतिमा मुलतः कर राजस्व परिचालनको विषयलाई समावेश गरिएको थियो भने गैरकर राजस्व बढाउने उद्देश्यले अध्ययन गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको थियो । आठौँ पञ्चवर्षीय योजनामा कर तथा गैरकर नीतिको विषयलाई स्पष्ट हुने गरी सम्बोधन गरिएको थिएन ।

इ.स. १९८० को शुरुवात संगै परम्परातगत काराधार र करका दर र कर प्रणालीले मात्र सार्वजनिक खर्च धान्न नसकी बजेट घाटा बढ्न थालेपछि सरकार पनि मितव्ययी, पारदर्शी, जवाफदेही र उद्यमशील हुनु पर्दछ भन्ने मान्यता स्थापित हुन थाल्यो । कर राजस्व दर बृद्धि गर्दा निजी लगानी प्रभावित हुने हुँदा करका दरलाई समायोजन गर्दै करको दायरा विस्तार तथा संस्थागत क्षमता विकासतर्फ कर नीतिहरु परिलक्षित भए । सरकारले कर राजस्वका अतिरिक्त गैरकर राजस्व संकलनलाई पनि विशेष महत्वका साथ नीतिगत सुधार गर्न थाल्यो । सार्वजनिक सेवालाई जनमुखी, पारदर्शी, जवाफदेही, करदाता एवम् सेवाग्राहीमैत्री बनाई सार्वजनिक वस्तुको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र सरकारको नियमनकारी प्रबर्द्धनकारी एवम् सहजकर्ताको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाई जनताबाट लागत आपुरण हुने किसिमले सेवा शुल्क संकलन गर्नेतर्फ सरकारको ध्यान केन्द्रित हुन थाल्यो । सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुरूप मूल्य अभिवृद्धि कर, आयकर र अन्तःशुल्कलगायत समग्र कर प्रणालीमा सुधारका प्रयास थालिए । गैरकर राजस्वमा पनि करका दर तथा काराधार विस्तारतर्फ पटके सुधारका प्रयासहरु शुरु भए ।

नवौँ पञ्चवर्षीय योजनामा लागतको आधारमा मूल्य कायम गरी दूरसंचार, विद्युत तथा खानेपानी जस्ता क्षेत्रबाट प्राप्त हुने आय तथा लाभांशमा र यसैगरी अन्य क्षेत्रमा पनि सुधार गरी गैरकर राजस्वमा बृद्धि गरिने रणनीति घोषणा गरियो । साथै यस अवधिमा सार्वजनिक संस्थानमा गरिएको लगानी अनुरूप प्रतिफल प्राप्त गर्न संरचना र व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने नीति अख्तियार गरियो । यसै सन्दर्भमा दशौँ योजनामा गैरकर राजस्वको अंश बृद्धि गर्न सरकारी क्षेत्रबाट प्रदान गरिने सेवा र वस्तुहरुको बिक्री गर्दा लागत र बजार मूल्यलाई आधार मानी मूल्य कायम गर्ने, सार्वजनिक संस्थानबाट प्राप्त हुने लाभांश सम्बन्धी नीतिमा प्रत्येक दुई दुई वर्षमा पुनरावलोकन गर्ने, संस्थानहरुमा भएको लगानीको साँवा ब्याज र रोयल्टी असुली सम्बन्धी कार्यलाई योजनाबद्ध रूपमा अगाडि बढाउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ भने त्रिवर्षीय अन्तरिम योजनामा गैरकरका दरहरुको पुनरावलोकन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

विभिन्न आ.व.हरुको बजेट वक्तव्यमा गैरकर सुधार गर्ने व्यवस्था बारे उल्लेख छ । आ.व. २०५६।५७ को बजेट वक्तव्यमा पर्यटन भिसा शुल्क, पर्वतोहरण शुल्क, जलयान व्यवस्थामा केही परिवर्तन गर्ने भन्ने उल्लेख भएको थियो । आ.व. २०६२।६३ को बजेट वक्तव्यमा गैरकर राजस्वका दरहरुलाई समयानुकूल बनाई समायोजना गर्दै जाने निरन्तरता दिइएको छ भन्ने उल्लेख थियो । यस्तै आ.व. २०६५।६६ को बजेट वक्तव्यमा गैरकर राजस्व (रोयल्टी, लाभांश, जरिवाना, शुल्क) कर दर पुनरावलोकन गरी समसामयिक दर निर्धारण गर्न नेपाल सरकारमा गैर कर राजस्व संकलन गर्ने निकायलाई परिचालन गरिने छ । साथै सरकारी संस्था र सार्वजनिक संस्थाको कार्य प्रणालीमा सुधार गरी गैरकर राजस्व बृद्धिका स्रोतहरु पहिचान गरिने भन्न उल्लेख थियो । आ.व. २०६५।६६ को वक्तव्यमा दरहरुको पुनरावलोकनको कुरा मात्र नभई दर पुनरावलोकन गर्ने संस्थागत जिम्मेवारी दिने तथा गैरकरको स्रोतहरुलाई बढी उत्पादनशील बनाउने जस्ता अवधारणा अघि सारिए ।

यसका अतिरिक्त गैरकर सुधार सम्बन्धी सुभाब दिन मन्त्रालयस्तरमा समय समयमा अध्ययन टोलीहरु गठन भएका छन् । यसरी गैरकर व्यवस्थामा पटके सुधारका प्रयासहरु भएतापनि यसको स्थिति अझै सन्तोषजनक हुन सकेको छैन । विगत एक दशकदेखि कुल राजस्वमा गैरकर राजस्वको योगदान औषत २० प्रतिशतको हाराहारीबाट घट्दै १३ प्रतिशतका हाराहारीमा आएको छ । कर राजस्व र गैरकर राजस्वको वर्गीकरण तथा लंखांकनमा आ.व. २०६८।६९ देखि गरिएको परिवर्तनका कारणले पनि गैरकर राजस्वको योगदान घटेको देखिएको हो । नेपाल प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको धनी देश हो, पूर्वाधार निर्माणका प्रशस्त संभावना विद्यमान छन्, सरकारी संरचना तथा सेवा जनतामा अधिकतम पुर्याउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । यस्तै अवस्थामा रहेको कतिपय देशहरुको गैरकर राजस्व असूली उच्च स्थानमा रहेको छ । गैरकर राजस्वमा सुधारको प्रशस्त संभावना भएको हुनाले आ.व. २०७०।७१ को बजेट बक्तव्यको राजस्व नीति तथा कार्यक्रममा “गैरकर राजस्वका थप स्रोतहरु पहिचान गरी गैरकरका दरहरुलाई लागत प्रभावी बनाउनुको साथै गैरकर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरुलाई जिम्मेवार तुल्याई राजस्व संकलन गर्ने प्रक्रियालाई सरल पारदर्शी बनाउने” हुनुको साथै “आन्तरिक राजस्व परिचालनमा गैरकर राजस्वको योगदामा बृद्धि गर्न गैरकरका नयां स्रोतहरुको परिचालन, सरकारी सम्पत्तिको उपयोग, बस्तु तथा सेवाको मूल्य पुनरावलोकन र गैरकर राजस्व संकलनको संस्थागत जिम्मेवारी समेत अध्ययन गरी सुभाब दिन गैरकर राजस्व प्रणाली सुधार कार्यदल गठन गरिनेछ” भनि उल्लेख भएको छ ।

देशको आर्थिक, सामाजिक तथा पूर्वाधार विकासको लागि आवश्यक पर्ने राजस्व आन्तरिक स्रोतबाट अधिकतम परिचालन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । विश्व व्यापार संगठनको अवधारणा अनुरूप सदस्य देशको नाताले भन्सार महशुल क्रमशः घटाउदै जानुपर्ने, प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करका दर बृद्धि गर्दा आर्थिक क्रियाकलाप प्रभावित भई लागनी, आय, रोजगारी तथा उत्पादनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने हुंदा भरपर्दो बैकल्पिक स्रोतको रुपमा गैरकर राजस्व प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने नीति अख्तियार गरिएको छ ।

२.३ राजस्व परामर्श समितिका प्रतिवेदनहरुको पुनरावलोकन

राजस्व परिचालनमा गैरकर राजस्वको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको विषयमा विगत केहि वर्षदेखिका राजस्व परामर्श समितिका प्रतिवेदनहरुले पनि औल्याएको छन् । राजस्व प्राप्तिका महत्वपूर्ण स्रोतहरु भए पनि कर संकलनका आधार विभिन्न विषयगत ऐन, नियम र नेपाल सरकारका निर्णयमा निर्भर रहनु, विगत धेरै वर्षदेखि विषयगत ऐन तथा नियमावलीले तोकेको सेवा शुल्क, दस्तुर आदि पुनरावलोकन हुन नसक्नु, सरकारले सर्वसाधारणलाई उपलब्ध गराउने बस्तु तथा सेवाको मूल्यमा पुनरावलोकन हुन नसक्दा नेपाल सरकारलाई यी स्रोतहरुबाट प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व प्राप्त हुन नसकेको तथ्यलाई विभिन्न वर्षका राजस्व परामर्श समितिले सरकार समक्ष पेश गरेका प्रतिवेदनहरुले औल्याएका छन् ।

२.४ गैरकर सम्बन्धमा विगतमा भएका अध्ययन र त्यसका निचोडहरु:

वित्तीय सुधार कार्यदल, २०५९ ले गैरकरका स्रोतहरुको विश्लेषण गर्दै राजस्व परिचालनमा रहेका नीतिगत, कानुनी, संगठनात्मक, एवम् व्यवस्थापकीय समस्याहरु पहिचान गरेको र समस्या समाधानका लागि गर्नु पर्ने सुधारका विषयमा महत्वपूर्ण सुभाब एवं सिफारिस गरेको छ । गैरकर राजस्वका दर पुनरावलोकन गरी कुन कुन स्रोतमा के कति दरबृद्धि गर्नु पर्ने भन्ने विषयमा सिफारिस गरेको छ । साथै उक्त कार्यदले करका दर निर्धारण गर्दा अपनाउनु पर्ने सिद्धान्तका विषयमा सरकारलाई सुभाबहरु दिएको छ । उक्त कार्यदलले दिएका सुभाबहरु अद्यापि सान्दर्भिक र कार्यान्वयनयोग्य रहेका छन् ।

३. अध्ययन विश्लेषण

३.१ गैरकर राजस्व संकलनको तुलनात्मक विश्लेषण

आ.व. २०५४।५५ मा कर राजस्व रु २४ अरब ७१ करोड र गैरकर राजस्व करिब रु ७ अर्ब संकलन भएको थियो भने आ.व. २०६८।६९ मा क्रमशः रु २११ अर्ब ७२ करोड र रु ३२ अर्ब ६५ करोड भएको छ । विगत १५ वर्षको असुली प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा कर राजस्वको बृद्धि दर उल्लेखनीय रहेको छ । कुल राजस्वमध्ये कर राजस्व र गैरकर राजस्वको अनुपात आ.व. २०५४।५५ मा ७७.९२ प्रतिशत र २२.०८ प्रतिशत रहेको थियो । यस अवधिमा कर राजस्वको अनुपात क्रमशः बृद्धि भई आ.व. २०६८।६९ मा ८६.६४ प्रतिशत पुग्यो भने गैरकर राजस्वको अनुपात क्रमशः घट्टै १३.३६ प्रतिशतमा पुगेको छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग तुलना गर्दा गैरकरको अनुपात २.३३ प्रतिशतबाट घटेर २.१३ प्रतिशतमा पुगेको छ ।

तालिका नं १

गैरकर राजस्वको अवस्था

(रु अर्बमा)

विषय	२०५४/५५	२०५८/५९	२०६२/६३	२०६६/६७	२०६८/६९
कर राजस्व (रु अर्बमा)	२४.७१	३९.८८	५८.२८	१५९.७९	२११.७२
गैरकर राजस्व (रु अर्बमा)	७.००	११.१२	१४.८५	१८.२१	३२.६५
कुल राजस्व (रु अर्बमा)	३१.७१	५१.००	७३.१३	१७८.००	२४४.३७
कुल राजस्वमा कर राजस्वको अनुपात (प्रतिशत)	७७.९२	७८.२०	७९.६९	८९.७७	८६.६४
कुल राजस्वमा गैरकर राजस्वको अनुपात (प्रतिशत)	२२.०८	२१.८०	२०.३१	२०.३१	१३.३६
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग गैरकर राजस्वको अनुपात (प्रतिशत)	२.३३	२.४२	२.२७	२.२७	२.१३

श्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण

यस अवधिमा कर नीति, प्रणाली तथा संस्थागत व्यवस्थामा गरिएको सुधार कार्यले कर राजस्व असुलीमा उल्लेखनीय बृद्धि भई कुल राजस्वमा कर राजस्वको योगदान बृद्धि भएको छ । गैरकर राजस्वको असुली बृद्धि भएको भए तापनि साविकमा गैरकर राजस्व भनी वर्गीकरण गरिएका केही राजस्व शीर्षकहरूलाई आ.व. २०६८।६९ देखि कर राजस्वतर्फ वर्गीकरण गरिएकोले कुल कर राजस्व तथा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा गैरकर राजस्वको योगदान न्युन हुन गएको हो ।

आ.व. २०६६।६७ देखि आ.व. २०६८।६९ को तीन वर्षको तथ्यांक विश्लेषण गर्दा कर राजस्व भन्दा गैरकर राजस्वको बृद्धिदर उल्लेखनीय रहेको छ । यस अवधिमा कर राजस्वको बृद्धिदर करिब १६.२५ प्रतिशत रहेकोमा गैरकर राजस्वको बृद्धिदर करिब ३९.६७ प्रतिशत रहेको छ । यस अवधिमा सरकारी वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकम तथा ब्याज आयमा उल्लेखनीय बृद्धि भएको छ ।

तालिका नं. २
गैरकर राजस्वको शीर्षकगत योगदान

रु करोडमा

गैरकर राजस्व शीर्षक	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६८/६९	औसत वृद्धि (प्रतिशत)
व्याज	४४.७१	११९.०२	१७५.०२	१४५.७३
लाभांश	७३५.१९	८६२.४६	९४२.९७	१४.१३
भाडा र रोयल्टी	३७९.६४	३१४.९४	६४७.२५	३५.२५
वस्तु तथा विक्रिबाट प्राप्त रकम	७७.६३	८६.८७	४६०.४३६	२४६.५६
प्रशासनिक सेवा शुल्क	१४५.५	१५७.९५	२३०.८८	२९.३४
दण्ड,जरिवाना र जफत	९.५१	१३.३८	३१.५६	११५.९३
अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	०.०१	०.१५	०.०८	३५०.००
प्रशासनिक शुल्क भ्रमण तथा पर्यटन	३८२.८९	४०३.०६	५४८.१९	२१.५९
अन्य राजस्व	३७.६८	१३१.९६	२२८.०१	२५२.५६
पुँजीगत राजस्व	७.८	२५.०८	०.७२	-४५.३८
कुल गैरकर राजस्व	१८२०.६	२११५	३२६५.१	३९.६७
कुल कर राजस्व	१५९७९	१७७२३	२११७२	१६.२५
जम्मा राजस्व	१७७९९	१९८३८	२४४३७	१८.६५

स्रोत : आर्थिक सर्वेक्षण आ.व. २०६९/७०

आ.व. २०६८/६९ को गैरकर असुलीको विश्लेषण गर्दा सरकारी सम्पत्तिबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगदान कुल गैरकर राजस्वमा ५४.०६ प्रतिशत र कुल राजस्व असुलीमा ७.२२ प्रतिशत रहेको छ । कुल गैरकर राजस्वमध्ये सार्वजनिक संस्थानहरुमा सरकारले गरेको सेयर लगानीबाट प्राप्त भएको लाभांशको योगदान २८.८८ प्रतिशत र ऋण लगानीबाट प्राप्त भएको ब्याजको योगदान ५.३६ प्रतिशत रहेको छ । सरकारले सार्वजनिक संस्थानबाट प्राप्त हुने लाभांश र ब्याजको अंश करिब ३४.२४ प्रतिशत रहेको हुँदा सार्वजनिक संस्थानको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सकेमा गैरकर राजस्व परिचालनमा प्रशस्त संभावना रहेको छ । यसैगरी सरकारलाई भाडा तथा रोयल्टी वापत करिब रु ६ अर्ब ४७ करोड २५ लाख राजस्व प्राप्त भएको छ । उक्त रकम कुल गैरकर राजस्वको करिब १९.८२ प्रतिशत र कर राजस्वको करिब २.६५ प्रतिशत हो । प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदाको दिगोरूपमा उच्चतम् उपयोग गर्नेतर्फ प्रयास गरेमा भाडा तथा रोयल्टी वापत प्रचुर मात्रामा गैरकर परिचालन गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ३

गैरकर राजस्वको कूल राजस्वमा योगदान

(रु करोडमा)

गैरकर राजस्व शिर्षक		२०६८/६९	कुल गैरकर राजस्वमा योगदान (प्रतिशत)	कुल राजस्वमा योगदान (प्रतिशत)
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	१७६५.२	५४.०६	७.२२
१४११०	व्याज	१७५.०२	५.३६	०.७२
१४१२०	लाभांश	९४२.९७	२८.८८	३.८६
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	६४७.२५	१९.८२	२.६५
१४२००	वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त रकम	६९१.३२	२१.१७	२.८३
१४२१०	वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त रकम	४६०.४४	१४.१०	१.८८
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	२३०.८८	७.०७	०.९४
१४३००	दण्ड जरिवाना र जफत	३१.५६	०.९७	०.१३
१४३१०	दण्ड,जरिवाना र जफत	३१.५६	०.९७	०.१३
१४४००	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	०.०८	०.००	०.००
१४४१०	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	०.०८	०.००	०.००
१४५००	विविध राजस्व	७७६.९२	२३.७९	३.१८
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क भ्रमण तथा पर्यटन	५४८.१९	१६.७९	२.२४
१४५२०	अन्य राजस्व	२२८.०१	६.९८	०.९३
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	०.७२	०.०२	०.००
	कुल जम्मा	३२६५.१	१००.००	१००.००

श्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०६९/७०

नेपाल सरकारका निकायहरुले वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट रु ४ अर्ब ६० करोड ४४ लाख तथा प्रशासनिक सेवाबाट करिब २ अर्ब ३० करोड ८८ लाख राजस्व संकलन गरेको छन् । कुल गैरकर राजस्वमा यसको योगदान क्रमशः १४.१ प्रतिशत र ७.०७ प्रतिशत हुन्छ । यसैगरी भ्रमण तथा पर्यटनजस्ता प्रशासनिक शुल्कवापत रु ५ अर्ब ४८ करोड १९ लाख र न्यायिक एवम् प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना तथा जफतबाट रु ३१ करोड ५६ लाख गैरकर असुल भएको छ । वैदेशिक पर्यटकलाई आकर्षण गर्ने र अधिकाधिक समय नेपालमा बस्ने वातावरण बनाउन सकेको खण्डमा प्रशासनिक शुल्क वापत बढी गैरकर राजस्व परिचालन गर्न सकिन्छ ।

३.२ नेपाल सरकारले सार्वजनिक संस्थानहरूमा गरेको लगानी र प्रतिफल

शेयर लगानी

सरकारद्वारा संस्थाहरूमा आ.व. २०६९/०७० सम्ममा रु. १ खर्व २० अर्व ६३ करोड २९ लाख ३९ हजार रुपैया शेयरमा लगानी भएको छ। यसमा साधारण शेयरको अंश ९९.२३ प्रतिशत तथा प्राथमिकता प्राप्त शेयरको अंश ८.७७ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका नं. ४

कूल शेयर लगानीको स्थिति

क्र.सं.	विवरण	रकम (रु.)	प्रतिशत	आ.व.२०६९।०७०
१	क) साधारण शेयर	११००५६९८७२२३३४	९९.२३	८८०१८१३९६२।९४
२	ख) प्राथमिकता प्राप्त शेयर	१०५७६७५२३२९।५५	८.७७	०
	जम्मा	१२०६३२९३९५५२।८९	१००.००	८८०१८१३९६२।९४

श्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय।

सरकारले शेयर लगानी गरे मध्ये ठूलो अंश विद्युत प्राधिकरणमा रु ४८ अर्व २१ करोड ७६ लाख ०४ हजार लगानी भएको छ भने दोश्रो ठूलो लगानी नेपाल दुरसंचार कम्पनी लि.मा रहेको छ। उक्त संस्थामा रु. १३ अर्व ७२ करोड ४२ लाख लगानी भएको छ। त्यसै गरी तेस्रो क्रममा नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण छ जसमा रु. १३ अर्व ५१ करोड ६४ लाख ६७ हजार लगानी भएको छ।

संस्थानहरूको दायनीय स्थितिले गर्दा लाभांश बापत प्राप्त हुने राजस्वमा प्रतिकूल प्रवृत्ति देखा परेको छ। आ.व. २०६७।६८ र २०६८।६९ मा गैरकर राजस्वमा लाभांशको योगदान क्रमशः ४०.८ र २८.९८ प्रतिशत रहेको छ जुन रकमलाई गैरकर राजस्वको उल्लेखनीय रकमको रूपमा मान्न सकिन्छ। तर सरकारले विभिन्न प्रतिष्ठानहरूमा गरेको लगानीको अनुपातमा प्राप्त लाभांश एकदमै न्यून रहेको छ। विगत ७ वर्षको सरकारको सार्वजनिक संस्थानहरूमा शेयर लगानीबाट प्राप्त लाभांश र त्यसको प्रतिफल प्रतिशत तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ५

शेयर लगानीको अनुपातमा लाभांश प्रतिशत

आ.व.	खूद लाभांश	शेयर लगानीको अनुपातमा लाभांश प्रतिशत
२०६२।६३	२ अर्व ८ करोड	३.२
२०६३।६४	१ अर्व ४८ करोड ९५ लाख	१.९६
२०६४।६५	१ अर्व ५१ करोड ३८ लाख	१.८०
२०६५।६६	३ अर्व ४७ करोड	४.०३
२०६६।६७	४ अर्व ४१ करोड	५.८
२०६७।६८	५ अर्व ४९ करोड ७ लाख	५.९६
२०६८।६९	६ अर्व २६ करोड २३ लाख	६.११

आ.व. २०६७।६८ र २०६८।६९ मा नेपाल सरकारलाई सार्वजनिक संस्थानहरूबाट प्राप्त लाभांश मध्ये करिव ९९ प्रतिशत योगदान नेपाल दूर संचार कम्पनी लि.को एकलैको रहेको छ। ज्यादै न्यून

योगदान नेपाल आवास फाइनेन्स लिमिटेड तथा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको भई अन्य संस्थानहरुबाट उक्त आ.व.हरुमा लाभांश प्राप्त भएको छैन ।

नेपाल सरकारको लगानी रहेको सार्वजनिक संस्थानहरुको आ.व. २०६६/६७ देखि २०६९/७० सम्मको नाफा नोक्सानको स्थिति हेर्दा ३७ वटा सार्वजनिक संस्थानहरु मध्ये ६ वटा सार्वजनिक संस्थान लगातार २ आ.व. र १० वटा सार्वजनिक संस्थान लगातार ३ आ.व.हरुमा घाटामा संचालित रहेका छन् । साथै कतिपय सार्वजनिक संस्थानहरुको आम्दानी भन्दा खर्चको मात्रा अत्याधिक भै शेयरधनी कोष नै ऋणात्मक हुन पुगेको छ । केही सार्वजनिक संस्थानहरुमा कर्मचारीहरुले सेवानिवृत्त भएपछि पाउने उपदान, निवृत्तीभरण, औषधी उपचार, बीमा आदि रकमको भुक्तानी गर्नको लागि आवश्यक कोषको व्यवस्था नगरेकोले र यस्तो खर्चको भुक्तानी समेत नेपाल सरकारले बहन गर्दै आईरहेको हुनाले सरकारको लगानीबाट प्रतिफल पाउने अवस्था नकारात्मक बन्दै गएको छ ।

ऋण लगानी

आर्थिक वर्ष २०६९/०७० सम्ममा सरकारद्वारा आन्तरिक श्रोतबाट संस्थाहरुलाई कुल ऋण रु. ४१ अर्ब ६९ करोड ३४ लाख (कुल ऋण लगानीको ३२.६९ प्रतिशत) तथा वैदेशिक श्रोतबाट रु. ८५ अर्ब ८५ करोड १ लाख (कुल ऋण लगानीको ६७.३१ प्रतिशत) गरी कुल रु. १ खर्ब २७ अर्ब ५४ करोड ३५ लाख लगानी भएको छ । उक्त लगानी मध्ये केही ऋणहरुको हिसाव भिडान हुन नसकेको व्यहोरा अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित सार्वजनिक संस्थानहरुको वार्षिक स्थिति समिक्षा पुस्तकमा उल्लेख छ ।

तालिका नं. ६
सार्वजनिक संस्थानमा ऋण लगानी

क्र.सं.	विवरण	हाल सम्मको ऋण लगानी रकम	प्रतिशत	आ.व.२०६९/७० मा ऋण लगानी
१	आन्तरिक ऋण	४१६९३४००३८७९८	३२.६९	६०८७०७२९२५
२	वैदेशिक ऋण	८५८५०१०९५२३२५	६७.३१	२०४२९८७०००
	जम्मा	१२७५४३५०९९११२३	१००।००	८१३००५९९२५

श्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

सार्वजनिक संस्थानहरुमा नेपाल सरकारले लगानी गरेको ऋण रकमको साँवाँको किस्ता र व्याज रकम केही संस्थानहरुले समयमा भुक्तानी नगरेकाले नेपाल सरकारले पाउने व्याज रकम समेतको बक्यौता बढ्दै गएको छ । यस्तो अवस्थाले नेपाल सरकारको राजस्व असूली समेत प्रभावित भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. ७
भाका नाघेको साँवा र व्याज रकमको विवरण

क्र.सं.	विवरण	साँवा	व्याज	जम्मा	प्रतिशत
१	आन्तरिक ऋण	१३८५२९५७७१६०	२२७८०४२३६५।७०	१६,१३०,२३८,१३७।३०	३६।४७
२	वैदेशिक ऋण	८८६८०३७४१५।७३	१९२३०११०५७।५६	२८,०९८,१४७,९८७।२९	६३।५३
	जम्मा	२२,७२०,२३३,१८७।३३	२९,५०८,१५२,९३७।२६	४४,२२८,३८६,१२४।५९	१००।००
	प्रतिशत	५१।३७	४८।६३	१००।००	

श्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

३.३ गैरकर राजस्वका विद्यमान श्रोत

सरकारले उपलब्ध गराउने वस्तु तथा सेवाको आधारमा भुक्तानी गरिने रकम, शुल्क, दस्तुर, रोयल्टी एवम् दान दातव्यलाई गैरकर भन्ने गरिन्छ । करजस्तो गैरकर राजस्व प्रतिफलको अपेक्षा नगरी सार्वजनिक हितको लागि गरिने अनिवार्य योगदान होइन । गैरकर राजस्वले कुनै वस्तु, सेवा, सुविधा वा प्रतिफलको बदलामा सरकारलाई गरिने अनिवार्य वा स्वेच्छिक भुक्तानीहरू समेटेको हुन्छ । सरकारी सम्पत्तिको लगानीबाट प्राप्त हुने ब्याज, लाभांश, रोयल्टी, सरकारले बिक्री गर्ने वस्तु तथा सेवाको रकम, सरकारले जारी गर्ने अनुमति, इजाजतपत्र तथा अन्य नियमनकारी कदमबाट संकलन गरिने शुल्क, दस्तुर, जरिवाना तथा दण्ड र सरकारलाई स्वेच्छिकरूपमा प्राप्त हुने दान दातव्य आदि गैरकर राजस्व हुन् ।

गैरकर राजस्वका श्रोतहरू विविध रहेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले सरकारी वित्तीय तथ्यांक प्रस्तुतीकरणको लागि तयार गरिएको मानदण्डसंग मेल खाने गरी आ.व. २०६८।६९ देखि लागु गरिएको आर्थिक संकेत तथा बर्गीकरण अनुसार गैरकर राजस्वका हरुलाई मुलतः छ वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

३.३.१ सरकारी सम्पत्तिबाट प्राप्त हुने गैरकर

सरकारी सम्पत्तिको लगानीबाट प्राप्त हुने ब्याज तथा लाभांश, सरकारी सम्पत्तिलाई अन्य व्यक्ति वा निकायलाई प्रयोग गर्न दिए वापत सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायबाट संकलन हुने भाडा, खानी, जल, वन जंगल वा अन्य यस्तै प्राकृतिक एवम् सम्पत्ति व्यवसायिक प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्ने गरी कुनै व्यक्ति वा निकायलाई कानुनी अधिकार दिए वापत प्राप्त हुने रोयल्टी, सरकारले कुनै खास किसिमको व्यवसाय गर्न स्वीकृति दिए वापत सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायले सरकारलाई बुझाउनु पर्ने रोयल्टी आदिलाई सरकारी सम्पत्तिबाट प्राप्त हुने गैरकर राजस्व भन्ने गरिन्छ ।

ब्याज (१४१००):

सार्वजनिक नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्न, संविधान एवं कानुन बमोजिम नागरिकहरूलाई प्रदान गर्नु पर्ने सार्वजनिक सेवालाई जनतासामु प्रभावकारीरूपमा प्रवाह गरी सार्वजनिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न, तथा निजी क्षेत्र आकर्षित नहुने क्षेत्रमा सरकारले लगानी गरी सार्वजनिक सेवालाई सुनिश्चित गर्न स्थापना भएका सार्वजनिक संस्थाहरूको संचालनको लागि समय समयमा सरकारले ऋण प्रवाह गर्दछ । सार्वजनिक संस्था र निजी क्षेत्रबीच वित्तीय परिचालन गर्दा समान व्यवहार गर्न सरकारले सार्वजनिक संस्थाहरूलाई ऋण प्रवाह गर्दा प्रचलित बजारदरमा सम्बन्धित निकायबाट ब्याज लिने गरी संभौता गर्दछ । सरकारले प्रवाह गरेको ऋणको आधारमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायहरूले तोकिएको समयमा ब्याज भुक्तानी गर्ने गर्दछन् ।

सार्वजनिक संस्थानहरूको कार्यप्रकृति बमोजिम गैरकरको अभिलेख प्रयोजनको निमित्त बेग्लाबेग्लै संकेतहरूको प्रयोग गरिएको छ । यस प्रयोजनको लागि वित्तीय निकायबाट प्राप्त हुने ब्याज रकम शीर्षक नं. १४१११ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । व्यापारिक निकायबाट प्राप्त हुने ब्याज रकम शीर्षक नं. १४११२ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । औद्योगिक निकायबाट ब्याज वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४११३ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । सेवामुलक निकायबाट ब्याज वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४११४ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ र अन्य सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त हुने ब्याज रकम शीर्षक नं. १४११५ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

लाभांश (१४१२०):

कतिपय सार्वजनिक संस्थाहरू विशेष ऐनमार्फत स्थापना भएका हुन्छन् भने कतिपय सार्वजनिक संस्थाहरू प्रचलित कम्पनी ऐन अनुसार स्थापना भएका हुन्छन् । सार्वजनिक संस्था स्थापना गर्दा वा

अन्य समयमा पूंजी बृद्धि गर्दा सरकारले सम्बन्धित सार्वजनिक संस्थाहरूको सेयरमा लगानी गरेको हुन्छ । सार्वजनिक संस्थाले आर्जन गर्ने आम्दानीमा सम्बन्धित संस्थाको ऐन एवम् विधान बमोजिम सेयरधनीहरूलाई भुक्तानी दिने गरी लाभांश घोषणा गर्दछन् । यसरी घोषणा गरिएको लाभांशमध्ये सेयर पूंजीको आधारमा सरकारले लाभांश प्राप्त गर्ने गर्दछ ।

यस प्रयोजनको लागि वित्तीय निकायबाट लाभांश वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४१२१ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । व्यापारिक निकायबाट प्राप्त हुने लाभांश शीर्षक नं. १४१२२ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । औद्योगिक निकायबाट प्राप्त हुने लाभांश शीर्षक नं. १४१२३ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ । सेवामुलक निकायबाट लाभांश वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४१२४ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ र अन्य सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त हुने ब्याज शीर्षक नं. १४१२५ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

भाडा तथा रोयल्टी (१४१५०)

सरकारी सम्पत्तिको बहाल तथा अन्य आय पनि गैरकर राजस्वको प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेको छ । सरकारी जग्गा, भवन तथा अन्य अचल सम्पत्तिहरूको प्रयोग गरे वापत सम्बन्धित प्रयोगकर्ताबाट सरकारलाई प्राप्त हुने बहाल रकम गैरकर राजस्वको रूपमा बर्गीकरण गरिएको छ ।

सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रयोग गर्न इजाजतपत्र दस्तुर, विज्ञापन दस्तुर, सरकारसंग रहेका अभिलेख वा सूचना बिक्री गर्दा प्राप्त हुने दस्तुर, सरकारको छापाखानको छपाई दस्तुर, नेपाल राजपत्र एवं सरकारद्वारा प्रकाशित पुस्तक पुस्तिकाको बिक्री तथा लिलामबाट प्राप्त रकम, मुद्रा तथा नापतौलको समान ढक, तराजु समेतको प्रमाणित दस्तुर, नबिकरण दस्तुर र टक्सारको अन्य आय, नक्सा प्रिण्ट बिक्री, दरखास्त फाराम, तथा पाठ्यपुस्तक बिक्री, औषधि बिक्री तथा अन्य मालसामान बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकमहरू गैरकर राजस्वभित्र समावेश गरिएको छ । सरकारी सम्पत्तिको बहाल तथा अन्य आय वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४१५१ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

वार्षिक निश्चित रोयल्टी लिने गरी सरकारले निजी व्यक्ति वा संस्थालाई निश्चित स्थान तोकी क्यासिनो संचालन गर्ने इजाजत प्रदान गरेको हुन्छ । यसरी क्यासिनो संचालकहरूले सरकारलाई बुझाउने रोयल्टी पनि गैरकर राजस्वको रूपमा अभिलेखांकन गरिएको छ । क्यासिनो रोयल्टी वापत प्राप्त हुने रकम शीर्षक नं. १४१५२ मा जम्मा गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

यसका अतिरिक्त जमिनमुनि र जमिनमाथि रहेका बहुमूल्य प्राकृतिक श्रोत साधनको दोहन गर्ने गरी कुनै व्यक्ति वा निकायलाई खानी भए नभएको सर्वेक्षण गर्ने इजाजतपत्र प्रदान गर्ने, खानी खोदने इजाजतपत्र प्रदान गर्ने, उत्खनन गरिएका वस्तुहरूको बिक्रीको आधारमा निश्चित प्रतिशतले संकलन गरिने रोयल्टी शीर्षक नं. १४१५३ अन्तर्गत पर्दछन् ।

यसैगरी देशमा प्राकृतिकरूपले उपलब्ध जलको व्यवसायिक उपयोगबाट प्राप्त हुने रोयल्टी, विद्युत उत्पादन शुल्क, विद्युत उत्पादन इजाजतपत्र दस्तुर र नबिकरण दस्तुर, विद्युत उत्पादन, प्रसारण र वितरणको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दस्तुर तथा सोको नबिकरण दस्तुर, विद्युत बिक्री, आयोजना बिक्री, जल सम्बन्धी आय शीर्षक नं. १४१५४ अन्तर्गत पर्दछन् ।

यसैगरी बन तथा बन पैदावार बिक्री गरे वापत प्राप्त हुने आय, काठ बिक्री, लिलाम वा छोडपूजी जारी गर्दा प्राप्त हुने आय, वन्यजन्तु सम्बन्धी आम्दानी, चरी चराई दस्तुर, वन्यजन्तु आरक्षण, निकुंज संरक्षण क्षेत्रको प्रवेश शुल्क, चिडियाखाना प्रवेश शुल्क, वनस्पति सम्बन्धी अन्य आम्दानी, नहर बरिपरिको घांस बिक्री र वन क्षेत्रको रोयल्टी आदि पनि गैरकरका स्थायी श्रोतहरू हुन् । यसरी प्राप्त हुने गैरकरलाई शीर्षक नं. १४१५५ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

साथै माथि उल्लिखित प्राकृतिक तथा सम्पत्तिको उपयोग एवं बिक्रीबाहेक अन्य बाट प्राप्त हुने रोयल्टी पनि सरकारलाई प्राप्त हुने गर्दछ । यसरी प्राप्त हुने गैरकरलाई शीर्षक नं. १४१५६ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

३.३.२ वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम (१४२००)

सरकारले सार्वजनिक सेवा बाहेक व्यवसायिक प्रकृतिका विभिन्न वस्तु तथा सेवाको उत्पादन एवं सिर्जना गरी व्यक्ति वा निकायहरूलाई बिक्री वितरण वा हस्तान्तरण गर्ने र सेवा प्रदान गर्ने गर्दछ । सरकारी निकायहरूले यस्ता वस्तु बिक्री वितरण गर्दा वा सेवा प्रदान गर्दा तोकिएको दरमा शुल्क वा दस्तुर संकलन गर्ने गर्दछन् । यस अन्तर्गत वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकम (१४२१०) र प्रशासनिक सेवा शुल्क (१४२२०) गरी दुई वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकम (१४२१०)

कृषि मन्त्रालय र मातहतका विभिन्न सरकारी निकायहरूले उत्पादन गर्ने कृषि उत्पादनहरूको बिक्रीबाट गैरकर संकलन गर्ने गर्दछन् । यस अन्तर्गत भुरा माछा तथा खाने माछा बिक्री तथा लिलाम गर्ने, पोखरी र खोलामा माछा मार्ने जाल हाल्ने दस्तुर, खोला वा पोखरीमा माछा मार्ने ठेक्का, घांस बिक्री, कुखुराको फूल तथा चल्ला बिक्री, सुंगुर तथा सुंगुरको बच्चा बिक्री, दूध, ध्यू, एण्टीरेबिज भ्याक्सिन बिक्री, टोकरी प्याकिंग दस्तुर, ऊन तथा हाडखुर बिक्री, फलफूल तथा फलफूलको बोट विरुवा बिक्री, वीउबिजन तथा बेर्ना बिक्री, तरकारी तथा सागपात बिक्री, धान, मकै, गहुं, तथा अन्य खाद्यान्न बिक्री, जामजेली, अचार, तितौरा बिक्री तथा त्यस्ता सामानको लिलाम सम्बन्धी बोलपत्र दस्तुरको रकमहरू शीर्षक नं. १४२११ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

सरकारी स्वामित्वमा रहेका टुटे फुटेका मेसिनरी सामान बिक्री, सवारी साधनको लिलाम बिक्री, पुराना मालसामान बिक्री तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम तथा यसबाहेक अन्य सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम गैरकर राजस्वको रूपमा संकलन गरिन्छ । यसरी प्राप्त हुने रकमहरू शीर्षक नं. १४२१२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ । यस बाहेक अन्य बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकमहरू शीर्षक नं. १४२१३ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी दूरसंचार सेवा शुल्क, टेलिफोन स्वामित्व वापतको रकमहरू क्रमशः शीर्षक नं. १४२१४ र १४२१५ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ भने

निजी खानेपानी धारा राखेवापत सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायलाई लाग्ने शुल्क, पानी उपभोग गरेवापत नियमितरूपमा लाग्ने महसुल र कालीगढी दस्तुर आदि शीर्षक नं. १४२१६ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

सिंचाइको लागि नहर तथा कुलोको उपयोग गरेवापत तोकिए बमोजिमको शुल्क, महसुल वा पोत वापतको रकमहरू शीर्षक नं. १४२१७ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ भने विद्युत सेवा उपभोग गरेवापतको महसुल, थपदस्तुर, मिटर जांचसमेतको सेवा दस्तुर, कनेक्सन चार्ज र नामसारी एवं ठांडसारी दस्तुर आदि सरकारी वस्तु तथा सेवा बिक्री वापत संकलन गरिने गैरकर रकमहरू शीर्षक नं. १४२१८ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

प्रशासनिक सेवा शुल्क (१४२२०)

संवैधानिक एवं सरकारी निकायहरूले प्रशासनिक सेवा प्रदान गरे वापत संकलन गर्ने रकम गैरकर राजस्वहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

अदालत तथा अन्य न्यायिक निकायहरूबाट संकलन गर्ने न्यायिक दस्तुर जस्तै: कोर्ट फि, बक्सौनी, दशौद, विशौद, नक्कल दस्तुर, समाखान् एवम् इतलायनामा दस्तुर, सूद, लिफा दस्तुर, टिकट दस्तुर, पुनरावेदन एवम् प्रतिउत्तर पत्र दस्तुर, वकालत सम्बन्धी इजाजतपत्र दस्तुर र न्याय सम्बन्धी अन्य राजस्व रकमहरू शीर्षक नं. १४२२१ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

हुलाक सेवा विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरूले संकलन गर्ने हुलाक सेवा शुल्क जस्तै: हुलाक टिकट बिक्रीबाट प्राप्त रकम, हुलाक आदेशको कमिसन, बहिरंग वस्तु वितरण, बैदेशिक पुलिन्दा महसुलबाट प्राप्त रकम, र हुलाक सम्बन्धी अन्य आय रकमहरू शीर्षक नं. १४२२२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

शिक्षा सेवा प्रदायक विभिन्न सरकारी निकायहरूबाट संकलन गर्ने रकम जस्तै: शिक्षण शुल्क, प्रवेश शुल्क, प्रवेशिका परीक्षा दस्तुर, लब्धांकपत्र तथा प्रमाणपत्र दस्तुर, संग्राहलय प्रवेश दस्तुर, पाठ्यक्रम, पुस्तक, पत्रिकासमेतको बिक्रीबाट प्राप्त रकम र शिक्षा क्षेत्रका अन्य आम्दानी रकमहरू शीर्षक नं. १४२२३ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

लोक सेवा आयोगलगायत अन्य सरकारी निकायहरूले लिने विभिन्न परीक्षा दस्तुर, अन्तर्वाता दस्तुर, निवेदन तथा दरखास्त दस्तुर र पाठ्यक्रम बिक्रीबाट प्राप्त रकमहरू शीर्षक नं. १४२२४ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

स्थलगत हवाई तथा जल यातायात सेवा प्रदायक सरकारी निकायहरूले प्रदान गर्ने विविध सेवावापत संकलन गर्ने आम्दानी जस्तै: हवाईजहाज अवतरण दस्तुर, आश्रय दस्तुर, कुनै सडक राजमार्गमा आवतजावतको लागि इजाजत दिएवापत प्राप्त रकम, जल तथा अन्य यातायातसंग सम्बन्धित आय र शुल्कहरू शीर्षक नं. १४२२५ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

आयात निर्यात इजाजतपत्र दस्तुर वापत प्राप्त हुने रकमहरू शीर्षक नं. १४२२६ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ, भने विभिन्न मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालयले लिने टिकट वापतको रकम, बोलपत्र फाराम बिक्रीको रकम, निवेदन दस्तुर, नो अवजेक्सन सर्टिफिकेट दस्तुर, व्यवसायिक प्रमाणपत्र जारी तथा नविकरण दस्तुर वापत प्राप्त रकमहरू शीर्षक नं. १४२२७ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

३.३.३ दण्ड जरिवाना जफत (१४३००)

यस अन्तर्गत न्यायिक दण्ड जरिवाना र जफत र प्रशासनिक सरकारी निकायहरूबाट गरिने दण्ड जरिवाना र जफत गरी दुई वर्गमा विभाजन गरिएको छ ।

अदालत तथा न्यायिक निकायको निर्णयबाट लिइएका दण्ड, जरिवाना र जफत वापतको रकमहरू शीर्षक नं. १४३११ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

प्रशासनिक निकायहरूबाट गरिने सबै प्रकारका ठेक्काको धरौटी जफत, ठेकेदारलाई गरिने दण्ड, जरिवाना, ठेकेदारसंग बांकी रहेको रकमको ब्याज र अन्य प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफतबाट संकलन गरिएको रकमहरू शीर्षक नं. १४३१२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

३.३.४ अनुदानबाहेकको स्वेच्छक हस्तान्तरण (१४४००)

सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय संगठन, व्यक्ति, गैरसरकारी संस्थाबाहेक अन्य बाट प्राप्त उपहार तथा स्वेच्छक अनुदान, दान, दातव्यको रकमहरूलाई यस अन्तर्गत समावेश गरिन्छ ।

प्राकृति प्रकोप वा विपत्तिको समयमा प्रभावित भएका व्यक्ति, जनावर तथा अन्य जीवजन्तुको सुरक्षा, संरक्षण, राहत तथा पुनर्स्थापनामा सहयोग गर्ने उद्देश्यले सरकारलाई प्राप्त हुने खाद्यान्न,

लत्ताकपडा, औषधिजस्ता चालु प्रकृतिका हस्तान्तरणलाई शीर्षक नं. १४४११ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी अस्पताल, विद्यालय, संग्रहालय, नाचघर तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरु निर्माण वा खरिदको लागि प्राप्त भएको हस्तान्तरणका साथै उपहार स्वरुप प्राप्त घर वा जग्गा तथा अदृश्य सम्पत्तिहरु जस्तै: एकाधिकारपत्र (पेटेण्ट राइट) वा प्रतिलिपि अधिकारको रकमलाई पूंजीगत हस्तान्तरणको रुपमा शीर्षक नं. १४४१२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ । यदि कुनै हस्तान्तरण चालु वा पूंजीगत के हो भन्ने विषयमा स्पष्ट हुन नसकेमा त्यस्ता हस्तान्तरणलाई समेत यस शीर्षकमा अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

३.३.५. विविध राजस्व (१४५००)

भ्रमण तथा पर्यटन गरे वापत बुभाइने शुल्क तथा दस्तुर पनि गैरकर राजस्वका हरु हुन् । विविध राजस्वहरुलाई भ्रमण तथा पर्यटन वापतको प्रशासनिक शुल्क (१४५१०), अन्य राजस्व (१४५२०) र पूंजीगत राजस्व (१४५३०) गरी तीन उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको छ ।

राहदानी दस्तुर, राहदानी नविकरण दस्तुर, सनाखत दस्तुर आदिलाई शीर्षक नं. १४५११ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ भने विदेशी नागरिकहरुलाई प्रदान गरिने प्रवेशाज्ञा, सोको म्याद थप, पूनः प्रवेशाज्ञा आदि वापत लाग्ने शुल्क आदिलाई शीर्षक नं. १४५१२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ । पर्वतारोहण तथा पदयात्रा (ट्रेकिङ) इजाजत दस्तुर वापत प्राप्त रकम १४५१३ मा जम्मा गरिन्छ । यसैगरी पर्यटकले लिएर आउने हातहतियारको अस्थायी अनुमति दस्तुर, वृत्तचित्र खिच्ने दस्तुर, चलचित्र निर्माण र खिच्ने शुल्क आदिलाई शीर्षक नं. १४५१४ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी नेपाल आयल निगमले नेपालभित्र बिक्री वितरण गर्ने पेट्रोल र डिजलमा संकलन गर्ने शुल्क पनि गैरकर राजस्व हो । यसरी प्राप्त हुने शुल्कलाई शीर्षक नं. १४५२१ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ भने माथिका शीर्षकमा नपरेका अन्य रकमहरुलाई शीर्षक नं. १४५२२ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी सरकारी घर, जग्गा, गुडविल र अन्य सरकारी सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त रकमहरुको शीर्षक नं. १४५३१ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था रहेको छ ।

३.३.६. गत वर्षको नगद मौज्जात तथा बेरुजु (१५०००)

यस अन्तर्गत गत आर्थिक वर्षको नगद बांकी मौज्जात भएमा शीर्षक नं. १५१११ अन्तर्गत अभिलेख राखिने व्यवस्था गरिएको छ भने महालेखा नियन्त्रक कार्यालय तथा महालेख परीक्षक कार्यालयबाट आन्तरिक तथा अन्तिम लेखापरीक्षणबाट बेरुजु कायम भएका राजस्व बाहेकको बेरुजु रकम शीर्षक नं. १५११२ मा अभिलेख राख्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३.४ बस्तु तथा सेवाको मूल्य

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त एवम् सार्वजनिक नीतिको अधिनमा रही कस्ता कस्ता वस्तु तथा सेवाहरुलाई सरकारमार्फत, कस्ता कस्ता वस्तु तथा सेवा सार्वजनिक निजी साभेदारीमार्फत र कस्ता कस्ता वस्तु तथा सेवाहरु निजी क्षेत्रमार्फत उत्पादन तथा वितरण गर्ने भन्ने विषयमा नीतिगत व्यवस्था गरको छ । आन्तरिक शान्ति सुरक्षा, न्याय तथा नियमन जस्ता पूर्ण सार्वजनिक सेवाहरु निःशुल्क रुपमा प्रवाह गरिन्छ भने शिक्षा स्वास्थ्य, खानेपानी, आवास, सरसफाइ जस्ता सार्वजनिक सेवामा राज्यले अनुदानसहित सार्वजनिक तथा निजी साभेदारी गर्न सकिन्छ ।

सार्वजनिक उपयोगिताका वस्तु तथा सेवाहरु सरकारी एवम् सार्वजनिक संस्थाहरुमार्फत उत्पादन एवम् वितरण गर्दा गैरकरका दरहरु निर्धारण गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

गैरकरका दर तोक्ने विषय अर्थ राजनतिक विषय पनि हो । करका दर तोक्दा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट सीमान्त लागत (Marginal Cost), औसत लागत (Average Cost), लागत जोड (Cost Plus), लागत आपुरण (Cost Recovery) जस्ता सिद्धान्तहरुबाट मात्र दर तोक्न सकिदैन । सरकारले संविधानले निदृष्ट गरेको सिद्धान्त तथा नीतिबमोजिम जनताप्रतिको सामाजिक, आर्थिक एवम् सांस्कृतिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्नु पर्ने हुँदा गैरकरका दर निर्धारण गर्दा सामाजिक एवम् मानवीय पक्षहरुको पनि अध्ययन, विश्लेषण तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

गैरकरका दर निर्धारण गर्दा लागतको सिद्धान्त, समानताको सिद्धान्त, राजस्व संकलनमा लचकताको सिद्धान्त, संरक्षण तथा प्रवर्द्धनको सिद्धान्त र नियन्त्रणको सिद्धान्तका विषयमा वित्तीय सुधार कार्यदल, २०५९ ले प्रस्तुत गरेका नीतिगत सुझावहरु मननीय रहेका छन् । गैरकरका दरहरु विभिन्न ऐन, नियमावली तथा प्रशासनिक निर्णयहरुबाट तोकिएको, गैरकरका दरहरु निर्धारण गर्ने सन्दर्भमा सरकारले स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था नगरेको, विभिन्न मन्त्रालयबाट समय समयमा गैरकरका दरहरु परिवर्तन गर्दा वस्तुनिष्ठ विश्लेषण नभई स्वविवेकीय आधारमा साविकको दरमा सामान्य वृद्धि गरी नयां दर ताकेको पाइन्छ । दर निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित विभाग, मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालयबीच समन्वयात्मक एकरूपताको अभाव रहेको देखिन्छ । दर प्रस्ताव गर्ने मन्त्रालयले वस्तुनिष्ठ विश्लेषण नगरी साविकको दरमा सामान्य वृद्धि गर्ने भनी प्रस्ताव पठाउने र अर्थ मन्त्रालयले पनि ठोस अध्ययन नगरी सैद्धान्तिक सहमति दिने परिपाटी देखिएको छ ।

३.५ गैरकर राजस्वको संस्थागत तथा कानूनी व्यवस्था

गैरकर राजस्व परिचालनमा नेपाल सरकारका प्रायः सबै संवैधानिक अंग, सरकारी निकायहरु संलग्न रहेका छन् । गैरकर राजस्व संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने निकायहरुको संस्थागत एवम् कानूनी प्रबन्ध देहाय बमोजिम रहेको छः

३.५.१ उर्जा मन्त्रालय र विद्युत विकास विभाग

राजस्वको प्रमुख श्रोत विद्युत रोयल्टी हो । रोयल्टीको दर, इजाजत दस्तुर विद्युत नियमावलीले व्यवस्था गरेको छ । १ मेगावाट भन्दा कम उत्पादन हुने विद्युत गृहबाट विद्युत रोयल्टी लिने व्यवस्था छैन । इजाजतका लागि निवेदन दर्ता गर्दा र चालु आयोजनाको क्षमता वृद्धि गर्दा नियमावलीले तोके बमोजिमको दस्तुर वापतको रकम धरौटीमा जम्मा गरी सोको स्वीकृति प्राप्त भएपछि मात्र उक्त धरौटी सदरस्याहा गरी राजस्वमा जम्मा गर्ने प्रक्रिया अपनाइएको छ ।

विद्युत रोयल्टीको प्रशासन निरीक्षण महाशाखाले गर्ने गरेको छ । विद्युत उत्पादन गृहले चौमासिक रूपमा तिर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । म्यादभित्र रोयल्टी नतिर्नेलाई आयोजनाहरुको नियमित अनुगमन गर्ने र आवश्यक कारवाही गर्ने पक्ष कमजोर रहेको छ ।

विद्युत रोयल्टी तोकिएको आधारमा जिल्ला विकास समितिहरुलाई ५० प्रतिशत रकम बांडफांड हुने गरेको छ । विद्युत रोयल्टी विद्युत गृह रहेको जिल्ला र सो विकास क्षेत्रमा रहेका जि.वि.स.हरुलाई बांडफांड गरिन्छ । जि.वि.स.हरुलाई बांडफांड हुने रकम वार्षिकरूपमा बजेट विनियोजनमार्फत विद्युत विकास विभागलाई अख्तियारी प्रदान गरिन्छ र सो विभागले सम्बन्धित जि.वि.स.हरुलाई विद्युत रोयल्टी भुक्तानी गर्ने पद्धति रहेको छ ।

विद्युत रोयल्टीबाट प्राप्त हुने राजस्व विभाग, मन्त्रालयले निर्धारण गर्ने गरेको छैन । रोयल्टी नतिर्नेलाई के गर्ने भन्ने व्यवस्था नभएकोले पनि लक्ष्य निर्धारण गरेर मात्र समयको संकलन गर्न सक्ने अवस्था छैन ।

१००० मेगावाट भन्दा बढि विद्युत उत्पादन गर्ने उत्पादकसंग छलफल र सहमतिका आधारमा विद्युत रोयल्टी निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेको छ । तर आपसी छलफल र सहमतिका आधारमा विद्युत रोयल्टी निर्धारण गर्ने कार्यविधि निर्माण नभएकोले यस सम्बन्धी स्पष्ट कार्यविधि तोकिनु उपयुक्त हुन्छ । साथै विद्युत रोयल्टी निर्धारणको वैकल्पिक व्यवस्थाको बारेमा अध्ययन गरिनु आवश्यक छ । यसैगरी विद्युत उत्पादन सम्बन्धी सम्झौतामा उल्लेखित परिमाणमा विद्युत उत्पादन हुन नसकेमा सम्झौता अनुसारको क्षमताबाट रोयल्टी लिने वा वास्तविक उत्पादन क्षमताको आधारमा लिने भन्ने स्पष्ट कानुनी व्यवस्था नरहेको हुँदा यस सम्बन्धमा कानूनमा सुधार आवश्यक रहेको छ । विद्युत उत्पादन अनुमति पत्र लिने तर तोकिएको समयभित्र निर्माण सम्पन्न नगर्ने, कम्पनीहरुको निर्माण अवधि समाप्त भएपछि सम्बन्धित कम्पनीहरुको उत्पादन क्षमता (capacity) को आधारमा रोयल्टी लिने व्यवस्था गर्न सके आयोजना ओगट्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न सकिन्छ ।

विद्युत ऐन अनुसार उत्पादन विन्दुको उत्पादित विद्युत युनिट र सोको विक्री मूल्यको आधारमा रोयल्टी तिर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणले विद्युत उत्पादन गर्ने मात्र नभई प्रसारण तथा वितरण पनि गर्दछ । विद्युत प्रसारणमा केही प्रतिशत विद्युत क्षय हुने गर्दछ । अन्य विद्युत उत्पादकहरुको यस प्रकारको क्षय हुने अवस्था छैन । नेपाल विद्युत प्राधिकरणले प्रसारणमा हुने विद्युत क्षयलाई समोजन गरी खुद विक्री युनिटको आधारमा रोयल्टी तिर्ने व्यवस्था भएमा अन्य विद्युत गृहसंग समान प्रतिस्पर्धा हुने अवस्था सिर्जना हुने र प्राधिकरणको वित्तीय स्वास्थ्य सुधारमा मद्दत पुग्नेछ ।

३.५.२ सूचना तथा संचार मन्त्रालय

राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०५२ अनुसार डकुमेन्ट्री, रेडियो तथा टेलिभिजन प्रसारण दर्ता दस्तुर, इन्टनेट सेवा प्रदायक कम्पनीहरुबाट रोयल्टी, रेडियो, रेडियो यन्त्र, लाईसेन्स दस्तुर आदि सूचना तथा संचार मन्त्रालयले संकलन गर्ने गरेको छ । निषेधित क्षेत्रमा चलचित्र छायांकन गर्दा लाग्ने शुल्क आदि ज्यादै न्यून रहेकोले बृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको छ । केबुल सिग्नल वितरण शुल्क ज्यादै कम रहेकोले समायनुकुल हुने गरी निर्धारण गर्नु आवश्यक रहेको छ । यसैगरी केबुल लाइन वितरण इजाजत प्रदान गर्दा रु ५. हजार शुल्क लाग्ने व्यवस्थालाई पनि संशोधन गरी बृद्धि गर्नुपर्दछ ।

३.५.३ मुद्रण विभाग

नेपाल राजपत्रको मूल्य सामान्यतया रु ५ देखि रु २५ सम्म रहेको छ । राजपत्र खरिद गर्ने ग्राहकसम्म राजपत्र पुऱ्याउन रु ५ देखि रु ८ लाख सम्मको हुलाक टिकट लाग्ने भएकोले राजपत्र विक्रीबाट लागत भन्दा थोरै मूल्य प्राप्त हुने गरेको छ । राजपत्रको छपाइ लागत तथा वितरण लागत आपुरण हुने गरी मूल्य पुनरावलोकन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । साथै पुराना राजपत्रलाई विद्युतीय माध्यमबाट स्क्र्यान गर्ने र नयां राजपत्रलाई **web-based** बनाई सशुल्क पहुंच दिने व्यवस्था गर्न सकेमा गैरकर राजस्व परिचालनमा ठोस योगदान पुग्ने देखिन्छ ।

मुद्रण विभागको साधारण तथा सेकुरिटी प्रिन्टिंग गर्ने क्षमता बृद्धि गर्ने, पूर्वाधार तथा उपकरणमा लगानी बृद्धि गरेमा नेपाल सरकार, सार्वजनिक संस्थान तथा निजी क्षेत्रबाट सेकुरिटी प्रिन्टिंग वापत विदेश पठाउने परिवर्त्य विदेशी मुद्रा बचत गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । मुद्रण विभागसंग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्ति समेत भएकोले मुद्रण नीति निर्माण तथा निजी क्षेत्रका मुद्रण उद्योगहरुको नियमन गर्ने गरी नेपाल सरकारको केन्द्रीय निकायको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ ।

३.५.४ सूचना विभाग

सूचना विभाग गैरकर राजस्व परिचालनको दृष्टिले संभावना नभएको निकाय हो । पत्रकारको अनुमति नवीकरण दस्तुर मात्र गैरकर राजस्वको श्रोत रहेको छ । यसबाट वार्षिक सालाखाला ७/८ लाख मात्र राजस्व संकलन हुन्छ । यसका अतिरिक्त भित्ते पात्रो छपाइ गरी बिक्री गर्ने भएको हुंदा सोबाट वार्षिक करिब २ लाख ५० हजार गैरकर राजस्व प्राप्त हुने गरेको छ ।

३.५.५ स्थानीय विकास मन्त्रालय

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र नियमावली, २०५६ ले स्थानीय निकायले परिचालन गर्न पाउने कर, दस्तुर, सेवा शुल्क लगायतका करारोपणका अधिकार स्थानीय निकायलाई तोकिदिएको छ । २०५६ सालदेखि स्थानीय निकायका कराधिकारका विषयमा पुनरावलोकन भएका छैनन् । कार्य जिम्मेवारी अनुसार स्थानीय निकायलाई वित्तीय अधिकार प्रयाप्त छैन । केन्द्र र स्थानीय निकायबीच केही कार्यजिम्मेवारी र अधिकारमा दोहोरपना रहेका छ । केन्द्र र स्थानीय निकायबीच कार्यजिम्मेवारी र अधिकार बांडफांडमा प्रष्टता नभएसम्म राजस्व संकलनका अधिकारमा प्रष्टता ल्याउन सकिदैन । उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता बहन गर्न नपर्ने व्यक्तिहरु स्थानीय निकायका निर्णय प्रक्रियामा हावी रहेका छन् । स्थानीय निकायको निर्वाचनबाट जिम्मेवार पदाधिकारीको चयन गर्ने, स्थानीय निकायहरुको संस्थागत क्षमता बृद्धि गरी वित्तीयरूपले सक्षम बनाउनेतर्फ प्रयास गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

३.५.६ वन विभाग

वन क्षेत्रलाई आर्थिक एकाई (Economic Unit) को रूपमा राज्यले स्वीकार गर्‍यो तर सो वन क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्न चालु पूंजी (Working Capital) आवश्यक पर्छ भन्ने तथ्यप्रति अनुदार रहेको देखिन्छ । वन क्षेत्रबाट निरन्तररूपमा आमदानी प्राप्त गर्न काष्ठ तथा गैरकाष्ठ जन्य वस्तुको पुर्नउत्पादन गर्न र संरक्षण गर्न पर्याप्त वित्तीय तथा मानवीय साधन स्रोत उपलब्ध हुन नसक्दा प्राकृतिक सम्पदाको दिगोपना कायम राख्ने कार्य निकै चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।

किसानले धान, मकै लगायतका अन्न उत्पादन गर्दा कुनै शुल्क रोयल्टी जस्ता रकम तिर्न पर्दैन । तर त्यहि किसानले बृक्षारोपण गरेमा विभिन्न शुल्क र रोयल्टी रकम तिर्नुपर्ने हुन्छ । वन उत्पादन गर्ने किसानलाई पनि अन्न बाली उत्पादन गर्ने किसान सरह व्यवहार गर्न सके मात्र वनजन्य श्रोतको विकास हुन सक्छ ।

राज्यले वन क्षेत्रको विस्तार गरी उत्पादन बृद्धि गर्ने संभावना छैन । विरुवा रोपेपछि ठूलो हुन र त्यसको व्यवसायिक मूल्य सिर्जना हुन न्युनतम् एक दसक अवधि लग्दछ । कबुलियती वनबाट व्यवसायिक उत्पादन शुरु नहुदै रोयल्टी तथा शुल्क तिर्नु पर्ने भएकाले यो क्षेत्र एक सशक्त उद्योगको रूपमा विकास हुन सकेन र लगानीकर्ताहरु पनि आकर्षित भएनन् । कबुलियती वनबाट व्यवसायिक उत्पादन भएपछि मात्र रोयल्टी तिर्नुपर्ने गरी कानुनमा संशोधन गरेमा वन विकासमा निजी लगानी आकर्षित हुने र समग्र वन क्षेत्रको विकास भै गैरकर राजस्व संकलनमा सकारात्मक सुधार हुनेछ ।

उत्पादन एवम् विकासमुखी परियोजना सञ्चालन गर्दा वातावरणिय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन अनुसार रुख काट्नु पर्यो भने जति रुख विरुवा काटियो त्यति नै संख्यामा अन्यत्र विरुवा रोप्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । तर ती निकायहरूसंग विरुवा रोप्ने जग्गाको अभावका कारण बृक्षारोपण हुन सकेको छैन । यस्ता परियोजना वा निकायहरुले जग्गा अभावको कारणले रुख विरुवा रोप्न नसकेको खण्डमा सोको क्षतिपूर्तिस्वरूप तोकिए बमोजिमको रकम वन विभागलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्न सकेमा बृक्षारोपण कार्यको लागि बैकल्पिक स्रोत व्यवस्थापन हुन्छ । यस कार्यको लागि कानुनमा संशोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ । यसै गरी

कानूनमा संशोधन गरी वातावरण संरक्षण सेवा अन्तर्गत जमिनमुनिबाट पानी निकालेर व्यापार गर्नेसंग शुल्क लिने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । एउटै जिल्लामा वन उपभोक्ता समूह, वन पैदावार समिति र टिम्बर कर्पोरेशनबाट बिक्री हुने काठको मूल्यमा एकरूपता छैन । काठको मूल्य बढाउन ज्यादै भ्रष्टाचारीको व्यवस्था रहेको छ । काठको मूल्य पुनरावलोकन गरी मूल्य बृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

वन क्षेत्रबाट निकाल्न पर्ने काठको नापजांच मूल्यांकन गर्न ५/७ दिनसम्म वन क्षेत्रमा खटी जाने कर्मचारीलाई पर्याप्त भत्ता, मसलन्द तथा आवश्यक अन्य सामग्री उपलब्ध गराउन नसक्नाले कर्मचारीले स्वच्छ र स्वतन्त्ररूपले कार्य सम्पादन गर्न नसकेका घटनाहरु पनि रहेको पाइन्छ । यसको लागि सम्बन्धित निकायहरुको लागि साधारणतर्फ पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

३.५.७ कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय

कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयले कम्पनी दर्ता गर्दा लिनै शुल्क, कानूनले तोकेको म्यादभित्र विवरण नदिने कम्पनीसंग लिइने जरिवाना आदि रकम नै गैरकर राजस्वका प्रमुख स्रोतहरु हुन् । कानूनले तोकेको म्यादभित्र विवरण पेश नगरी अनियमित हुने कम्पनीको संख्या धेरै ठूलो भइसकेकोछ ।

३.५.८ भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा यातायात मन्त्रालय

निर्माण व्यवसाय ऐन , २०५५ अनुसार क वर्गका निर्माण व्यवसायीहरुको दर्ता तथा इजाजत नवीकरण गर्ने कार्य समेत मन्त्रालयको कार्य क्षेत्र हो । निर्माण व्यवसायीलाई इजाजत प्रदान गर्दा दस्तुर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । हाल विद्यमान रहेको दस्तुर न्यून रहेकाले सम्बन्धित व्यवसायीहरूसंग छलफल गरी दस्तुरमा सामयिक बृद्धि गर्नुपर्दछ । यसैगरी इजाजतपत्र नियमितरूपले नवीकरण गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । ऐनले म्याद गुज्रैको ९ महिनाभित्र जरिवाना सहित इजाजत नवीकरण गर्ने समय तोकेको छ । यस अवधिभित्र नवीकरण नगरेमा इजाजतपत्र स्वतः खारेज हुने व्यवस्था गरेको छ । तोकिएको म्यादभित्र इजाजत नवीकरण नगर्ने सम्बन्धमा हाल कायम रहेको जरिवाना दरलाई बृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

यातायात व्यवस्था मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयहरुले संकलन गर्ने गैरकरका दरहरुमा सामयिक बृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको छ । सवारी जांचपास दस्तुर हाल रु ५० रहेकोमा न्यूनतम् रु ५०० निर्धारण गर्नु पर्ने, ब्लु बुक प्रतिलिपी दस्तुर हाल रु १०० रहेकोमा त्यसलाई बृद्धि गरी न्यूनतम् रु ५०० गर्नु पर्ने, प्रदुषण जांच स्टीकर दस्तुर हाल रु ३५ रहेकोमा यसलाई बृद्धि गरी न्यूनतम् रु ५०० निर्धारण गर्नु पर्ने देखिन्छ । यसैगरी सवारी चालकले ट्राफिक नियमको परिपालना नगरेको पाइएमा कुनै कसुरमा न्यूनतम् रु २०० देखि रु २००० सम्म र कुनै कसुरमा रु १००० देखि रु २००० सम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोले यस्तो स्व:विवेकीय अधिकारलाई न्यून गर्न समदरमा रु १००० र रु २००० का दुई वटा जरिवानाका दर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

यसैगरी सार्वजनिक सडकमा भाडाका सवारी संचालन गर्नको लागि अनुमति प्रदान गर्दा कुनै दस्तुर लिने व्यवस्था छैन । यस्तो अनुमति प्रदान गर्दा न्यूनतम् रु १००० दस्तुर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त विभिन्न प्रकारका सवारी साधनहरुको अभिलेखलाई वैज्ञानिक, स्वचालित र प्रविधिमा आधारित बनाउने र विभिन्न शुल्क तथा दस्तुर बैंकमार्फत संकलन गर्ने व्यवस्था लागू गर्न सकेमा सेवा प्रवाहलाई चुस्त र छरितो बनाउन सकिने र राजस्व संकलन प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

३.५.९ भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय र मालपोत विभाग

रजिष्ट्रेशन दस्तुर बढी भएकाले अधिकांश जग्गा रजिष्ट्रेशनका केसहरुको लिखत यथार्थ कारोबार मूल्यमा पास हुन सकेको छैन । यथार्थ कारोबार मूल्यको घोषणा गरी रजिष्ट्रेशन पास गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन रजिष्ट्रेशन दस्तुर कम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आयकर ऐन २०५८ बमोजिम प्राकृतिक व्यक्तिले रु ३० लाख रुपैयांभन्दा बढी मूल्यमा जग्गा बिक्री गर्दा तोकिए बमोजिम पूँजीगत लाभकर लाग्ने व्यवस्था गरेको छ । ऐनले निर्धारण गरेको ३० लाखको सीमाले गर्दा कारोबार रकम लुकाउने, जग्गा खण्डिकरण गरी तोकिएको सीमाभन्दा न्यून मूल्य कायम गरी बिक्री गर्ने प्रवृत्ति बढेकोले ठूलो परिमाणमा राजस्व चुहावट हुने गरेको हुँदा कारोबार सीमा निर्धारण गर्ने व्यवस्थामा पूर्णविचार गर्नुपर्दछ ।

ठूलो परिमाणमा राजस्व संकलन गर्ने उपत्यका बाहिरका कार्यालयमा पनि बैक व्यवस्था गर्नुपर्दछ । जग्गाको अभिलेख व्यवस्थामा सुधार गर्न Electronic Database तयार गर्नुपर्दछ । जग्गा दर्ता गर्दा, हालसाविक गर्दा, घर कायम गर्दा कुनै किसिमको शुल्क वा दस्तुर नलाग्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी शुल्क लिने व्यवस्था गरिनुपर्छ । जग्गाको न्यूनतम मूल्य कामय गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षताको मूल्यांकन समिति रहेको र उक्त समितिले प्रत्येक वर्ष जग्गाको सन्दर्भ मूल्य निर्धारण गर्ने गरेको छ । यो मूल्यांकन समितिले जग्गाको स्थान, उपयोगिता र आर्थिक मूल्यको वस्तुगत विश्लेषण नगरी स्व:विवेकीय आधारमा सालिन्दा सामान्यरूपमा सन्दर्भ मूल्य बृद्धि गर्ने पद्धति र प्रक्रिया प्रभावकारी भएको छैन । यस व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन छुट्टै निकाय वा आयोग बनाउन उपयुक्त हुन्छ । सरकारी जग्गाको अद्यावधिक लगत तयार गर्ने, जग्गाको वर्गीकरण गरी सार्वजनिक हितको लागि उपयोग गर्ने, पारदर्शी र व्यवस्थित कार्यविधि बनाई व्यवसायिक उपयोगिता भएका जग्गालाई लामो अवधिको लागि करार वा पट्टा (लिज)मा लगाउन सकेमा भाडा आय आर्जन गर्न सकिन्छ ।

जग्गा नापजांच व्यवस्था ऐन, २०३३ अनुसार कुनै व्यक्तिले जग्गा नाप जांचको लागि अमिनको सेवा उपलब्ध गराउन निवेदन दिन सक्ने, यसरी अमिनको सेवा लिए वापत कानून बमोजिम सम्बन्धित व्यक्तिबाट सेवा शुल्क लिने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो सेवा शुल्क सोभै राजस्व खातामा जम्मा गरिन्छ । सेवाग्राहीलाई स्थलगतरूपमा सेवा प्रदान गर्दा लाग्ने दैनिक भत्ता, आवश्यक यन्त्र उपकरण तथा अन्य मसलन्द खर्चहरुको लागि पर्याप्त बजेट नहुने कारणले कार्यसम्पादन स्वच्छ, स्वतन्त्र र गुणस्तरीय हुन नसकेकोले सम्बन्धित निकायहरुको लागि पर्याप्त बजेट बिनियोजन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

रजिष्ट्रेशन दस्तुर वापतको संकलित रकमको ५ देखि १० प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिलाई जाने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिलाई बाण्डफाण्ड हुने रकम मध्येबाट ५ प्रतिशत रकम नापी र मालपोत कार्यालयले पाउने व्यवस्था छ । पहिले सवै रकम जि.वि.स.लाई उपलब्ध गराउने र पछि जि.वि.स.बाट मालपोत र नापी कार्यालयलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था भण्डारिलो भएको छ । बाण्डफाण्ड हुने रकम मध्येबाट मालपोत कार्यालय र नापी कार्यालयले पाउने रकम आफै राख्न पाउने व्यवस्था हुन जरुरी छ ।

३.५.१० सडक विभाग

हेभी इक्वीपमेण्ट डिभिजन कार्यालयहरुमा रहेका पुराना उपकरण र औजारहरु समयमा लिलाम हुन नसकेको हुँदा ती उपकरणहरुको मूल्य दिन प्रति दिन क्षय भइरहेको छ । आर्थिक कार्यविधि ऐनले तोकेको लिलामी प्रक्रिया ज्यादै लामो र जटिल रहेको कारणले समयमै लिलामी हुन नसक्दा प्राप्त

हुनुपर्ने राजस्व आउन सकेको छैन । यस्ता उपकरण र औजारहरूमा खिया लाग्ने, नास हुने र वातावरण प्रभावित गर्ने आवस्थामा रहेका छन् ।

ठेक्का शर्तमा तोकिएको म्यादभित्र काम सम्पन्न गर्न नसक्ने ठेकेदारसंग जरिवाना असूल गर्ने व्यवस्था छ । ठेक्काको म्याद थपका लागि कानूनमा स्पष्ट आधार र कारणहरू किटान नरहेको हुँदा जरिवाना लगाउन सकिएको छैन । यसले गर्दा समयमा काम सम्पन्न नहुने, म्याद थप गराई मूल्य बृद्धिको समेत क्षतिपूर्ति लिने प्रचलन देखिएको छ । कानूनमा संशोधन गरी ठेक्काको म्याद थप गर्नु पर्ने विशेष अवस्था, आधार र कारण र जिम्मेवार अधिकारीको व्यवस्था हुन सकेमा सार्वजनिक निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न हुने र म्यादभित्र काम नगर्ने ठेकेदारसंग जरिवाना लिन सकिने देखिन्छ । नेपाल सरकारले तयार गरेको निर्माण लागत सम्बन्धित नर्म्स निशुल्क उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । सरकारी निकायले तयार गरेका नर्म्स केही शुल्क लिएर मात्र सरोकारवालाई दिने व्यवस्था हुनुपर्छ । सबै प्रकारका ठेक्काको लागि बिक्री गरिने बोलपत्र फाराम वापतको दस्तुर पनि समान रहेको छ । ठेक्का रकमको आधारमा फरक फरक बोलपत्र दस्तुर तोक्नु उपयुक्त हुन्छ ।

३.५.११ सडकबोर्ड

सडक सुधार दस्तुर user charge हो । नौविसे-मुगलिङ, हेटौँडा-नारायणगढ र नवलपरासी-बुटवल गरी तीन खण्डमा सडक सुधार दस्तुर लागु गरिएको छ । यी बाहेक बिराटनगर धरान, सुनौली पोखरा, काडमाडौँ बनेपा, बर्दिवास लगायत अन्य रणनीतिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण र व्यस्त सडकहरूमा पनि सडक सुधार दस्तुर असुल गर्न सकिने संभावना रहेको छ । सार्वजनिक सडकको सुविधा उपभोग गर्ने र सवारी साधन गुडाएर प्रदुषण बढाउने भएकाले सवारी इन्धनको प्रयोगकर्ताबाट नेपाल आयल निगम मार्फत प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क असुल गरिएको छ । सवारीधनीले तिर्ने सडक दस्तुर आदिको सदुपयोग गरी सडक मर्मत सम्भारमा सरकारले तदारुकता देखाउन सकेमा यस्ता करहरूको स्वीकार्यता अझ बढ्ने थियो । सरकारले लागु गरेका यस्ता दस्तुर शुल्कको औचित्य र उपयोगको सम्बन्धमा पारदर्शी सूचना सम्प्रेषण गरी जनचेतना अभिवृद्धि गरेमा संकलन कार्य अझ सहज हुने देखिन्छ ।

सडक बोर्ड ऐन बमोजिम सडक सुधार दस्तुर निजी क्षेत्रका ठेकेदार मार्फत संकलन गर्ने गरिएको छ । ठेक्का नलाग्दा डिभिजन सडक कार्यालय मार्फत संकलन गरिएको छ । असुरक्षा र अन्य कानुनी प्रक्रियाको कारणले ठेक्का लगाउन कठिनाई हुने गरेको, तीन दिनभन्दा बढी समय बन्द हडताल भएमा ठेक अंक बमोजिम दस्तुर बुझाउने सम्बन्धमा ठेकेदारसंग विवाद सिर्जना हुने र विवाद अदालतसम्म पुग्ने गरेको छ । हाल प्रयोगमा रहेका सडक खण्डमा आधुनिक र व्यवस्थित Toll plaza निर्माण गरी विद्युतीय कार्ड प्रणाली लागु गर्न सकेमा राजस्व संकलन कार्य प्रभावकारी भई राजस्व असुली समेत बृद्धि गर्न सकिन्छ ।

३.५.१२ खानी तथा भूगर्भ विभाग

खानी तथा भूगर्भ विभागले खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०६० अनुसार खानी अनुमति दस्तुर, खानीबाट उत्पादित वस्तुको आधारमा उत्पादकले बुझाउनु पर्ने रोयल्टी, भूगर्भ सम्बन्धी नक्सा बिक्री, खानीको परीक्षण शुल्क आदि संकलन गर्दछ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा खानिज पदार्थको बजार मूल्यको ४ देखि ८ प्रतिशतसम्म रोयल्टी लाग्ने गरेको पाइन्छ । नेपालमा हाल प्रचलित रोयल्टीको दर ज्यादै न्यून रहेको र लामो अवधिदेखि नियमावली संशोधन हुन नसकेको कारणले कमिमा बजार मूल्यको ५ प्रतिशत सम्म रोयल्टी तोक्नु पर्ने देखिन्छ । कार्य विभाजनको दृष्टिकोणबाट केही अस्पष्टता पनि रहेको छ । सिमेन्ट उद्योगहरूको दर्ता र नियमन उद्योग विभागले गर्ने र उद्योगको लागि आवश्यक खानी तथा खनिज पदार्थको दर्ता तथा नियमन खानी तथा भूगर्भ

विभागले गर्ने व्यवस्था रहेको हुंदा अनुगमन र नियमन कार्य फितलो हुने गरेको छ । विभागको संस्थागत एवं पूर्वाधार क्षमता विकास गरेमा खानी तथा खनिज पदार्थको विषयमा अनुसन्धान गर्ने, सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यापक र प्रभावकारी बनाउन रोयल्टी आम्दानी बृद्धि गर्न सक्ने सम्भावना रहेको पाइयो । खानी विभाग क्षेत्रीयस्तरमा कार्यालय नभएको हुंदा मुलुकभरि विभागले मात्र अनुगमन गर्न सक्ने अवस्था नभएकोले क्षेत्रीयस्तरसम्म कार्यालय स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । रोयल्टी असुलीको अभिलेख प्रणाली कमजोर रहेको छ । जिल्ला विकास समितिहरूलाई बांडफांड गर्नुपर्ने व्यवस्था भएपनि संकलित रोयल्टी सोभै राजस्व खातामा जम्मा हुने गरेकोले हालसम्म बांडफांड हुने गरेको छैन ।

३.५.१३ स्वास्थ्य मन्त्रालय

जिल्ला, उपक्षेत्रीय, क्षेत्रीय र केन्द्रियस्तरका सबै अस्पतालहरू विकास समितिमा परिणत भइसकेका छन् । सरकारी अस्पतालहरूबाट कुनै किसिमको राजस्व प्राप्त हुने संभावना छैन । निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित अस्पतालहरूलाई स्वीकृति दिदा प्रति बेड केही शुल्क निर्धारण गर्न सकिन्छ । निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित अस्पतालहरूको स्वीकृति र नवीकरण गर्दा प्रति बेड ५ देखि ७ हजारसम्म शुल्क लिने व्यवस्था हुन उपयुक्त हुन्छ ।

३.५.१४ औषधि व्यवस्था विभाग

औषधि उद्योग दर्ता दस्तुर, औषधि निकासी पैठारी इजाजत दस्तुर, औषधि विश्लेषण शुल्क आदि औषधि व्यवस्था विभागले आर्जन गर्ने राजस्वका श्रोतहरू हुन । औषधि दर्ता नियमावलीमा भएका राजस्वका दरहरू २०६४ सालदेखि पुनरावलोकन नभएका हुंदा यसमा पूनः पुनरावलोकन गर्न आवश्यक भएको छ । यसको लागि प्रत्येक शीर्षकमा ३०० प्रतिशत सम्म बृद्धि गर्नुपर्छ ।

विदेशी औषधी उद्योग निरिक्षण गर्न Good Manufacturing Practice (GMP) Audit जांदा लिईने शुल्क पनि राजस्वको प्रमुख श्रोतको रूपमा रहेको छ । नेपाली औषधी उद्योगहरूको GMP Audit गर्दा शुल्क लिने गरिएको छैन । यसवापत पनि शुल्क लिने व्यवस्था गर्नुपर्छ । साथै दर्ता प्रमाणपत्र/इजाजत पत्रमा कुनै किसिमको परिवर्तन/थपघट, नामसारी, ठाउँसारी गर्दा शुल्क लगाउन सकिन्छ ।

३.५.१५ संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालय

पर्यटन सम्बन्धी उद्योग दर्ता गर्दा लिईने दस्तुर, पर्वतारोहण रोयल्टी, पदयात्रा अनुमति दस्तुर पनि गैरकर राजस्वका प्रमुख श्रोतहरू हुन् । क्यासिनो व्यवसाय दर्ता गर्ने र सो बापत रोयल्टी संकलन गर्ने कार्यजिम्मेवारी पनि पर्यटन, संस्कृति तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालयको हो । नियमितरूपमा क्यासिनो रोयल्टी संकलन तथा विगत वर्षका बक्यौता रोयल्टी असुल गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण रहेको सन्दर्भमा मन्त्रालयका संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको छ । वि.स. २०६४ देखि राजस्वका दरहरू पुनरावलोकन नगरिएको हुंदा गैरकरका दरहरूमा पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउनु आवश्यक रहेको छ । पांचतारे होटल नवीकरण गर्दा समेत शुल्क/दस्तुर लिने व्यवस्था नरहेको हुंदा दस्तुर तोक्न सकिन्छ । समान दरमा रहेको दर्ता तथा नवीकरण दस्तुरमा पुनरावलोकन गरी होटलको स्तर अनुसार फरक फरक दर्ता नवीकरण दस्तुर तोकिनुपर्छ ।

३.५.१६ गृह मन्त्रालय

गृह मन्त्रालय मातहतका निकायहरूबाट हातहतियार इजाजत दस्तुर र नवीकरण दस्तुर आदि संकलन गर्ने गरिएको छ । यी दस्तुरहरू ज्यादै न्युन रहेको हुंदा समसामयिक बृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ । शुरुमा नागरिकताको प्रमाणपत्र जारी गर्दा निःशुल्क हुनु व्यवहारिक रहेको छ तर नागरिकताको

प्रतिलिपी लिंदा केही शुल्क लिने व्यवस्था हुनु आवश्यक रहेको छ । विवाह दर्तामा शुल्क लिने व्यवस्था रहेको छैन । कानूनमा संशोधन गरी विदेशीलाई केही बढि र नेपाली नागरिकलाई कम गरी शुल्क निर्धारण गर्न सकिन्छ । साथै Pre र Post marriage दर्ताको पनि शुल्क फरक गरी निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

३.५.१७ पुरातत्व विभाग

हस्तकला उत्पादनहरु निकासी गर्दा पुरातात्विक विभागको सिफारिस आवश्यक हुने व्यवस्था गरिएको छ । साथै हस्ताकलाका सामानहरु पुरातात्विक महत्व भएको वा नभएको प्रमाणित गर्ने कार्य पनि सो विभागले गर्ने गरेको छ । निकासी हुने हस्तकलाका उत्पादनहरुको सिफारिस निःशुल्क रूपमा गर्ने गरिएको छ । स्वःरोजगारी तथा निकासी प्रवर्द्धनमा नकारात्मक प्रभाव नपर्ने गरी सम्बन्धित व्यवसायीहरूसंग छलफल गरी विभागले गर्ने यस्ता सिफारिसमा न्यूनतम शुल्क प्रति गोटा रु ५ का दरले शुल्क लिने व्यवस्था भएमा थप राजस्व आर्जन हुन सक्दछ ।

३.६ गैरकरको लेखांकन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षणको व्यवस्था

३.६.१. गैरकर राजस्वको लेखाङ्कन

राजस्व लेखा नेपालमा आ.व. २०३०/३१ सम्म पुरानै स्याहा श्रेस्ता तथा फाराम श्रेस्ता प्रणाली अंगालिएको थियो । परम्परागत यस प्रणालीबाट राजस्व चुहावट रोकन तथा अद्यावधिक तथ्याङ्क उपलब्ध नभएकोले २०३१ साल श्रावण १ गतेदेखि थप ४८ वटा म.ले.प. फाराम प्रचलनमा ल्याइयो । वि.सं. २०५६ सालमा केही फाराम हेरेर गर्नुका साथै नयां फाराम लागू गरिएका छन् । यसरी हाल ८० वटा भन्दा बढी राजस्व सम्बन्धी फारामहरु लागू भएपनि राजस्व असुल गर्ने सबै सरकारी कार्यालयले सबै फाराम प्रयोग गर्नुपर्ने आवश्यकता छैन । राजस्वको प्रयोजन हेरी भिन्न भिन्न फारामहरु तर्जुमा गरिएकोले प्रत्येक कार्यालयले आफसंग सम्बन्धीत फारामहरु र अनिवार्यरूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने ११ वटा गोश्वारा फारामहरु प्रयोग गर्ने गरिएको छ ।

गैरकर राजस्वको लेखाङ्कन नगद कारोवारमा आधारित छ । नगद कारोवारमा आधारित लेखांकन पद्धतिमा नगद प्राप्त भएपछि मात्र अभिलेखमा चढाइन्छ । राजस्व आर्जन भईसकेको तर नगद प्राप्त हुन नसकेको अवस्थामा लेखामा समावेश गरिदैन । प्रोदभावी लेखा प्रणाली (Accrual Accounting System) लागू हुन सकेमा राजस्व सम्बन्धी कारोवारको दोहोरो प्रभाव समेटिई राजस्व लेखा व्यवस्था प्रभावकारी हुन सक्दछ ।

नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका सार्वजनिक राजस्वलाई लेखाङ्कनका निम्ति सजिलो होस् भन्ने हेतुले विभिन्न शीर्षक/उपशीर्षक र संकेत नम्बरद्वारा निर्दिष्ट गरिएको पाईन्छ । नेपाल सरकारको राजस्व आम्दानीका हरुलाई निर्दिष्ट गरी परिमार्जन सहित आ.व.२०५१/५२ देखि गरिएको राजस्व वर्गीकरणमा आ.व. २०६४/६५ सम्म क्रमिक रूपमा परिमार्जन गरिएको थियो । राजस्व वर्गीकरण तथा व्याख्यालाई अन्तराष्ट्रिय मानदण्ड अनुरूप बनाउने उद्देश्यले अन्तराष्ट्रिय मुद्राकोष (IMF) को सरकारी वित्तीय तथ्याङ्क (Government Finance Statistics, 2001) संग मेल खानेगरी नयां राजस्व संकेत तथा वर्गीकरण आ.व. २०६८/२०६९ देखि लागू गरिएको छ । यसबाट सरकारी राजस्वलाई सरल, व्यवस्थित, विश्वसनीय, तुलनायोग्य र पारदर्शी बनाई आर्थिक सुशासन गर्न गराउन सहयोग पुगेको विश्वास गरिएको पाईन्छ । गैरकर तर्फ करीव ३१ वटा उपशीर्षकमा यसको वर्गीकरण तथा व्याख्या गरिएको पाईन्छ ।

३.६.२. गैरकर राजस्व प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० अनुसार गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका राजस्व, राजस्वको धितोमा लिइएका सबै कर्जाहरु र ऐनको अधिकार अन्तर्गत दिइएको जुनसुकै ऋण असुल हुदा प्राप्त भएको सबै धन तथा नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने अन्य जुनसुकै रकम एक सरकारी कोषमा आम्दानी बाँधिनेछ, जसलाई संचित कोष भनिनेछ। यस अनुसार गैरकर सम्बन्धी सबै राजस्व संचित कोषमा दाखिला गरी प्रतिवेदन गर्नु पर्ने संवैधानिक प्रावधान स्पष्ट छ।

नेपालका विभिन्न सरकारी कार्यालयहरुमा जम्मा हुने गैरकर राजस्वहरु सोही दिन सेतो रंगको तीनप्रति भौचर भरी बैंक दाखिला गरिने र बैंकद्वारा प्राप्त भौचरका आधारमा सम्बन्धित जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले राजस्व सम्बन्धी software मा प्रविष्टी गरी दैनिक रुपमा नेपाल राष्ट्र बैंक तथा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ। यो पढतिले गैरकर राजस्वको अद्यावधिक तथ्याङ्क उपलब्ध हुने गरेको छ। नेपाल सरकारले यसै आ.व.देखि नेपालको ७५ वटै जिल्लामा एकल खाताकोष प्रणाली लागू गरेको हुनाले विभिन्न सरकारी कार्यालयहरुको नाममा रहेका राजस्व सम्बन्धी सबै खाताहरु बन्द गरी कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको नाममा मात्र राजस्व खाता खोली सोही खाता माफत राजस्व प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ। त्यसैगरी आन्तरिक राजस्व कार्यालय भएका जिल्लामा सो कार्यालयले र नभएका जिल्लाहरुमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको माध्यमबाट राजस्वको मासिक एवं वार्षिक प्रतिवेदनको व्यवस्था समेत मिलाईएको छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गैरकर समेत कुल संचित कोषको हिसाव राख्ने र महालेखा परीक्षको कार्यालयमा वार्षिक रुपमा प्रतिवेदन गर्ने गर्दछ।

३.६.३. गैरकर राजस्वको लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

आर्थिक कार्यविधि ऐन २०५५ र आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ ले गैरकर सहित सम्पूर्ण राजस्वको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धित जिल्लाको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट हुने व्यवस्था गरेको छ। त्यसैगरी गैरकरसहित सम्पूर्ण राजस्वको अन्तिम लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट हुने कानुनी व्यवस्था गरिएको छ। आन्तरिक लेखापरीक्षणले तोकिएको कार्यविधि र कानूनको परिपालना गरे नगरेको पक्षमा ध्यान दिने गरेको छ।

३.७ केन्द्र र स्थानीय निकायबीच गैरकर राजस्वको बाँडफाँड

राज्यशक्तिको बाँडफाँड गर्दा सन्निकटकताको सिद्धान्त (Principal of Subsidiarity) अनुसार कर लगाउने, खर्च गर्ने र नियमन गर्ने कार्यहरु संभव भएसम्म आम नागरिकको नजिकको सरकारले सम्पादन गर्नुपर्ने मान्यता अनुसार गरेको समेत पाईन्छ। राजनैतिक आर्थिक, वित्तीय, प्रशासनिक अधिकारहरुको विकेन्द्रीकरण गर्दा शासकीय दक्षता, प्रभावकारिता, सामाजिक समानता आर्थिक औचित्यतालाई आधार बनाई राज्य शक्तिको बाँडफाँड गरेका देशहरुमा राजनीतिक, सामाजिक आर्थिक विकासका साथै सेवा प्रवाह प्रभावकारी भएको उदाहरण रहेका छन्।

स्थानीय सरकारलाई निक्षेपित जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने सिलसिलामा आवश्यक हुने वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन चुनौतिपूर्ण हुने गर्दछ। वित्तीय मांग पूरा गर्न स्थानीय सरकारले सम्पत्ति कर लगाउने, स्थानीय प्राकृतिक सम्पदाको उपयोग गरी भाडा र रोयल्टी संकलन गर्ने, स्थानीय निकायहरुबाट विभिन्न किसिमका सेवा प्रवाह गरी सेवाग्राहीहरुबाट शुल्क संकलन गर्ने, स्थानीय उद्योग व्यवसाय दर्ता गरी उद्योगी व्यवसायीहरुबाट दस्तुर आदि संकलन गर्ने कानुनी अधिकार हस्तान्तरण गरिएको छ। यसका अतिरिक्त केन्द्रीय सरकारले अनुदान, बजेट सहायता र राजस्व बाँडफाँडको माध्यमबाट वित्तीय स्रोत उपलब्ध गराउंट। केन्द्रिय सरकार र स्थानीय सरकारहरुको वित्तीय आवश्यकता पुरा

गर्ने अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ । नेपालमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली २०५६ लागु भएपछि अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्था क्रमशः प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढ्दै गएको पाइन्छ । यी ऐन नियमले स्थानीय निकायहरूलाई केही वित्तीय अधिकार प्रदान गरिएका छन् । ऐन र नियमबाट प्राप्त अधिकारको आधारमा स्थानीय निकायहरू बीच राजस्व अधिकारको व्यवस्था देहाय अनुसार भएको पाइन्छ:

(क) स्थानीय निकाय स्वयंले राजस्व परिचालन गरी आफूले मात्र उपभोग गर्न पाउने:

यस अन्तर्गत स्थानीय स्वायत्त शासन, २०५५ को दफा ५५ बमोजिम गाउँ परिषद्बाट पारित दरमा गाउँ विकास समितिले संकलन गर्न पाउने घर जग्गाकर, हाट बजार, पसल कर सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, प्राकृतिक स्रोतको उपयोग कर आदि र दफा २६ बमोजिमका सेवा शुल्कहरू पर्दछन् । नगरपालिका, उपहानगरपालिका र महानगरपालिकाले ऐनको दफा १३६ देखि दफा १४५ सम्मका कर तथा शुल्कहरू संकलन गर्न र आफैँ उपभोग गर्न पाउने गरी व्यवस्था भएको छ । त्यसैगरी सोही ऐनको परिच्छेद -५ अनुसारका कर, सेवा शुल्क, दस्तुर आदिबाट जिल्ला विकास समितिले राजस्व संकलन गरी खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।

(ख) स्थानीय निकाय स्वयंले राजस्व परिचालन गरी स्थानीय निकायहरू बीच बाँडफाँड गर्नुपर्ने राजस्व:

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को अधिनमा रही गाउँ विकास समितिले संकलन गरेको मालपोत रकमको २५ प्रतिशत जिल्ला विकास समितिलाई उपलब्ध गराउनु पर्छ । त्यसै गरी जिल्ला विकास समितिले, जिल्ला विकास क्षेत्रमा उन, खोटा, जडिबुटी, वनकस(खर), कवाडी माल, ढुंगा, स्लेट, बालुवा, माटो आदिमा कर लगाउन वा बिक्री गर्न सक्ने र प्राप्त रकम मध्ये ३५-५० प्रतिशतसम्म रकम सम्बन्धित गाउँ विकास समिति र नगरपालिकालाई उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(ग) केन्द्रबाट स्थानीय निकायलाई बाँडफाँड हुने राजस्व:

यस अन्तर्गत केन्द्रीय निकायले संकलन गरेका राजस्वहरू जिल्ला विकास समिति लगायत स्थानीय निकायहरूलाई बाँडफाँड गर्ने विषयहरू पर्दछन् । राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धि कानुनी व्यवस्था हेर्दा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ को दफा २२० मा केन्द्रले संकलन गर्ने राजस्व जिल्ला विकास समितिहरूसंग राजस्व बाँडफाँड गरिने विषयहरू उल्लेख गरिएको छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले बाँडफाँडका लागि तोकेका राजस्वहरू के कस्ता आधारमा बाँडफाँड गर्ने भन्ने व्यवस्था स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ ले गरेको छ । नेपाल सरकारका केन्द्रिय निकायहरूमा प्राप्त भई रहेका राजस्व बाँडफाँड गर्ने आधार देहाय अनुसार रहेको पाइन्छ ।

१. घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर:

घर जग्गा खरिद बिक्री भई नामसारी गर्दा मालपोत कार्यालयहरूले आर्थिक ऐनमा तोकिएबमोजिम रजिष्ट्रेशन दस्तुर संकलन गर्छन् । यसरी संकलित रकमबाट मालपोत कार्यालयले सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिलाई उपलब्ध गराउदछ । जिल्लामा एक भन्दा बढि मालपोत कार्यालय भएमा सदरमुकामको मालपोत कार्यालयले राजस्व रकम बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । रजिष्ट्रेशन दस्तुर रकम तल उल्लेखित आधारमा ५ देखि ९० प्रतिशतसम्म जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने गरेको छ:

सि.नं.	विवरण	जि.वि.स.लाई प्राप्त हुने
१	५० लाख रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको ९० प्रतिशत
२	त्यसपछिको १ करोड रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको ६० प्रतिशत
३	त्यसपछिको २ करोड रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको ३० प्रतिशत
४	त्यसपछिको ३ करोड रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको २० प्रतिशत
५	त्यसपछिको ५ करोड रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको १५ प्रतिशत
६	त्यसपछिको १० करोड रुपैयासम्म राजस्व संकलन भए	संकलित राजस्वको १० प्रतिशत
७	त्यसपछि जतिसुकै रुपैया राजस्व संकलन भए पनि	संकलित राजस्वको ५ प्रतिशत

२. खानीबाट उठेको रोयल्टी:

खानी संचालनको इजाजत लिई खानी संचालन गर्नेसंग खानी तथा भूगर्भ विभागले खानी रोयल्टी, संकलन गर्ने गरेको छ । यसरी खानी रोयल्टी वापत प्राप्त राजस्व रकमको ५० प्रतिशत जिल्ला विकास समितिलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था भए पनि हालसम्म यो राजस्व बांडफांड भएको पाईदैन ।

३. वन पैदावार, वन क्षेत्रको रोयल्टी:

जिल्ला वन कार्यलयहरुले वन क्षेत्रबाट विभिन्न वन पैदावार विक्री वापतको आय तथा वन रोयल्टी प्राप्त गर्ने गर्दछन । यसरी प्राप्त भएको रकम मध्येबाट १० प्रतिशत रकम जिल्ला वन कार्यालयले सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिलाई उपलब्ध गराउंदछ ।

४. जलविद्युत रोयल्टी:

विद्युत गृह संचालकहरुबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने जलविद्युत रोयल्टी रकम जिल्ला विकास समितिहरुले समेत प्राप्त गर्दै आएका छन । वि.सं. २०६० साल माघ पूर्व जल विद्युत गृह संचालन भएको जिल्ला विकास समितिलाई जलविद्युत रोयल्टीबाट प्राप्त रकमको १० प्रतिशत रकम उपलब्ध गराउदै आएको थियो । यसपछि भने विद्युत गृह संचालनबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकमको ५० प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिहरुलाई बांडफांड हुने गरेको छ । यो ५० प्रतिशत रकममध्ये १२ प्रतिशत रकम विद्युत गृह संचालन भएको जिल्ला विकास समितिलाई र बांकी ३८ प्रतिशत रकम स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २३७ बमोजिमको स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगले तयार गरेको मापदण्डका आधारमा विद्युत उत्पादन हुने विकास क्षेत्रका जिल्ला विकास समितिहरुलाई बांडफांड गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

५. पर्वतारोहण रोयल्टी तथा पर्यटन प्रवेश शुल्क:

नेपाल सरकारलाई विदेशी पर्यटकबाट प्राप्त हुने प्रवेश शुल्क एवं पर्वतारोहीबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकमबाट जिल्ला विकास समितिहरुले देहाय अनुसार प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ:

क) पर्वतारोहण वापत नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने रोयल्टी (सलामी) रकममध्ये ३० प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने ।

ख) पदयात्रा र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्षणमा प्रवेश गर्ने पर्यटकबाट प्राप्त हुने प्रवेश शुल्क रकम मध्येबाट ३० प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने ।

ग) जिल्ला विकास क्षेत्रभित्र प्रवेश गर्ने पर्यटकहरुसंग नेपाल सरकारले लिने प्रवेश शुल्क/दस्तुर रकम मध्ये ३० प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने ।

४. समस्याको पहिचान

गैरकरका स्रोत, कराधार र करका दर निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा सरकारी निकायहरूमा विविध फरक फरक कार्यप्रणाली विद्यमान रहेको हुँदा गैरकर परिचालन सम्बन्धमा विविध समस्याहरू रहेका छन् । यस सम्बन्धमा रहेका मुख्य मुख्य समस्याहरूलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छः

४.१ गैरकर नीतिको अभाव

गैरकर परिचालन सम्बन्धी स्पष्ट नीति तर्जुमा नहुँदा अपेक्षित राजस्व परिचालन हुन सकेको छैन । सार्वजनिक परिचालनको प्रमुख कर राजस्वको परिपुरकको रूपमा सार्वजनिक निकायहरूले प्रदान गर्ने वस्तु तथा सेवाको प्रभावकारिता बृद्धि गरी अधिकाधिक गैरकर राजस्व परिचालन हुन सक्ने संभावनाहरूको दोहन हुन सकेको छैन ।

४.२ कराधार र करका दर तोक्ने सम्बन्धमा एकरूपता नहुनु

गैरकर राजस्व असुल गर्ने कराधार तथा करका दर निर्धारण गर्न र कर कार्यान्वयन संरचना निर्माण सम्बन्धमा प्रभावकारी कदम चालिएको देखिँदैन । कुनै करका दरहरू ऐनले तोकेको, कुनै दरहरू सम्बन्धित नियमावलीले र कतिपय अवस्थामा मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट तोकिएको हुँदा कराधार तथा करका दर तोक्ने विषयमा एकरूपता भएको पाइँदैन । सार्वजनिक निकायहरूबीच फरक फरक निर्णय प्रक्रियामार्फत स्वःविवेकको आधारमा गैरकरका दरहरू कायम गर्ने र संशोधन गर्ने गरिएको छ ।

४.३ सार्वजनिक निकायहरूमा गैरकर परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउने विषयले प्राथमिकता नपाएको

सार्वजनिक निकायहरूले वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई प्राथमिकता दिएको तर सो वापत कसरी अधिकाधिक गैरकर रकम संकलन गर्ने भन्ने विषय प्राथमिकतामा नपर्ने गरेको देखिन्छ । साम्बन्धित निकायहरूमा स्वामित्वाभाव रहेको हुँदा गैरकरका दरहरू लामो समयदेखि पुनरावलोकन नभएको, दर परिवर्तन गर्नेतर्फ पहलकदमीको कमी रहेको देखियो ।

४.४ सार्वजनिक संस्थानको समस्या

४.४.१ नेपाल सरकारको ठूलो रकम लगानी भएको अधिकांश सार्वजनिक संस्थानहरू निरन्तर घाटामा संचालिन छन्, सरकारलाई तिर्न बुझाउनु पर्ने व्याज समयमा बुझाउन सकेका छैनन् । कतिपय संस्थानहरूमा आन्तरिक दायित्वको लागि कोष व्यवस्था नहुँदा कर्मचारी अवकास सुविधा लगायतको दायित्वको लागि सरकारले बेला बेला थप रकम भुक्तानी गर्दै आएकोछ । वर्तमान समयमा संस्थानहरूले गर्ने कतिपय काम कारवाही नीजि क्षेत्रबाट पूर्ण सफलताका साथ सम्पन्न भई रहेको परिप्रेक्ष्यमा अति आवश्यक संस्थानहरू बाहेक अन्य संस्थानहरूमा रहेको प्रतिफल विहिन लगानीलाई निरन्तरता दिन राजस्व संकलनको दृष्टिकोणले उचित देखिँदैन ।

४.४.२ नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएका केही संस्थानहरूको नाममा रहेको साविकको जग्गा जमिन हाल शहरीकरणले गर्दा निकै मूल्यवान हुन पुगेको छ । उदाहरणको लागि आद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड पाटन र बालाजु औद्योगिक क्षेत्रको

जग्गा, नेपाल औषधी लिमिटेड बबरमहलको जग्गा, नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड टेकुको जग्गा तथा जनक शिक्षा सामाग्री केन्द्र सानोठिमीको जग्गा अहिलेको सन्दर्भमा निकै मूल्यवान ठाउँमा रहेका छन् । यस्तो संस्था तथा कम्पनीहरूको एकातिर संचालन पूंजीको अभाव छ भने अर्कोतिर सरकारले यसमा गरेको लगानीको प्रतिफल प्राप्त गर्न सकेको छैन । यस्ता संस्थाहरूको अधिनमा रहेको बहुमूल्य जग्गाको विक्री वा लिजको माध्यमले बैकल्पिक प्रयोग गर्न सकेमा संस्थानहरूलाई पूंजी जुट्नुको साथै सरकारलाई प्रतिफल प्राप्त हुने अवसर श्रृजना हुन्छ ।

४.५ गैरकर राजस्वको अभिलेख, प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रभावकारी नभएको

गैरकर राजस्व असुल गर्ने सार्वजनिक निकायहरूमा गैरकर राजस्वको अभिलेख प्रणाली कमजोर रहेको पाइयो । कतिपय कार्यालयहरूमा आफ्नो कार्यालयले कति गैरकर राजस्व असुल गरेको छ भन्ने सुचना सम्बन्धित महालेखा नियन्त्रकमातहतका कार्यालयहरूबाट प्राप्त गर्ने गरेको देखिन्छ । जिल्ला तथा क्षेत्रीयस्तरका कार्यालयहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्व तालुक विभाग, मन्त्रालयमा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था पनि कमजोर रहेको पाइयो । साथै मन्त्रालय वा विभागले मातहतका कार्यालयहरूको अनुगमन गर्दा सम्बन्धित कार्यालयहरूले के कति गैरकर राजस्व संकलन गर्नु पर्ने हो र के कति संकलन भयो भन्ने विषयको अनुगमन गर्ने परिपाटी प्रभावकारी नभएको देखियो ।

४.६ सम्बन्धित मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र नेपाल राष्ट्र बैंकबीच सुचना संजाल प्रभावकारी नहुनु

सार्वजनिक निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको दैनिक एवम् आवधिक विवरण सम्बन्धित मन्त्रालय, स्थानीय कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, केन्द्रीयस्तरको महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैंक तथा अन्य राजस्व संकलन गर्न स्वीकृतिप्राप्त बैंकहरू र अर्थ मन्त्रालयमा छिटो छरितो र प्रभावकारीरूपले आदानप्रदान गर्ने संरचना निर्माण हुन नसकेको हुंदा व्यवस्थापकीय सूचना प्रणाली कमजोर भएको पाइयो ।

४.७ गैरकर राजस्वको एकीकृत अनुगमन गर्ने स्थानीय तथा केन्द्रीय संरचना तथा संगठनको अभाव रहेको

कुन कुन सार्वजनिक निकायहरूले के कस्तो शीर्षकमा के कति गैरकर राजस्व परिचालना गरेका छन् भन्ने विषयमा स्थानीय एवम् केन्द्रीयस्तरमा एकीकृत अनुगमन गर्ने संरचना तथा संगठन नभएकोले समग्र गैरकर राजस्वको व्यवस्थापकीय पक्ष कमजोर रहेको छ । अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक संस्थानहरूबाट प्राप्त हुने ब्याज र लाभांश असुलीवाहेक समग्र सार्वजनिक निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको विषयमा अनुगमन गर्न सकेको देखिदैन ।

४.८ केन्द्र तथा स्थानीय निकायहरू बीच राजस्व बांडफांड सम्बन्धी कार्यविधि लामो र जटिल रहेको

सरकारी निकायहरूले संकलन गर्ने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर, खानीबाट उठेको रोयल्टी, वन पैदावार, वन क्षेत्रको रोयल्टी, जलविद्युत रोयल्टी, पर्वतारोहण रोयल्टी तथा पर्यटन प्रवेश शुल्क मध्ये निश्चित अंश तोकिए बमोजिम स्थानीय निकायहरूलाई बांडफांड गर्नुपर्दछ । तर यसरी संकलन हुने राजस्व बांडफांड सम्बन्धी कार्यविधि लामो र जटिल भएको हुंदा स्थानीय निकाय तथा सरकारी कार्यालयहरूले पाउनु पर्ने अंश छरितो ढंगले नपाएको गुनासो रहेको छ ।

५. सुभाव तथा सिफारिस

गैरकर राजस्व परिचालन गर्ने प्रशस्त संभावना हुंदा हुंदै पनि नीतिगत, कानुनी, संस्थागत एवम् व्यवस्थापकीय समस्या र चुनौतिहरूको कारणले अपेक्षित मात्रामा राजस्व परिचालना हुन सकेको छैन । गैरकर राजस्व परिचालनलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन देहाय बमोजिमका सुभाव तथा सिफारिसहरू प्रस्ताव गरिएको छः

५.१ सुभाव

५.१.१ गैरकर नीति तर्जुमा गर्ने

लोक कल्याणकारी राज्यको सामाजिक, आर्थिक राजनैतिक दायित्व तथा सार्वजनिक नीतिसापेक्ष हुने गरी सार्वजनिक निकायहरूले प्रदान गर्ने वस्तु तथा सेवा, सार्वजनिक सम्पत्तिको बिक्री गर्दा वा बहालमा कुनै व्यक्ति वा निकायलाई दिंदा वा न्यायिक एवम् प्रशासनिक दण्ड जरिवाना गर्दा सोको प्रकृति, उद्देश्य, तथा प्रशासनिक क्षमता आदिसंग तादात्म्य हुने गरी गैरकर राजस्व संकलन गर्ने काराधार तथा करको दर निर्धारण गर्ने निश्चित सिद्धान्त, नीति, मानदण्ड निर्धारण गर्नुपर्दछ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय एवम् प्रभावकारी बनाउन सकेकमा गैरकर राजस्व परिचालनमा सुधार हुनुको साथसाथै कर राजस्व परिचालनमा सकारात्मक प्रभाव पर्न सक्दछ ।

यसको लागि अर्थ मन्त्रालयले संयोजन गरी सबै मन्त्रालयको सहभागितामा गैरकर नीति मसौदा अबिलम्ब गर्नुपर्दछ ।

५.१.२ कराधार र करका दर तोक्ने सम्बन्धमा एकरूपता कायम गर्ने

कुनै करका दरहरू ऐनले तोकेको, कुनै दरहरू सम्बन्धित नियमावलीले र कतिपय अवस्थामा मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट कराधार तथा करका दर तोक्ने परिपाटीलाई बिराम लगाई सम्बन्धित मन्त्रालयमार्फत करका दरहरू प्रस्ताव गरी प्रत्येक वर्ष आर्थिक ऐनमार्फत करका स्रोत, कराधार र करका दर तोक्ने परिपाटीको थालनी गर्नुपर्दछ । यसरी प्रत्येक वर्ष आर्थिक ऐनमार्फत करका दर तोकिंदा सम्बन्धित निकायहरूको स्वामित्व बढ्ने र करका दरहरूमा समसामयिक परिवर्तन गर्न सहज हुनेछ ।

यसको लागि अर्थ मन्त्रालयले सक्रियतामा सबै मन्त्रालयले गैरकर सम्बन्धी विधयेकको मसौदा तयार गर्नुपर्दछ ।

५.१.३ सार्वजनिक निकायहरूमा गैरकर परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउने विषयले प्राथमिकता नपाएको

सार्वजनिक निकायहरूले कार्यविभाजन बमोजिम नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा विभिन्न सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई प्राथमिकता दिएजस्तै गैरकर राजस्व संकलन गर्ने विषयलाई पनि प्राथमिकताका साथ सम्पादन गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस सन्दर्भमा प्रत्येक संबैधानिक निकाय तथा मन्त्रालयले वार्षिक कार्ययोजना तयार गरी लागू गर्ने परिपाटीको थालनी गर्नुपर्दछ । साथै सार्वजनिक निकायहरूले असुल गर्ने वार्षिक गैरकर राजस्वको कम्तिमा पांच प्रतिशत रकम सम्बन्धित निकायको सेवा प्रवाह विस्तार, कार्यान्वयन क्षमता विकास तथा प्रणाली सुधारमा खर्च गर्ने गरी earmark गर्ने व्यवस्था लागू गर्नुपर्दछ । कर राजस्व परिचालन गर्ने निकायहरूलाई जस्तै गैरकर राजस्व परिचालन गर्ने सार्वजनिक निकायहरूलाई पनि वार्षिक एवम्

मासिक राजस्व लक्ष्य तोक्ने र आवधिकरूपमा ती निकायहरूको कार्यसम्पादन समीक्षा गर्ने परिपाटीको विकास गर्नुपर्दछ ।

यसको लागि अर्थ मन्त्रालयले गत आर्थिक वर्षको गैरकर असुलीको आधारमा तोकिए बमोजिमको रकम उपयुक्त उद्देश्यको लागि खर्च गर्न सक्ने गरी बजेट विनियोजन गर्नुपर्दछ ।

५.१.४ सार्वजनिक संस्थानका समस्या सम्बन्धमा:

- सरकारले प्राप्त गर्नुपर्ने वार्षिक सांवा, व्याज तथा रोयल्टी आदि वार्षिक रूपमा समयमा प्राप्त नभई ठूलो रकम बक्यौता रहन जाने परिपाटी छ । यस्तो बक्यौता रकम यथाशिघ्र असुली गर्ने तथा बक्यौता रहन नदिन सरकारले विशेष ध्यान दिनु जरुरी छ ।
- सार्वजनिक संस्थानहरूमा रहेको प्रतिफल विहिन लगानीलाई निरन्तरता नदिई अन्य नाफामूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न यथाशिघ्र पहल गर्न आवश्यक देखिन्छ । यसबाट सरकारले पाउने लाभांश आदिमा बृद्धि हुन सक्ने अवस्था श्रृजना हुन सक्छ ।
- बहुमूल्य जग्गा जमिन र स्थायी सम्पत्ति भएको संस्थानहरूको त्यस्ता सम्पत्ति परिचालन गरी संस्थानको आय आर्जन हुन सक्ने संभावनाको पहिचान गर्नुपर्ने ।

५.१.५ गैरकर राजस्वको अभिलेख, प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रभावकारी नभएको

गैरकर राजस्व असुल गर्ने सार्वजनिक निकायहरूमा गैरकर राजस्वको अभिलेख प्रणालीलाई व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक रहेको छ । ती निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको सुचना बैंक तथा सम्बन्धित महालेखा नियन्त्रक मातहतका कोष तथा लेखा नियन्त्रकको कार्यालयमा स्वःचालितरूपमा सम्प्रेषण हुने व्यवस्था गर्नु आवश्यक रहेको छ । राजस्व असुलीको विवरण तालुक विभाग तथा मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयमा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्थाको शुरुवात गर्नुपर्दछ । साथै मन्त्रालय वा विभागले मातहतका कार्यालयहरूको अनुगमन गर्दा सम्बन्धित कार्यालयहरूले के कति गैरकर राजस्व संकलन गर्नु पर्ने हो र के कति संकलन भयो भन्ने विषयको अनुगमन गर्ने परिपाटी प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ । साथै महालेखा परीक्षक विभागले लेखापरीक्षण गर्दा गैरकर राजस्व असुली, अभिलेख, प्रतिवेदन व्यवस्थाको विषयलाई पनि समावेश गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

५.१.६ सम्बन्धित मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र नेपाल राष्ट्र बैंकबीच सुचना संजाल प्रभावकारी नहुनु

सार्वजनिक निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको दैनिक एवम् आवधिक विवरण सम्बन्धित मन्त्रालय, स्थानीय कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, केन्द्रीयस्तरको महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैंक तथा अन्य राजस्व संकलन गर्न स्वीकृतिप्राप्त बैंकहरू र अर्थ मन्त्रालयमा छिटो छरितो र प्रभावकारीरूपले आदानप्रदान गर्न स्वःचालित बनाउन भौतिक पूर्वाधार, सूचना संचार तथा प्रविधिको विकास तथा मानव संसाधन विकास तथा सांगठनिक संरचना निर्माण गर्नुपर्दछ ।

५.१.७ गैरकर राजस्वको एकीकृत अनुगमन गर्ने स्थानीय तथा केन्द्रीय संरचना तथा संगठनको अभाव रहेको

सार्वजनिक निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको स्थानीय एवम् केन्द्रीयस्तरमा एकीकृत अनुगमन गर्ने संरचना तथा संगठन नभएकोले समग्र गैरकर राजस्वको व्यवस्थापकीय पक्ष कमजोर रहेको छ । अर्थ मन्त्रालयको पूनःसंरचना गरी गैरकर महाशाखा स्थापना गर्नु आवश्यक रहेको छ । यसरी स्थापना हुने महाशाखाले सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय गरी गैरकर सम्बन्धी नीतिगत,

एवम् प्रक्रियागत सुधारको सहजीकरण गर्ने, महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको तथ्यांक अध्ययन, विश्लेषण गर्ने र सार्वजनिक निकायहरूले संकलन गर्ने गैरकर राजस्वको विषयमा अनुमगन गर्नु पर्दछ ।

५.१.८ केन्द्र तथा स्थानीय निकायहरूबीच राजस्व बाण्डफाण्ड सम्बन्धी कार्यविधि लामो र जटिल रहेको ।

सरकारी निकायहरूले संकलन गर्ने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर, खानीबाट उठेको रोयल्टी, वन पैदावार, वन क्षेत्रको रोयल्टी, जलविद्युत रोयल्टी, पर्वतारोहण रोयल्टी तथा पर्यटन प्रवेश शुल्क मध्ये स्थानीय निकायहरूले पाउनु पर्ने अंश छरितो ढंगले बाण्डफाण्ड गर्न अर्थ मन्त्रालयले महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट असुली विवरण लिई कानुन बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय निकायहरूलाई वितरण गर्नुपर्दछ । यसको लागि सरल कार्यविधि निर्माण गर्नुपर्दछ ।

साथै यस सन्दर्भमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट केन्द्र र स्थानीय निकायबीचको राजस्व बाण्डफाण्डको आधार सम्बन्धि प्राप्त विकल्प सहितको सुझाव बिचारणीय छ, अनुसूची ४, बुंदा नं.२ मा संलग्न छ ।

५.२ सिफारिश:

गैरकर राजस्व परिचालनलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन देहायका मन्त्रालय र निकायहरूमा देहाय बमोजिमको सुधार गर्न सरकार समक्ष सिफारिस गरिएको छ:

उर्जा मन्त्रालय र विद्युत विकास विभाग

- विद्युत नियमावली संशोधन गरी रोयल्टी तथा इजाजत दस्तुर वृद्धि गर्ने ।
- १ मेगावाट भन्दा कम उत्पादन हुने विद्युत गृहबाट पनि रोयल्टी लिने व्यवस्था थप गर्ने ।
- विद्युत रोयल्टी उत्पादन क्षमता वा वास्तविक उत्पादन मध्ये जुन बढी हुन्छ सोको आधारमा लाग्ने गरी कानुनमा संशोधन गर्ने ।
- १००० मेगावाट भन्दा बढि विद्युत उत्पादन गर्ने उत्पादकसंग छलफल र सहमतिका आधारमा विद्युत रोयल्टी निर्धारण गर्ने स्पष्ट कार्यविधि तोकिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- विद्युत रोयल्टीको अनुमगन प्रभावकारी बनाउन संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

सूचना तथा संचार मन्त्रालय

राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०५२ संशोधन गरी देहाय बमोजिम शुल्क वृद्धि गर्नु उपयुक्त हनेछ:

- निषेधित क्षेत्रमा चलचित्र छायांकन गर्दा लाग्ने शुल्क वृद्धि गर्नु पर्ने ।
- केबुल सिग्नल वितरण शुल्क वृद्धि गर्ने ।
- केबुल लाइन वितरण इजाजत प्रदान गर्दा लाग्ने रु ५ हजार शुल्क वृद्धि गरी रु २५ हजार तोक्ने ।

मुद्रण विभाग

- नेपाल राजपत्रको मूल्य लागत आपुरण हुने गरी वृद्धि गर्ने ।
- पुराना राजपत्रलाई विद्युतीय माध्यमबाट स्क्र्यान गर्ने र नयां राजपत्रलाई web-based बनाई सशुल्क पहुंच दिने व्यवस्था गर्ने ।
- मुद्रण विभागको साधारण तथा सेकुरिटी प्रिन्टिड गर्ने क्षमता वृद्धि गर्ने ।

- मुद्रण विभागलाई मुद्रण नीति निर्माण तथा निजी क्षेत्रका मुद्रण उद्योगहरुको नियमन गर्ने गरी विकास गर्ने ।

वन विभाग

वन सम्बन्धि कानूनमा संशोधन गरी देहाय बमोजिम व्यवस्था गर्नुपर्ने:

- काष्ठ र गैरकाष्ठजन्य वस्तुको बढ्दो मांगलाई सम्बोधन गर्न वन क्षेत्रको हालको रोयल्टी दरमा न्यूनतम् २५ प्रतिशतले बृद्धि गर्ने ।
- निजी वन, कबुलियती वन र साभेदारी वनबाट व्यवसायिक उत्पादन भएपछि मात्र रोयल्टी तिर्नुपर्ने व्यवस्था थप गर्ने ।
- उत्पादन एवम् विकासमुखी परियोजना सञ्चालन गर्दा काटिने रुखको प्रति गोटा निश्चित शुल्क वन विभागमा तिर्नु पर्ने कानुनी व्यवस्था थप गर्ने ।
- वातावरण संरक्षण सेवा अन्तर्गत जमिनमुनिबाट पानी निकाली व्यापार गर्ने व्यक्ति वा निकायसंग निश्चित शुल्क लिने व्यवस्था गर्ने ।
- एकै किसिमको काठमो मूल्य उपभोक्ता समुह, वन पैदावार आपूर्ति समिति, टि.सि.एन र जिल्ला वन कार्यालयबीच फरक फरक रहेको हुंदा कानून र प्रक्रियामा सुधार गरी एकरूपता ल्याउने ।
- वन क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्न आवश्यक चालु पूंजी (working Capital) को लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्ने ।

भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा यातायात मन्त्रालय

- निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ अनुसार क वर्गका निर्माण व्यवसायीहरुको दर्ता तथा इजाजत नवीकरण दस्तुरमा बृद्धि गर्ने ।
- सवारी जांचपास दस्तुर हाल रु ५० रहेकोमा न्यूनतम् रु ५०० निर्धारण गर्नु पर्ने ।
- ब्लु बुक प्रतिलिपी दस्तुर हाल रु १०० रहेकोमा त्यसलाई बृद्धि गरी न्यूनतम् रु ५०० गर्नु पर्ने ।
- प्रदुषण जांच स्टीकर दस्तुर हाल रु ३५ रहेकोमा यसलाई बृद्धि गरी न्यूनतम् रु ५०० निर्धारण गर्नु पर्ने ।
- सवारी चालकले ट्राफिक नियमको परिपालना नगरेको पाइएमा सामान्य कसुरमा रु १००० र अन्य कसुरमा रु २००० जरिवाना दर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने ।
- सार्वजनिक सडकमा भाडाका सवारी संचालन गर्नको लागि अनुमति प्रदान गर्दा दस्तुर लिने व्यवस्था नरहेको हुंदा यस्तो अनुमति प्रदान गर्दा न्यूनतम् रु १००० दस्तुर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने ।
- यसका अतिरिक्त विभिन्न प्रकारका सवारी साधनहरुको अभिलेखलाई वैज्ञानिक, स्वचालित र प्रविधिमा आधारित बनाउने र विभिन्न शुल्क तथा दस्तुर बैंकमार्फत संकलन गर्ने व्यवस्था लागू गर्न सकेमा सेवा प्रवाहलाई चुस्त र छरितो बनाउन सकिने र राजस्व संकलन प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
- सवारी इजाजत सम्बन्धि निवेदन दस्तुर, अनुमति दस्तुर, अस्थायी दर्ता दस्तुर, नवीकरण दस्तुर, नामसारी दस्तुर, प्रशिक्षण केन्द्र तथा वर्कसप अनुमति दस्तुर आदिसंग सम्बन्धित

यातायात व्यवस्था विभागबाट प्राप्त प्रस्ताव अनुसारको दर बृद्धि तथा दर परिवर्तन गर्ने । अनुसूची ४ को बुंदा नं.४ मा संलग्न छ ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय र मालपोत विभाग

- आयकर ऐन २०५८ बमोजिम प्राकृतिक व्यक्तिको रु ३० लाख रुपैयांभन्दा बढी मूल्यमा जग्गा बिक्री गर्दा तोकिए बमोजिम लाग्ने पूंजीगत लाभकरको कारणले कारोबार रकम लुकाउने, जग्गा खण्डिकरण गरी तोकिएको सीमाभन्दा न्युन मूल्य कायम गरी बिक्री गर्ने प्रवृत्ति बढेकोले ठूलो परिमाणमा राजस्व चुहावट हुने गरेको हुंदा कारोबार सीमा निर्धारण गर्ने व्यवस्थामा पूर्वविचार गर्नुपर्दछ ।
  - जग्गा दर्ता गर्दा, हालसाविक गर्दा, घर कायम गर्दा कुनै किसिमको शुल्क वा दस्तुर नलाग्ने हालको व्यवस्थामा सुधार गरी शुल्क लिने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
  - ठूलो परिमाणमा राजस्व संकलन गर्ने उपत्यका बाहिरका कार्यालयमा पनि बैंक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
  - जग्गाको अभिलेख व्यवस्थामा सुधार गर्न Electronic Database तयार गर्नुपर्दछ ।
  - सरकारी जग्गाको अद्यावधिक लगत तयार गर्ने, जग्गाको वर्गीकरण गरी सार्वजनिक हितको लागि उपयोग गर्ने, पारदर्शी र व्यवस्थित कार्यविधि बनाई व्यवसायिक उपयोगिता भएका जग्गालाई लामो अवधिको लागि करार वा पट्टा (लिज)मा लगाउन सकेमा भाडा आय आर्जन गर्न सकिन्छ ।
- भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय र भूमिसुधार व्यवस्था विभागबाट प्राप्त सुझाव, अनुसूची ४ को बुंदा नं. ९ मा संलग्न छ ।

सडक विभाग

- हेभी इक्वीपमेण्ट डिभिजन कार्यालयहरुमा रहेका पुराना उपकरण र औजारहरु समयमा लिलाम हुने गर्ने ।
- ठेक्काको म्याद थपका लागि कानूनमा स्पष्ट आधार र कारणहरु किटान नरहेको हुंदा जरिवाना लगाउन नसकिएको हुंदा कानूनमा संशोधन गरी ठेक्काको म्याद थप गर्नु पर्ने विशेष अवस्था, आधार र कारण र जिम्मेवार अधिकारीको व्यवस्था हुन सकेमा सार्वजनिक निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न हुने र म्यादभित्र काम नगर्ने ठेकेदारसंग जरिवाना लिन सकिने देखिन्छ ।
- नेपाल सरकारले तयार गरेको निर्माण लागत सम्बन्धित नर्म्स निशुल्क उपलब्ध गराइएको छ । यसमा केही शुल्क लिई उक्त नर्म्स सरोकारवालाई दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- सबै प्रकारका ठेक्काको लागि बिक्री गरिने बोलपत्र फाराम वापतको दस्तुर पनि समान रहेको छ । ठेक्का रकमको आधारमा फरक फरक बोलपत्र दस्तुर तोक्नु उपयुक्त हुन्छ ।

सडक बोर्ड

- बिराटनगर धरान, सुनौली पोखरा, काडमाडौ बनेपा, बर्दिवास लगायत अन्य रणनीतिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण र व्यस्त सडकहरुमा पनि सडक सुधार दस्तुर असुल गर्न सकिने संभावना रहेको छ ।
- आधुनिक र व्यवस्थित Toll plaza निर्माण गरी विद्युतीय कार्ड प्रणाली लागु गर्ने । सडक बोर्ड, नेपालबाट प्राप्त सुझाव अनुसूची ४ को बुंदा नं. ५ मा संलग्न छ ।

खानी तथा भूगर्भ विभाग

- खानी तथा भूगर्भ विभागले खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०६० संशोधन गरी खानी अनुमति दस्तुर, नवीकरण दस्तुर, अवधि थप दस्तुर, नामसारी दस्तुर, भूगर्भ सम्बन्धी नक्सा बिक्री, खानीको परीक्षण आदिको शुल्क विभागले प्रस्ताव गरे बमोजिम अर्थ मन्त्रालयको सहमति माग गरी बृद्धि गर्ने ।
- खानीबाट उत्पादित वस्तुको आधारमा उत्पादकले बुझाउनु पर्ने रोयल्टी बजार मूल्यको ५ प्रतिशतसम्म रोयल्टी तोक्नु पर्ने ।
- विभागको संस्थागत एवं पूर्वाधार क्षमता विकास गरेमा खानी तथा खनिज पदार्थको विषयमा अनुसन्धान गर्ने, सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, उत्खनन गर्ने कार्यलाई व्यापक र प्रभावकारी बनाउने ।

खानी तथा भूगर्भ विभागबाट प्राप्त सुझाव अनुसूची ४ को बुंदा नं. १४ मा सलग्न छ ।

स्वास्थ्य मन्त्रालय

- निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित अस्पतालहरुलाई स्वीकृति दिदा वा नवीकरण गर्दा प्रति बेड ५ देखि ७ हजारसम्म शुल्क लिने व्यवस्था हुन उपयुक्त हुन्छ ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयबाट प्राप्त सुझाव अनुसूची ४ को बुंदा नं. ६ मा संलग्न छ ।

औषधि व्यवस्था विभाग

- औषधि उद्योग दर्ता दस्तुर, औषधि निकासी पैठारी इजाजत दस्तुर, औषधि विश्लेषण शुल्क आदि सबै शुल्कमा विभागले सुझाव प्रस्तुत गरे अनुसार अर्थ मन्त्रालयको सहमति माग गरी बृद्धि गर्ने ।
  - विदेशी औषधी उद्योग निरिक्षण गर्न GMP Audit गर्दा शुल्क लिने तर नेपाली औषधी उद्योगहरुबाट शुल्क नलिने व्यवस्थामा संशोधन गरी शुल्क लिने व्यवस्था गर्ने ।
  - दर्ता प्रमाणपत्र/इजाजत पत्रमा कुनै किसिमको परिवर्तन/थपघट, नामसारी, ठाउँसारी गर्दा हाल शुल्क नलिने व्यवस्था रहेकोमा सो शीर्षकहरुमा शुल्क लगाउने ।
- औषधी व्यवस्था विभागबाट प्राप्त सुझाव अनुसूची ४ को बुंदा नं. ७ मा सलग्न छ ।

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालय

- पर्यटन सम्बन्धी उद्योग दर्ता गर्दा लिईने दस्तुर, पर्वतारोहण शुल्क, पदयात्रा अनुमति दस्तुर मन्त्रालयले प्रस्तुत गरे बमोजिम अर्थ मन्त्रालयसंग सहमति माग गरी बृद्धि गर्ने ।
  - क्यासिनो रोयल्टी संकलन तथा विगत वर्षका बक्यौता रोयल्टी असुल गर्ने ।
  - हाल सबै किसिमका होटललाई समान दरमा दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर लिने व्यवस्थालाई संशोधन गरी होटलको स्तर अनुसार फरक फरक दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर तोक्ने ।
- संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालयबाट प्राप्त सुझाव अनुसूची ४ को बुंदा नं. ३ मा सलग्न छ ।

गृह मन्त्रालय

- गृह मन्त्रालय मातहतका निकायहरुबाट हातहतियार इजाजत दस्तुर र नवीकरण दस्तुर आदि बृद्धि गर्ने ।
- नागरिकताको प्रतिलिपी लिंदा केही शुल्क लिने व्यवस्था गर्ने ।
- विवाह दर्तामा शुल्क लिने व्यवस्था रहेको छैन । कानूनमा संशोधन गरी विदेशीलाई केही बढि र नेपाली नागरिकलाई कम हुने गरी शुल्क निर्धारण गर्ने ।
- Pre marriage र Post marriage दर्ताको पनि शुल्क फरक गरी निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

पुरातत्व विभाग

- निकासी हुने हस्तकलाका उत्पादनहरुको सिफारिस निः शुल्क रुपमा गर्ने गरिएको छ । स्वःरोजगारी तथा निकासी प्रबर्द्धनमा नकारात्मक प्रभाव नपर्ने गरी सम्बन्धित व्यवसायीहरूसंग छलफल गरी विभागले गर्ने यस्ता सिफारिसमा न्यूनतम शुल्क प्रति गोटा रु ५ का दरले शुल्क लिने व्यवस्था भएमा थप राजस्व आर्जन हुन सक्दछ ।
- पुरातत्व विभागबाट प्राप्त सुभाब अनुसूची ४ को बुंदा नं. ११ मा संलग्न छ ।

अन्य निकाय

- कृषि विकास मन्त्रालय, बाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्था विभाग, श्रम विभाग तथा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिहरुबाट प्राप्त भएका सुभाब एवं राजस्व दर परिवर्तनका प्रस्तावहरु अनुसूची ४ मा समावेश गरिएको छ । सम्बन्धित मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालयसंग सहमति माग गरी समयानुकुल हुने गरी राजस्वका दर बृद्धि गर्ने ।
- अर्थ मन्त्रालय र गैरकर संकलन गर्ने सबै मन्त्रालय, संवैधानिक निकाय र विभागहरु बिच समन्वय, सम्पर्क, लक्ष्य निर्धारण र गैरकर राजस्व परिचालन गर्न सम्बन्धित निकायहरुले “गैरकर राजस्व” व्यवस्थापन सम्बन्धि जिम्मेवार व्यक्ति तोक्ने । यसरी तोकिएको व्यक्ति कम्तिमा रा.प. द्वितीय श्रेणी, उपसचिव स्तरको हुनुपर्ने । “गैरकर राजस्व” का लागि जिम्मेवारी तोकिएको जानकारी अर्थ मन्त्रालय, राजस्व व्यवस्थापन महाशाखालाई उपलब्ध गराउने र यस व्यवस्थाबाट अर्थ मन्त्रालयलाई सम्बन्धित मन्त्रालय/निकायसंग समन्वय र सम्पर्क गर्न सहज हुनेछ ।
- गैरकर राजस्व संकलन गर्ने प्रत्येक निकायले बजेट निर्माणका समयमा राजस्व संकलनको लक्ष्य निर्धारण गरी अर्थ मन्त्रालय, राजस्व व्यवस्थापन महाशाखामा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

निष्कर्ष

गैरकर राजस्वको विद्यमान अवस्था विश्लेषण गर्दा आगामी वर्षहरुमा महत्वपूर्ण र अपरिहार्य राजस्वको श्रोत हुने कुरामा दुई मत हुन सक्तैन । गैरकर राजस्वको प्रकृति अनुसार यसको प्रशासन र संकलन देशभरीका सार्वजनिक निकायहरुबाट हुने गरेको छ । विस्तृत र व्यापक क्षेत्र भएको गैरकर राजस्व प्रशासनको नियमित अनुगमन गर्ने जिम्मेवार निकायको अभाव रहेको छ । गैरकर राजस्वको योजना गर्ने, लक्ष्य निर्धारण गर्ने, प्रक्रियागत व्यवस्था तोक्ने, कार्यान्वयन गर्ने, संकलन र

प्रशासनको नियमित समीक्षा गर्ने आदिको कार्यगत परिपाटी कायम हुन सकेको छैन । गैरकर राजस्वबाट देशको आर्थिक विकासमा ठूलो योगदान पुग्ने तथा देशको आर्थिक विकास भए गैरकर राजस्व असुलीको श्रोतहरु बढ्ने अवस्थाले यी दुई एक अर्काको परिपुरकको रूपमा रहेका छन् । यसको अतिरिक्त गैरकर राजस्वको माध्यमले देशमा रहेका श्रोत साधन तथा सम्पदाको सही सदुपयोग हुने तथा सरकारी सेवाको गुणस्तरमा पनि बृद्धि हुने देखिन्छ । यी अवस्थाहरुको मनन गर्दा गैरकर राजस्वको अधिकतम तथा व्यवस्थित परिचालन गर्न नितान्त आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

६. सन्दर्भ सामाग्री

- सातौं पञ्चवर्षीय योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- नवौं पञ्चवर्षीय योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- दशौं पञ्चवर्षीय योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- त्रिवर्षीय अन्तरिम योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- आर्थिक सर्वेक्षण, आर्थिक वर्ष २०६९।७०, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण, २०६७, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अनामनगर, काठमाडौं ।
- विभिन्न आर्थिक वर्षका आय व्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्य (बजेट)हरु, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- विभिन्न आर्थिक वर्षका आर्थिक अध्यादेश तथा ऐनहरु, मुद्रण विभाग, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- वित्तीय सुधार कार्यदल, २०५९ को प्रतिवेदन, श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- राजस्व परामर्श समितिको प्रतिवेदनहरु, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको वार्षिक प्रतिवेदनहरु, नेपाल सरकार, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।
- सार्वजनिक संस्थानहरुको वार्षिक स्थिति समिक्षा २०६९।७०, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- स्थानीय निकायहरुको वित्तीय स्थिति विश्लेषण, नेपाल सरकार, स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।
- केन्द्र र स्थानीय निकाय विच राजस्व बाण्डफाण्ड स्थिति अध्ययन, नेपाल सरकार, स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।
- स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगको प्रतिवेदन, २०५७ स्थानीय निकाय वित्तीय आयोग, श्रीमहल, पुल्चोक ।
- सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग, २०५७ को प्रतिवेदन, श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालय ।
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- पुष्पराज कंडेल, भावी नेपालमा वित्तीय संघीयता सिद्धान्त, अवधारणा र खाका, स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान, काठमाण्डौं ।
- सोमलाल सुवेदी, विकेन्द्रीकरण र स्थानीय वित्त व्यवस्था, श्रीमती अञ्जना सुवेदी, काठमाण्डौं-१४, कलंकीस्थान ।
- Mahesh C. Purohit & Vishnu Kant Purohit, Non Tax sources in India, issues in pricing and delivery of services, Foundation for Public Economics and Policy Research, New Delhi.
- HL Bhatia, Public Finance, Vikas Publishing House Pvt. Ltd., India
- K.P.M. SUNDHARAM, K.K.ANDLEY, Public Finance Theory and Practice, S.Chand & Company Ltd. Ram Nagar, New Delhi, India.

७. अनुसूचीहरू

अनुसूची १: कार्यदलको संरचना, कार्यदेश र कर्मचारीहरू:

क) कार्यदलको संरचना

सि.नं.	नाम	पद
१	श्री सुरेन्द्रमणि त्रिपाठी, पूर्व सहसचिव	संयोजक
२	श्री विष्णु कार्की	सदस्य
३	श्री मनोज कुमार चौधरी, (मिति २०७०।८।२४ देखि)	सदस्य
४	श्री जीवन कुमार घिमिरे, उप सचिव, राजश्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
५	श्री बाबुराम ज्ञावली, उप सचिव(लेखा), महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	सदस्य
६	महाराज कोइराला, निर्देशक, आन्तरिक राजस्व विभाग	सदस्य
७	श्री लेखराज भण्डारी, शाखा अधिकृत, राजश्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय (मिति: २०७०।७।८ देखि २०७०।९।१३ सम्म)	सदस्य सचिव
८	श्री रघुनाथ पराजुली, शाखा अधिकृत, राजश्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय (मिति: २०७०।९।१४ देखि)	सदस्य सचिव

ख) कार्यदलमा खटिएका कर्मचारीहरू

सि.नं.	नाम
१	शा.अ. श्री रघुनाथ पराजुली, अर्थ मन्त्रालय (मिति: २०७०।७।८ देखि २०७०।९।१३ सम्म)
२	क.अ. श्री पवन थापा, अर्थ मन्त्रालय
३	ना.सु.श्री किरण ढुंगाना, अर्थ मन्त्रालय
४	ह.स.चा.श्री सुनिल पौडेल
५	का.स. श्री बसन्त पण्डित

ग) कार्यदललाई तोकिएको कार्यदेश (TOR)

- (क) विद्यमान गैरकर राजस्वका स्रोतहरूको अध्ययन विश्लेषण गरी नयाँ स्रोतहरूको पहिचान गरी राजस्व परिचालनको लागि व्यावहारिक सुझाव दिने ।
- (ख) सरकारी निकायहरूबाट उपलब्ध गराइने वस्तु तथा सेवाको मूल्य पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयनका लागि सुझाव दिने ।
- (ग) गैरकर राजस्व संकलनको संस्थागत जिम्मेवारीको अध्ययन गरी सुधारका लागि सुझाव दिने ।
- (घ) गैरकर राजस्वका दरहरूलाई लागत प्रभावी बनाउन गैरकर राजस्व संकलन गर्ने निकायहरूलाई जिम्मेवार बनाउन गर्नुपर्ने व्यवस्थाका सम्बन्धमा सुझाव दिने ।
- (ङ) गैरकर राजस्व संकलन प्रभावकारी बनाउन के कस्ता सुधार आवश्यक पर्छ सुझाव दिने ।
- (च) केन्द्र र स्थानीय निकाय विच गैरकर राजस्व संकलनको अधिकार बाँडफाँडको आधार सम्बन्धी नीतिगत सुझाव दिने ।
- (छ) प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको दीगोपना कायम गरी उच्चतम प्रयोग एवं परिचालन र सरकारी सेवा सुविधाको विस्तारद्वारा गैरकरको दायरा विस्तार गर्न आवश्यक सुझाव दिने ।

- (ज) विद्यमान गैरकर राजस्व परिचालनका स्रोत मध्ये कुनै हटाउन आवश्यक छ छैन सुभाब दिने ।
- (झ) कार्यदलले आवश्यकता अनुसार विभिन्न क्षेत्रगत अध्ययन समुहहरु गठन गर्न सक्नेछ ।
- (ञ) कार्यदलले विभिन्न क्षेत्रका विज्ञहरुलाई आमन्त्रित गरी सुभाब लिन सक्नेछ ।
- (ट) माथि उल्लेखित विषयहरु बाहेक कार्यदलले आवश्यक देखेका विषयमा समेत सुभाब दिन सक्नेछ ।
- (ठ) कार्यदलले विभिन्न निकायका पदाधिकारीलाई आमन्त्रित सदस्यको रुपमा छलफलका लागि आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
- (ड) कार्यदलले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्नको लागि आफ्नो कार्यविधि आफैले बनाउन सक्नेछ ।

अनुसूची २: छलफलमा उपस्थित भै कार्यदललाई सुभाब दिनुहुने व्यक्तिहरु

सि.नं.	नाम थर	मिति	दर्जा	कार्यरत कार्यालय
१	श्री कमानसिंह खत्री	२०७०।०।२६	उप म.ले.नि.	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
२	श्री गंगा प्रसाद शर्मा	२०७०।०।२६	पूर्व उपसचिव	भन्सार विभाग
३	श्री डिकरदेव भट्ट	२०७०।०।२६	उपसचिव	राजस्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय
४	श्री राजन खनाल	२०७०।१।२८	सह सचिव	राजस्व व्यवस्थापन महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय
५	श्री मोहन प्रसाद मरासिनी	२०७०।१।०५	शाखा अधिकृत	सूचना तथा संचार मन्त्रालय
६	श्री लोकहरी लुइटेल्	२०७०।१।०५	नि. निर्देशक	नेपाल विद्युत प्राधिकरण
७	श्री लेखनाथ कोइराला	२०७०।१।०५	सह निर्देशक	नेपाल विद्युत प्राधिकरण
८	श्री निर्मल पौडेल	२०७०।१।०५	लेखा अधिकृत	मुद्रण विभाग
९	श्री विष्णु प्रसाद रेग्मी	२०७०।१।०५	उपसचिव	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय
१०	श्री बद्रि प्रसाद न्यौपाने	२०७०।१।०५	उपसचिव	सूचना विभाग
११	श्री दिनेश आचार्य	२०७०।१।०५	कृषि अधिकृत	कृषि विकास मन्त्रालय
१२	श्री रामकृष्ण गुरागाई	२०७०।१।०५	प्रमुख लेखा नियन्त्रक	विद्युत विकास विभाग
१३	श्री विनिता भट्टराई	२०७०।१।०५	शाखा अधिकृत	विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय
१४	श्री रामगोपाल मलेगु	२०७०।१।०५	सि.डि.ई.	उर्जा मन्त्रालय
१५	श्री विष्णु प्रसाद ज्ञावली	२०७०।१।०५	स. वन अधिकृत	वन विभाग
१६	श्री टेक बहादुर पुलामी	२०७०।१।०६	सहायक रजिष्ट्रार	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय
१७	श्री शुसिला अर्याल	२०७०।१।०६	लेखा अधिकृत	सडक विभाग
१८	श्री रुपक कुमार खडका	२०७०।१।०६	सि.डि.मा.इ	खानी तथा भूगर्भ विभाग
१९	श्री तुलसी नाथ गौतम	२०७०।१।०६	उप सचिव	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय
२०	श्री गणेश आचार्य	२०७०।१।०६	उप सचिव	भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय
२१	श्री रामप्रसाद गौली	२०७०।१।०६	क.स.	सडक बोर्ड नेपाल
२२	श्री नवराज खत्री	२०७०।१।०६	लेखा सहायक	सडक बोर्ड नेपाल
२३	श्री भक्क नारायण श्रेष्ठ	२०७०।१।०६	निर्देशक	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय
२४	श्री कुमार अधिकारी	२०७०।१।०६	उप सचिव	शिक्षक सेवा आयोग
२५	श्री थानेश्वर गौतम	२०७०।१।०७	उप सचिव	गृह मन्त्रालय
२६	श्री भरत प्रसाद अधिकारी	२०७०।१।०७	लेखा अधिकृत	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
२७	श्री सुरेन्द्र थापा	२०७०।१।०७	उपसचिव	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

२८	श्री रामचन्द्र खनाल	२०७०१०१७	ब.ज.स्व.प्र.	जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय
२९	श्री शम्भु प्रसाद बर्तौला	२०७०१०१७	लेखा अधिकृत	सिंचाई मन्त्रालय
३०	श्री दिपेन्द्र पौडेल	२०७०१०१७	शाखा अधिकृत	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय
३१	श्री श्याम सुन्दर राजवंशी	२०७०१०१७	उ.प.अधिकृत	पुरातत्व विभाग
३२	श्री राम बहादुर बस्नेत	२०७०१०१७	लेखा अधिकृत	औषधी व्यवस्था विभाग
३३	श्री पुरुषोत्तम सुवेदी	२०७०१०१७	शाखा अधिकृत	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
३४	श्री शशी पन्थी	२०७०१०१७	क.अ.	यातायात व्यवस्था विभाग
३५	श्री कर्ण तिमल्सिना	२०७०१०१७	शा.अ.	यातायात व्यवस्था विभाग
३६	श्री इन्द्र कुमारी थपलिया	२०७०१०१७	निर्देशक	यातायात व्यवस्था विभाग

अनुसूची ३: कार्यदलले सुभाब माग गरेका निकाय तथा संघसंस्थाहरु

क्र.सं.	निकायको नाम	ठेगाना
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	शितलनिवास, काठमाण्डौ
२	उप-राष्ट्रपतिको कार्यालय	बहादुरभवन, काठमाण्डौ
३	संविधानसभा/व्यवस्थापिका-संसद	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
४	सर्वोच्च अदालत	रामशाहपथ काठमाण्डौ
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	टंगाल, काठमाण्डौ
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	बबरमहल
७	लोक सेवा आयोग	कमलपोखरी, काठमाण्डौ
८	निर्वाचन आयोग	बहादुर भवन
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	रामशाहपथ, काठमाण्डौ
१०	न्याय परिषद् सचिवालय	रामशाहपथ, काठमाण्डौ
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१३	अर्थ मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१४	उद्योग मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१५	उर्जा मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१६	कानून, न्याय, स.सभा तथा संसदिय मामिला मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१७	कृषि विकास मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१८	गृह मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
१९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२०	परराष्ट्र मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२१	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२२	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२३	वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२४	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२५	भौतिक योजना, निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२६	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२७	युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	कमलपोखरी, काठमाण्डौ
२८	रक्षा मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२९	शहरी विकास मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३०	शान्ति तथा पुनर्निमाण मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३१	शिक्षा मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३२	सहकारी तथा गरीबी निवारण मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३३	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३४	सूचना तथा संचार मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३५	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ
३७	श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौ

३८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	सिंहदरवार, काठमाण्डौं
३९	नेपाल पर्यटन बोर्ड	भृकुटीमण्डप
४०	नेपाल दूर संचार प्राधिकरण	सिंहदरवार
४१	नेपाल हवाई उड्डयन प्राधिकरण	बबरमहल
४२	विद्युत विकास विभाग	थापागाउँ
४३	खानी तथा भुगर्भ विभाग	लाजिम्पाट
४४	खाद्य प्रविधि तथा गुणस्तर विभाग	बबरमहल
४५	महानगरीय ट्राफिक प्रहरी महाशाखा	रामशाहपथ
४६	अध्यागमन विभाग	कालिकास्थान
४७	केन्द्रीय राहदानी विभाग	नारायणहिटी
४८	प्रहरी प्रधान कार्यालय	नक्साल
४९	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्धन्य संरक्षण विभाग	बबरमहल
५०	बाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्थापन विभाग	बबरमहल
५१	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय	बबरमहल
५२	यातायात व्यवस्था विभाग	एकान्तकुना
५३	भूमिसुधार व्यवस्था विभाग	बबरमहल
५४	बन विभाग	बबरमहल
५५	औषधी व्यवस्था विभाग	बबरमहल
५६	नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग	बालाजु
५७	स्वास्थ्य सेवा विभाग	टेकु
५८	नापी विभाग	मिनभवन
५९	हुलाक सेवा विभाग	सिंहदरवार
६०	श्रम विभाग	
६१	बैदेशिक राजेगार विभाग	
६२	पर्यटन उद्योग महाशाखा	
६३	नेपाल उद्योग बाणिज्य महासंघ	टेकु
६४	नेपाल चेम्बर अफ कमर्श	कान्तिपथ
६५	नेपाल उद्योग परिसंघ	
६६	नेपाल पर्वताहोरण संघ	
६७	नेपाल जि.वि.स. महासंघ	
६८	नेपाल न.पा. महासंघ	
६९	नारेक नेपाल	बबरमहल, काठमाण्डौं

अनुसूची ४: कार्यदललाई प्राप्त सुभावहरु

१. कृषि विकास मन्त्रालय

१) मत्स्य विकास सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
१	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
		क) मत्स्य विज		
		१. फ्राई		
		• कमन कार्प□गोटा	०१५	०२५
		• चाइजिन कार्प□गोटा	०२०	०२५
		• मेजर कार्प□गोटा	०१५	०२५
		• सौन्दर्य माछा□गोटा	२५०	२५०
		२. फिगरलि□ (२-३) इन्च		
		• कमन कार्प□गोटा	०५०	०७५
		• चाइजिन कार्प□गोटा	०५०	०७५
		• स्थानीय मेजर□गोटा	०५०	०७५
		३. फिगरलि□ ३ इन्च भन्दा माथि		
		• कमन कार्प□गोटा		१५०
		• चाइजिन कार्प□गोटा		१५०
		• स्थानीय मेजर□गोटा		१५०
		४. ह्याचलि□		
		• चाइनिज कार्प□लाख	२०००१००	२५००१००
		• भ्याकूर□लाख	२०००१००	२५००१००
		• रहु, नैनी□लाख	१५००१००	२०००१००
		ख) खानेमाछा□केजी औषत मूल्य(कमन□ग्रास कार्प□भ्याकूर□सिलभर□बिगहेड□रहु□नैनी□टिलापिया	६५१००	न्यूनतम १५०१००

खानेमाछाको मूल्य जात र स्थान अनुसार फरक पर्ने भएकोले प्रस्तावित न्यूनतम दरमा नघट्ने गरी स्थानीय जिल्ला दररेट समितिको निर्णय अनुसार कार्यान्वयन हुने ।

२) माटो तथा मलखाद परीक्षण सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)		कैफियत
			साविक	प्रस्तावित	
१	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय			
		क) माटो विश्लेषण			
		• प्राणिक पदार्थ विश्लेषण	८०१००	१००१००	रसायन तथा अन्य विश्लेषण सामाग्रीमा मूल्य बृद्धिको अनुपातमा नयां दररेट निर्धारण गरिएको ।
		• माटोको पि.एच.विश्लेषण	८१००	१०१००	
		• टेक्सचर विश्लेषण	१२१००	३०१००	
		• नाइट्रोजन विश्लेषण	५६१००	८०१००	
		• विरुवाले प्राप्त गर्ने फोस्फोरस विश्लेषण	६०१००	१००१००	
		• विरुवाले प्राप्त गर्ने	५६१००	८०१००	

		पोटासियम विश्लेषण			
		• शूक्ष्मत्व विश्लेषण: बोरोन, मॉलिब्डेनम (प्रति तत्व)	२५२१००	४००१००	
		• जिन्क, आर्इरन, कपर, म्याग्निज (प्रति तत्व)	१५२१००	२५०१००	
		ख) रासायनिक मल विश्लेषण			
		• कूल नाइट्रोजन विश्लेषण	१५२१००	३००१००	रसायन तथा अन्य विश्लेषण सामाग्रीमा मूल्य बृद्धिको अनुपातमा नयां दररेट निर्धारण गरिएको ।
		• नाईटेट्र नाईट्रोजन विश्लेषण	२००१००	३००१००	
		• एमोनिकल नाईट्रोजन विश्लेषण	१००१००	१५०१००	
		• कूल फोस्फोरस विश्लेषण	३००१००	५००	
		• फ्रयाक्सनल फोस्फोरस (पानीमा घुलनशील, साईटीक एसिडमा घुलनशील, साईटीक एसिडमा अघुलनशील फोस्फोरस विश्लेषण	९००१००	१२००१००	
		• पोटास (STPB तरिका)	५००१००	६५०१००	
		• पोटास (फ्लेम फोटोमिटर तरिका)	२५२१००	४००१००	
		ग) प्राग्गारिक मल विश्लेषण			
		• कूल नाइट्रोजन विश्लेषण		४५०१००	रसायन तथा अन्य विश्लेषण सामाग्रीमा मूल्य बृद्धिको अनुपातमा नयां दररेट निर्धारण गरिएको ।
		• कूल फोस्फोरस विश्लेषण		५००१००	
		• एमोनिकल नाईट्रोजन विश्लेषण		४००१००	
		• पोटास (फ्लेम फोटोमिटर तरिका)		४००१००	
		• चिस्यान विश्लेषण		२०१००	
		• प्राग्गारिक कार्वन विश्लेषण		१२०१००	
		• पि.एच. विश्लेषण		१२१००	

क. कृषक आफैले ल्याएको वा जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/कृषि विकास अन्तर्गतका फार्म केन्द्रहरु वा अन्य सरकारी कार्यालय वा सरकारी स्वामित्वमा रहेका संस्थानहरुबाट आएका नमूना विश्लेषणमा ७५ प्रतिशत अनुदान दिने ।

ख. अध्ययन अनुसन्धान कार्यका लागि विद्यार्थी वा विश्वविद्यालयका सम्बन्धित अध्येताले अध्ययन केन्द्र वा विश्व विद्यालयको सम्बन्धित विभागको सिफारिस पत्र पेश गरेमा नमूना विश्लेषण शुल्कमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने ।

३) बीउ विजन परीक्षण तथा सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)		कैफियत
			साविक	प्रस्तावित	
१	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय			
		क) मत्स्य विज			
		• उमारशक्ति परीक्षण	८१००	२२९१००	
		• शुद्धता परीक्षण	१२१००	१७४१००	
		• चिस्यान परीक्षण	११२५	१५४१००	

		• टेपोजोलिय टेस्ट	६१००	२८९१००	
		• भिगर परीक्षण	१२१००	२३२१००	
		• बीउको स्वास्थ्य परीक्षण	८१००	३५९१००	
		• जातीय शुद्धता परीक्षण क) बायोकेमिकल्स टेष्ट ख) ग्रो आउट टेष्ट ग) इलेक्टोफोरेसिस	३१०० ६०१०० २५५१००		यी परीक्षणहरू प्रयोगशालामा प्रचलनमा नरहेकोले हटाउने ।
		• १००० दाना तौल		११०१००	
		• बीउ नमूना लिए बापत शुल्क		२१४ प्रति नमूना	
		• खेत निरीक्षण		३२० प्रति हे.	
		• बीउ प्रमाणिकरण		१०० प्रति मे.टन	

४) फलफूल विरुवाको मूल्य

क) विभिन्न फलफूलको कलमी विरुवा

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दर (रु)	
					साविक	प्रस्तावित
१	१.१.०७.३०	स्याउ	२	२-३	२५	४०
२		नासपाती	१-२	२-३	२५	४०
३		आरु	१-२	१.५-३	२०	३५
४		आरुखडा	१-२	१.५-३	२०	३५
५		चेरी	१-२	१.५-३	२०	३५
६		खूर्पानी	१-२	१.५-२.५	२०	३५
७		कागजीवदाम	१-२	१-२	२०	३५
८		हलुवावेद	१-२	१.५-२.५	२८	४०
९		कटुस	१-२	१-२	३०	४५
१०		ओखर (दाते)	१-२	१-२	३०	५०
११		पिकानट (चुचे ओखर)	१-२	१-२	३०	५०
१२		लप्सी	१-२	२-४	३०	५०
१३		फलावरिच पिच	१-२	१.५-३	२०	३५
१४		क्रिवि	१-२	१-२	३०	१००
१५		सुन्तला	१-२	१-२	२५	३५
१६		जुनार	१-२	१-२	२५	३५
१७		कागती	१-२	१	२५	३५
१८		निवुवा	१-२	१-२	२५	३५
१९		भोगटे	१-२	१-२	२५	३५
२०		चक्सी	१-२	१-२	२५	३५
२१		बिमिरो	१-२	१-२	२५	३५

२२		किन्नो	१-२	१.५-२.५	२५	३५
२३		मुन्तला	१-२	०.७५-१.५	३५	५०
२४		आंप (अविहायात)	१-२	१.५-३		१००
२५		आंप (अम्रपाली र मल्लिका)	१-२	१.५-३	६०	७५
२६		आंप (अन्य जात)	१-२	१.५-३	३०	४५
२७		लिचि	१-२	१-२	२५	४०
२८		केरा तन्तू प्रजनन)	१-२	१-२		१५
२९		अम्वा	१-२	१.५-२.५	१५	२५
३०		अमला	१-२	१-२	१८	३०
३१		एभोकाडो	१-२	१.५-३	२५	४०
३२		सपोटा	१-२	२	१८	३०
३३		लौकाट	१-२	१-२	१८	०
३४		जैतून	१-२	१-२	२५	४०
३५		फिजुवा	१-२	१-२	८	२५

ख) विभिन्न फलफूलको बिजु विरुवा

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	उमेर (बर्ष)	उचाई (फिट)	दर (रु)	
					साविक	प्रस्तावित
१	१.१.०७.३०	ओखर (दांते)	१-३	१-२	२०	२५
२		पिकानट (चूचे ओखर)	१-२	१-२.५	२०	२५
३		कागजीवदाम	१-२	१.५-२.५	२०	२५
४		कटूस	२	१.५-२.५	२०	२५
५		किवि	१-२	१.५-२.५	३०	५०
६		मुन्तला	१-२	१.५-२.५	१२	२०
७		कागजी	१-२	१-१.५	१२	२०
८		निबुवा	१-२	१-२	१२	२०
९		चक्सी	१-२	१-२	२५	२०
१०		रुखकटर	१-२	१-२	१२	२०
११		अम्वा	१-२	१-२	५	१०
१२		अमला	१-२	१-२	५	१०
१३		काफल	१-२	१-२	५	१०
१४		सरिफा	१-२	१-२	५	१०
१५		एभोकाडो	१-२	१-२	१५	२५
१६		बयर	१-२	१-२	५	१०
१७		बेल	१-२	१-२	५	१०
१८		जैतून	१-२	१-२		१०
१९		काजू	१-२	१.५-२.५	१०	२०
२०		सुपारी	१-२	१-२	१५	२०
२१		मेवा बर्णशंकर (पोलीव्याग)	६ महिना	१-१.५	२५	१५
२२		मेवा स्थानीय (पोलीव्याग)	६ महिना	१-१.५	५	१०
२३		कफी	८ महिना	०.७५-१.५	१०	१०

२४		कफी (पोली व्याग)	१-२	१-२	१०	१५
२५		मेकाडिमियानट	१-२	१-२	२०	३०
२६		नरिवल	१-२	१-२	५०	१२०

ग) विभिन्न फलफूलको कटिड (जरावल) विरुवा

सि.नं.	शीर्षक	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दर (रु)	
					साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०					
१		अनार	१	१.५-२.५	१०	५०
२		अंगुर	१	१.५-२.५	१०	१५
३		अंजिर	१	१.५-२.५	१०	१५
४		हेजलनट	१-२	१.५-२.५	१०	१५
५		जैतुन	१-२	१-२	१०	२०
६		भुईँ ऐसलू (स्टेवेरी) रनर पोली व्याग	३-६ महिना	१	५	१५
७		भुईँकटर	४ महिना	०.७५-१.५	५	१०
८		केरा (सकर्स)	३-६ महिना	१-२	१०	१५

घ) स्क्रीन घर (Screen House) भित्र उत्पादित प्रमाणीकरण गरेको सुन्तला जातका फलफूलको कलमी विरुवा:

सि.नं.	शीर्षक	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दर (रु)	
					साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०					
१		सुन्तला	१.५-२.५	१.५-२.५		१२५
२		जुनार	१.५-२.५	१.५-२.५		१२५

ड) विभिन्न फलफूलको रुटस्टक विरुवा:

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	दर (रु)	
					साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०					
१		स्याउ	१-२	१-२	५	१०
२		इडी मयल	१-२	१-२	५	१०
३		क्रेब एप्पल	१-२	१-२	५	१०
४		किवी	१-२	१-२		१०
५		जैतुन	१-२	१-१.५	५	१०
६		आरु (स्थानीय)	१-२	१-१.५	५	१०
७		चेरी	१-२	१.५-३	५	१०
८		हलुवावेद	१-२	१-२	५	१०
९		हाडे ओखर	१-२	१-२	५	१०
१०		लप्सी	१-२	१.५-२.५	५	१०
११		आंप	१-२	१-२	५	१०

१२		तिनपाते सुन्तला	१-२	१-१.५	५	१०
१३		सिटेन्ज	१-२	१-१.५	५	१०
		ज्यामिर	१-२	१-१.५		१०

५) पशु स्वास्थ्य सेवा शुल्क:

क. पशु स्वास्थ्य परीक्षण सेवा शुल्क (पशु सेवा केन्द्र/उप केन्द्रमा बाहेक)

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
क	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
		१. गाई भैसीको राजस्व दस्तुर	३	१०
		२. हात्ती, घोडा, बांदर अन्य वन्यजन्तुको राजस्व दस्तुर, हात्ती, घोडा, बांदर अन्य वन्यजन्तुको पोष्टमार्टममा राजस्व दस्तुर,	१० १००	५० २००
		३. भेडा बाखा खरायोको राजस्वको दस्तुर भेडा बाखा खरायोको राजस्वको पोष्टमार्टममा राजस्व दस्तुर	१ १५	५ २५
		४. सुंगूर बंगुरको राजस्वको दस्तुर सुंगूर बंगुरको पोष्टमार्टममा राजस्व दस्तुर	१ १५	५ २५
		५. कुखूरा, हांस अन्य पक्षीको राजस्वको दस्तुर कुखूरा, हांस अन्य पक्षीको पोष्टमार्टममा राजस्व दस्तुर	१ ५	५ १०
		६. कुकुर विरालोको राजस्व दस्तुर	१०	२५
		७. एक्सरे राजस्व		१००
		८. अल्ट्रासाउण्ड		२००
		९. मेजर अपरेशन		२००
		१०. माईनर अपरेशन		१५

ख) भ्याक्सिनको मूल्य

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
क	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
		१. एच एस एरोसोल भ्याक्सिन मात्रा ५०		९०
		२. रानीखेत आइ २ मात्रा १००		४०

ग) निकासी, पैठारी र विक्री वितरण सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
क	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
		१. एकदिने प्यारेन्ट चल्ला, माछाको भूरा, हयाचि अण्डा पैठारीको लागि सिफारिस पत्रको लागि राजस्व दस्तुर (प्रत्येक खेप)	३००	५००

		Consingmentt) को लागि)		
		२. भेटेरिनरी भ्याक्सिन पैठारीको लागि सिफारिस पत्रको लागि राजस्व दस्तुर (प्रत्येक खेप Consingmentt) को लागि	३००	१०००
		३. जैविक पदार्थ निकासीको सिफारिस पत्रको लागि राजस्व दस्तुर (प्रत्येक खेप Consingmentt) को लागि)	३००	५००
		४. चल्ला विक्री वितरण अनुमति पत्र (प्रत्येक अनुमति पत्रको लागि)	३००	१०००

घ. रोग निदान (प्रयोगशाला) सेवा शुल्क (पशु सेवा केन्द्र/उप केन्द्रमा बाहेक)

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
क		व्याक्टेरियल परीक्षण		
		• कल्चर सेन्सेटिभिटी		५०
		• मास्टाइटिस		२५
ख		गोबर परीक्षण		१०
ग		रुटिन पिसाव परीक्षण		१०
घ		रगत परीक्षण		
		• टि.सि., डि.सि., इ.एस.आर		५०
		• हेमोग्लोबिन		३०
		• पि.सि.भि.		३०
□		वायोकेमिकल्स परीक्षण		१००
च		सेरोलोजिकल परीक्षण		१००
छ		हिस्टोप्याथोलोजिकल परीक्षण		५०
ज		भाइरोलोजी परीक्षण		
		• रेपिड टेष्ट		२०
		• एच.ए.एच.आई		३०
		• मलिकूलर टेष्ट		३००

ड) तालिम तथा प्रसारका भौतिक सामग्रीको सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
१	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
		क) तालिम कक्ष प्रति दिन		
		अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय	५००	१०००
		आ. गैह्व सरकारी	१०००	२०००
		ख) सभाकक्ष प्रति दिन		
		अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय	१०००	१५००

	आ. गैह्व सरकारी	२०००	३०००
	ग) क्षेत्रीय कृषि तालिमपशु सेवा तालिम केन्द्रहरुको आवास प्रति दिन		
	अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय	३०	५०
	आ. गैह्व सरकारी	५०	१००
	घ) कृषि तालिमपशु सेवा तालिम निर्देशनालयको आवास प्रतिदिन		
	अ. तालिमी	३०	५०
	आ. अन्य सबै निकायका अधिकृतकर्मचारी	६०	१००
	□) ओभरहेड प्रोजेक्टर प्रतिदिन		
	अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय	३५०	५००
	आ. गैह्व सरकारी	५००	१०००
	च. मल्टिमिडिया प्रतिदिन		
	अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय		१०००
	आ. गैह्व सरकारी		२५००
	छ. मिनिबस प्रतिदिन इन्धन र चालकको दै.भ्र.भ. सम्बन्धित निकायले बेहोर्ने		
	अ. कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गत बाहेक अन्य सरकारी निकाय	२०००	३०००
	आ. गैह्व सरकारी	२५००	४०००

६. घाँसका बीउ विजन तथा पशुपन्छी उत्पादन र बिक्री वितरण सेवा

क. घाँसका बीउ विजन तथा शुष्म जैविक मल बिक्री वितरण सेवा शुल्क:

(यस समूहका मूल्य वृद्धिका लागि प्रस्तावित शीर्षकहरु मात्र समावेश गरिएको छ ।)

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	इकाई	दर (रु)	
				साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय			
१		जै	के.जी.	२४	४०
२		भेच	के.जी.	६०	१००
३		सप्तल	के.जी.	१४०	२००
४		टियोसेन्टी	के.जी.	४०	१००
५		डिस्मेन्थस	के.जी.	१००	१५०

ख. पशुपन्छी उत्पादन र बिक्री वितरण सेवा शुल्क:

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	इकाई	दर (रु)	
				साविक	प्रस्तावित
याक नाक बिक्री वितरण					
	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय			
१		६ महिनादेखि १ वर्षको सम्मको याक	प्रति गोटा	३०००	५०००

२		६ महिनादेखि १ बर्ष सम्मको नाक	प्रति गोटा	३४००	६५००
३		१ बर्षदेखि २ बर्षको सम्मको याक	प्रति गोटा	५०००	१००००
४		१ बर्षदेखि २ बर्षको सम्मको नाक	प्रति गोटा	६५००	१२०००
५		२ बर्षदेखि ३ बर्षको सम्मको याक	प्रति गोटा	१८०००	३००००
६		२ बर्षदेखि ३ बर्षको सम्मको याक	प्रति गोटा	१५०००	२५०००
बंगुरका पाठापाठी बिक्री वितरण					
७		२० देखि ४५ दिनसम्मको	प्रति गोटा	२३००	२५००
८		४६ देखि ६० दिनसम्मको	प्रति गोटा	२९००	३०००
९		६१ देखि ९० दिनसम्मको	प्रति गोटा	३५००	३५००
१०		बंगुर कलि□ जीवित तौल	प्रति गोटा	८०	१००
प्राकृतिक गर्भाधानको लागि सांढे बिक्री वितरण					
११		० देखि १२ महिना सम्मको	प्रति गोटा	२०००	२४००
१२		१३ महिनादेखि १८ महिना सम्मको	प्रति गोटा	२३००	३०००
१३		१९ महिनादेखि २४ महिना सम्मको	प्रति गोटा	२७००	४०००
१४		२५ महिनादेखि ३० महिना सम्मको	प्रति गोटा	२९४०	५०००
१५		३१ महिनादेखि ३६ महिना सम्मको	प्रति गोटा	३५००	६०००
पशु प्रजनन सेवा					
१६		प्राकृतिक गर्भाधान भैसीमा	प्रति पटक	५०	१००
१७		प्राकृतिक गर्भाधान गाईमा	प्रति पटक	५०	७५
१८		प्राकृतिक गर्भाधान बाखामा	प्रति पटक	१५	२५
१९		कृत्रिम गर्भाधान गाई भैसीमा	प्रति पटक	२५	२५
दुध बिक्री वितरण					
२०		भैसीको दुध	प्रति लिटर	४०	५०
२१		गाईको दुध	प्रति लिटर	३०।५०	४०
२२		नाकको (चौरी) दुध	प्रति लिटर	३०	१५०
बोका बाखा बिक्री वितरण					
२३		प्रजननको लागि बोका	प्रति के.जी.	१५०	२००
२४		प्रजननको लागि पाठी	प्रति के.जी.	१००	१५०
२५		बाखा□पाठी कलि□	प्रति के.जी.	७०	१००
२६		बोका कलि□	प्रति के.जी.	१००	१५०
भेडा थुमा बिक्री वितरण					
२७		प्रजननको लागि थुमा (कागे भेडा जिवित)	प्रति के.जी.	२२५	२५०
२८		प्रजननको लागि थुमा (बरुवाल भेडा जिवित)	प्रति के.जी.	११०	१५०
२९		प्रजननको लागि बरुवाल□क्रस पाठी जिवित	प्रति के.जी.	८०	१२५
३०		बरुवाल□क्रस भेडा कलि□ जिवित	प्रति के.जी.	५०	१००
३१		बरुवाल भेडाको उन	प्रति के.जी.	७०	८०
३२		क्रस भेडाको उन	प्रति के.जी.	८०	९०
३३		उन्नत भेडाको उन	प्रति के.जी.	१००	१००
३४		याक□नाकको उन	प्रति के.जी.	१५०	२५०
३५		याक□नाकका उन चिर्पा	प्रति के.जी.	२५०	३००

पशु र पशुजनय वस्तुहरूको मूल्य स्थान अनुसार फरक पर्ने भएकोले प्रस्तावित न्यूनतम दरमा नघट्ने गरी स्थानीय जिल्ला दररेट समितिको निर्णय अनुसार कार्यान्वयन हुने ।

ग. पशु विकास फार्म, पोखरातर्फका उत्पादनहरूको मूल्य

(यस समूहका मूल्य वृद्धिका लागि प्रस्तावित शीर्षकहरू मात्र समावेश गरिएको छ ।)

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	इकाई	दर (रु)	
				साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय	प्रति के.जी.		
१		पशुपक्षीको दाना	प्रति के.जी.		
		कुखुरा	प्रति के.जी.	३०	४०।५०
		• लेयर्स□ब्रीडर नं. १	प्रति के.जी.		
		• लेयर्स□ब्रीडर नं. २	प्रति के.जी.	२७।५०	३३।५०
		• लेयर्स□ब्रीडर नं. ३	प्रति के.जी.	२९	३५
२		गाई भैसीको दाना	प्रति के.जी.	२५	२६
३		प्रजननको रांगो□सांढेको दाना	प्रति के.जी.	२५	२७
४		छुट्याएको बंगुरको पाठापाठीको दाना	प्रति के.जी.	२८।५०	३२
५		छुट्याएको बंगुर माउको दाना	प्रति के.जी.	२७	३०।५०
ख		कुखुरा पालनतर्फ			
१		कुखुराको भाले	के.जी.	२२।५	२५०
२		कुखुराको पोथी	के.जी.	१३०	१६०
३		कुखुराको फुल	गोटा		६।५०
४		• मभौला	गोटा	६	५
५		• चर्केको	गोटा	४	१०
६		• फर्टायल	गोटा	८	
७		कुखुराको चल्ला			
७.१		• एक हप्ते	गोटा	२।५	३०
७.२		• दुई हप्ते	गोटा	३०	३।५
७.३		• तीन हप्ते	गोटा	४०	५०
७.४		• चार हप्ते	गोटा	५०	६।५
७.५		• पांच हप्ते	गोटा	६।५	८०
७.६		• छ हप्ते	गोटा	८०	९।५
७.७		• सात हप्ते	गोटा	९।५	१२०
७.८		• आठ हप्ते	गोटा	१२०	१३।५
७.९		• नौ हप्ते	गोटा	१३।५	१५।५
७.१०		• दश हप्ते	गोटा	१५।५	१७।५
७.११		• एघार हप्ते	गोटा	१७।५	२००
७.१२		• बाह्र हप्ते	गोटा	२००	२२।५
८		कुखुराको मल	के.जी.	३	४
ग		बंगुर पालनतर्फ			
१		४५ दिनसम्मको	गोटा	२३००	२८००
२		४६ देखि ६० दिनसम्मको	गोटा	२९००	३५००
३		६१ देखि ९० दिनसम्मको	गोटा	३५००	४०००
४		प्रजनन अयोग्य बंगुरको पाठापाठी	के.जी.	२।५०	३००

घ		भेडापालनतर्फ			
१		भेडाको थुमा (सांढे) प्रजनन योग्य	के.जी.	२२५	३००
२		छरौतो भेडी (हगेठ)	के.जी.	२२५	३००
३		बुढी भेडी (प्रजनन अयोग्य)	के.जी.	१४०	१८०
४		भेडाको मल	के.जी.	३	४
५		भेडाको उन		२५	४०
□		भैसीपालनतर्फ			
१		भैसी दूध	लिटर	४५	५०
२		विगौती दूध	लिटर	२०	२०
३		भैसीमा प्राकृतिक गर्भाधान सेवा	लिटर	१२०	१५०
च		पोखरा मोडल डेरीतर्फ			
१		दूध (प्रशोधित)	लिटर	६४	७०
२		खुवा	के.जी.	३५०	४५०
३		पनिर	के.जी.	३८०	५००
४		दही	के.जी.	७०	८०

पशु पन्छी र पशुपन्छीजनय उत्पादनहरु र दानाको प्रस्तावित मूल्य दरलाई न्यूनतम कायम गरी स्थानीय जिल्ला दररेट समितिको निर्णय अनुसार कार्यान्वयन हुने ।

७. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण सम्बन्धि सेवाका क्षेत्रहरु तथा सेवा शुल्क

सि.नं.	शीर्षक	विवरण	दर (रु)	
			साविक	प्रस्तावित
	१.१.०७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय		
१		Melamine test		१०००
		Methanol test		१०००
		Formalin Test		१०००
		Hydroxy methyl furfural (HMF)		१०००
		Antibiotic/Veterinary drug Residue(per residue)		५००
		Heavy metal per parameter		५०००
		Verification of Lactometr		५००
		Water Activity		५००
		Ethanol		५००

२. संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

करका शीर्षक	विकल्पहरु
भन्सार (आयत/निर्यात)	विकल्प १ करको आधार, दर निर्धारण र प्रशासनिक कार्य केन्द्रले नै गर्नुपर्ने
संस्थागत आयकर	विकल्प १ केन्द्रबाट संकलन गर्नुपर्ने ।
	विकल्प २ केन्द्रले नै करको आधार, दर निर्धारण गरेको काराधारहरुमा स्थानीय सरकारहरुले केही प्रतिशत कर लगाउने सक्ने । जस्तो अमेरिकी शहरहरुले ३ प्रतिशत थप लिई संकलन गरिरहको र दक्षिण कोरियामा सम्पत्ति करमा थप संस्थागत कर समेत जोडि एकमुष्ट सम्पत्ति करमा स्थानीय सरकारले संकलन गर्ने गरेको ।
	विकल्प ३ केन्द्रले नै करधार, दर निर्धारण तथा प्रशासनिक कार्य गर्न सक्ने र राज्यमा बाँडफाँड गर्न जस्तो जर्मनीले संस्थागत आयकरको ५० प्रतिशत राज्यलाई दिन्छ ।
आयकर	विकल्प १ एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सरे भएकोले केन्द्रले नै करको आधार, दर निर्धारण गर्नुपर्ने । तर प्रशासनिक कार्यका लागि स्थानीय सरकारसंग सहयोग लिई सो वापत रकम बाँडफाँड गर्न सकिने ।
	विकल्प २ केन्द्रले नै करको आधार, दर निर्धारण तथा प्रशासनिक कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय सरकारलाई बाँडफाँड गर्नुपर्ने (जस्तो जर्मनीमा केन्द्रले आयकरबाट संकलित रकमको ४२.५ प्रतिशत राज्यलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय सरकारलाई बाँडफाँड गर्दछ, भने इण्डोनेशियामा आयकरबाट स्थानीय सरकारले २० प्रतिशत प्राप्त गर्दछ । रुसमा २० देखि २४ प्रतिशत यो कर लिईन्छ, जसमध्ये ७ प्रतिशत संघीयलाई, १०.५ देखि १४.५ प्रतिशत राज्य र २.५ प्रतिशत स्थानीय निकायलाई दिईन्छ ।
	विकल्प ३ केन्द्रले निर्धारण गरेको करमा राज्यहरुले केही प्रतिशत लिन सकिने piggy backing system जस्तो क्यानडा, अमेरिका
	विकल्प ४ स्थानीय सरकारहरुले नै यो कर संकलन गर्नुपर्ने । कर संकलन गर्दा सम्पत्ति करमा केहि प्रतिशत कर लगाउन सक्ने (जस्तो दक्षिण कोरियामा सम्पत्ति करमा थप आयकर समेत जोडी एकमुष्ट सम्पत्ति करमा स्थानीय सरकारले संकलन गर्ने गरेको ।
मूल्य अभिवृद्धि कर (VAT)	विकल्प १ केन्द्र र राज्यले छुट्टाछुट्टै क्षेत्रमा (औद्योगिक वा आयतित वस्तुमा केन्द्रले वस्तु तथा सेवा क्षेत्रमा राज्यले उठाउने व्यवस्था गर्न सकिने (VAT) लगाउन सक्ने ।) जस्तो ब्राजिल, भारत, अमेरिका
	विकल्प २

	केन्द्रले एक निश्चित कारोवार माथिको तहमा VAT लिने र सो भन्दा तलको कारोवारमा स्थानीय सरकारले लिन सक्ने (जस्तो नेपाल बार्षिक २० लाख भन्दा तलको कारोवारमा नगर र गाउँ सरकारले VAT लिन पाउने व्यवस्था गर्न सकिने)
	विकल्प ३ केन्द्रले नै करका दर तथा प्रशासनिक कार्यहरु गरी VAT बाट उठेको रकमको तल्लो तहमा बाँडफाँड गर्न सक्ने -जस्तो जर्मनीमा कूल उठेको रकमको ४६.४ प्रतिशत राज्यमा र २.२ प्रतिशत स्थानीय सरकारलाई दिन्छ भने नाइजेरियामा ५० प्रतिशत राज्य र ३५ प्रतिशत रकम स्थानीय सरकारलाई दिन्छ ।
	विकल्प ४ केन्द्रले लगाएको करको दरमा राज्यका लागि थप दर लगाइ बाँडफाँड गर्न सकिने (piggybacking system) जस्तो क्यानडामा केन्द्र र राज्यले लगाउने VAT को क्षेत्र छुट्टा छुट्टै भएपनि केन्द्रले उठाउने VAT दर १४ प्रतिशतमा ८ प्रतिशत राज्यलाई बुझाउने गर्दछ ।
अन्तशुल्क	विकल्प १ उत्पादन वा उत्पत्तिका सिद्धान्तका आधारमा केन्द्रले संकलन गर्न सक्ने
	विकल्प २ उपभोग वा गन्तव्यका आधारमा राज्यलाई दिन सकिने
	विकल्प ३ उपभोग वा गन्तव्यका आधारमा स्थानीय सरकारलाई संकलन गर्ने अधिकार दिन सकिने ।
	विकल्प ४ औद्योगिक बस्तुमा केन्द्रले लिन सक्ने मदिराज्य र सुर्तिजन्य बस्तु आदिमा स्थानीय सरकारहरूलाई दिन सकिने ।
पेरोल ट्याक्स	विकल्प १ स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्रभित्र सरकारी, गैरसरकारी, नीजि क्षेत्रका सबै कर्मचारीहरूबाट निश्चित प्रतिशतका आधारमा लिन सकिने । सिद्धान्ततः यो कर स्थानीय सरकारको भएकोले यो करबाट उठेको रकमले स्थानीय विकासमा लगानी गर्नुपर्ने । विश्वका केहि मुलुकहरूमा स्थानीय सरकारले संकलन गर्दै आएका छन । नेपालमा यो कर १ प्रतिशतसम्म लगाउन सक्ने गरी तत्कालै स्थानीय निकायलाई अधिकार दिनु उपयुक्त हुने ।
घरजग्गा तथा एकिकृत सम्पत्ति कर	विकल्प १ संसारका सबैजसो देशहरूमा अचल सम्पत्तिकर स्थानीय सरकारको हुने भएकोले स्थानीय सरकारले नै करका दर निर्धारण गर्ने संवैधानिक अधिकार दिनुपर्ने ।
	विकल्प २ संसारका प्राय सबै मुलुकहरूमा एकिकृत सम्पत्ति कर नै स्थानीय सरकारको प्रमुख श्रोत रहेकाले एकिकृत सम्पत्ति करमा नै थप उपभोग शुल्क-विद्युत, खानेपानी, ढल, फोहोरमैला आदि) समेत जोडेर स्थानीय

	सरकारलाई एकिकृत सम्पत्ति कर संकलन गर्ने अधिकार दिएको । उपभोग शुल्कको दररेट तोक्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई नै हुनुपर्ने
	विकल्प ३ स्थानीय सरकारलाई सम्पत्ति करमा थप आयकर र संस्थागत कर समेत मिलान गरी एकमुष्ट कर लिने अधिकार दिन सकिने जस्तै दक्षिण कोरिया । तर आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न केन्द्रले आयकर र संस्थागत करको दररेट तोक्नुपर्ने ।
व्यवसाय कर	विकल्प १ व्यवसाय कर स्थानीय सरकारले नै उठाउने गरेको । व्यवसाय करको प्रकृति छुट्याई एकमुष्ट स्थानीय सरकारलाई दिनुपर्ने ।
	विकल्प २ स्थानीय सरकारले उठाएको व्यवसाय करका आधारमा केन्द्र सरकार वा राज्य सरकार मार्फत VAT को रकम स्थानीय सरकारलाई उपलब्ध गराउन सकिने ।
घरबहाल कर	विकल्प १ हाल केन्द्र र स्थानीय निकाय दुवैले आ आफ्नो दर बमोजिम छुट्टाछुट्टै रुपमा संकलन गरिरहेको सन्दर्भमा नेपालमा केन्द्रले १० प्रतिशत र स्थानीय विशेष गरी न.पा.ले २ प्रतिशत संकलन गरिहेकाले यस्तो कर दोहोरा हुन गएकोले गाउँ नगर सरकारले मात्र लिन पाउने व्यवस्था गर्न सकिने । करको दर १० प्रतिशत भन्दा कम नहुने गरी केन्द्र सरकारले तोक्न राम्रो हुने ।
	विकल्प २ एकिकृत सम्पत्ति करमा नै एकमुष्ट घरभाडा रकम लिने अधिकार स्थानीय सरकारलाई दिई संकलन गर्न सकिने ।
प्राकृतिक श्रोत साधन सम्बन्धि	विकल्प १ स्थानीय तहका प्राकृतिक श्रोत साधनका करहरूको दररेट, संकलन तथा प्रशासनिक कार्यको संवैधानिका अधिकार स्थानीय सरकारलाई दिन सकिने । प्रभावित क्षेत्रहरूको हकमा स्थानीय तहमा नै समुचित बाँडफाँडका लागि कानूनी व्यवस्था मार्फत गर्न सकिने ।
सवारी साधन रजिष्ट्रेशन	विकल्प १ जुन तहका सरकारले सडक निर्माण गरेको सोही तहले सवारी कर संकलन गर्ने ।
	विकल्प २ स्थानीय सरकारद्वारा निर्माण गरिएका सडक गाउँ नगरले नै कर संकलन गर्ने । राज्यको क्षेत्रभित्र रहेका राज्य तहका राजमार्गबाट संकलित रकम राज्यले संकलन गरी स्थानीय सरकारलाई बाँडफाँड गर्न सकिने ।
	विकल्प ३ केन्द्रले संकलन गरेको सवारी करलाई राज्य तहमा बाँडफाँड गर्नुपर्ने र राजमार्ग नपुगेको राज्यका क्षेत्रमा सो रकमबाट खर्च गर्नुपर्ने ।
सवारी साधन कर	राज्य सरकारले संकलन गर्नुपर्ने ।
अनुमति शुल्क	विकल्प १

	राज्यले सवारी लाईसेन्स अनुमति शुल्क लिनसक्ने ।
	विकल्प २ राज्यले स्थानीय सरकारलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरी राज्यले तोकेको दरमा थप शुल्क लगाई रकम संकलन गरी बाँडफाँड गर्न सक्ने ।
सवारी इन्धन कर	विकल्प १ केन्द्रले इन्धन आयात गर्दा भन्सारमा नै प्रतिलिटर कायम गरी लिने र स्थानीय सरकारलाई बाँडफाँड गर्न सक्ने ।
	विकल्प २ केन्द्रले प्रतिलिटरमा लिने । त्यसमा थप प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क समेत लिई थप गरिएको रकम ठूला नगरपालिकाको प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगर सरकारलाई बाँडफाँड गर्न सक्ने ।
पासपोर्ट वितरण शुल्क	विकल्प १ केन्द्र सरकारले अधिकार प्रत्यायोजन बमोजिम गाउँ नगर सरकारले राजस्व संकलन गरी केन्द्रलाई बाँडफाँड गर्नुपर्ने । जस्तो: जर्मनी
	विकल्प २ केन्द्र सरकारले गाउँ, नगर सरकारलाई अधिकार प्रत्यायोजना गर्ने र सो बाट प्राप्त रकम केन्द्रबाटै बाँडफाँड गर्न सकिने ।
उपभोग शुल्क -विद्युत तथा खानेपानी, संचार, ग्यास, ढल, फोहोरमैला व्यवस्थापन आदि	विकल्प १ सेवाका आधारमा यसलाई सम्पत्ति करमा थप गरी लगाउन सकिने ।
	विकल्प २ स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्र भित्रका उपभोग शुल्क (क्यानडामा जस्तो विद्युत, खानेपानी, सञ्चार, ढल, फोहोर मैला आदि) उठाउने अधिकार दिन सकिने ।
घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	विकल्प १ गाउँ नगर सरकारले संकलन गर्न सक्ने
	विकल्प २ गाउँ नगर सरकारले संकलन गर्ने र राज्य सरकारलाई उचित बाँडफाँड गर्ने ।

३. संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

सि.नं.	राजस्व शीर्षक	विवरण	साविक दर	प्रस्तावित दर	कैफियत
१	११६१२	ट्राभल, ट्रेकिङ एजेन्सी इजाजत दस्तुर	१५०००	१५०००	यथावत रहेका राख्ने
		ट्राभल, ट्रेकिङ एजेन्सी इजाजत नवीकरण दस्तुर	१००००	१००००	
		र्याफ्टीङ एजेन्सी इजाजत दस्तुर	५०००	५०००	
		ट्राभल, ट्रेकिङ र्याफ्टीङ एजेन्सीको आवधिक जरिवाना दस्तुर(३ महिनाभित्र)	१०००	१०००	
		ट्राभल, ट्रेकिङ र्याफ्टीङ एजेन्सीको आवधिक जरिवाना दस्तुर(३ महिनापछि)	२०००	२०००	
		र्याफ्टीङ एजेन्सी नवीकरण दस्तुर	५०००	५०००	
		होटल, लज, रेष्टुराँ दर्ता दस्तुर			नवीकरण दस्तुर इजाजतको ५० प्रतिशत लिने ।
		एक तारा होटल	१०००	३०००	
		दुई तारा होटल	२०००	६०००	
		तीन तारा होटल	३०००	१००००	
		चार तारा होटल	४०००	१६०००	
		पाँच तारा होटल	५०००	२५०००	
		पर्यटकस्तरको साधारण होटल	५००	१०००	
		पर्यटक आवास	१५००	२०००	
		पर्यटकस्तरको लज	४००	१०००	
		पर्यटकस्तरको रेष्टुराँ	५००	१०००	
		पर्यटकस्तरको बार	५००	१०००	
		पथ प्रदर्शक इजाजत दस्तुर	१३५	२००	
		पथ प्रदर्शक इजाजत नवीकरण दस्तुर	५०	१००	
		ट्रान्जिट सुविधा सिफारिस		१०००	
		भन्सार सुविधा सिफारिस		१०००	
		अन्य सिफारिसहरु		२००	
		ट्राभल, ट्रेकिङ एजेन्सीको नाम, ठेगाना र संचालक परिवर्तन दस्तुर		२००	
		ट्राभल, ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजत आवेदन दस्तुर	१० ०	२००	

४. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

यातायाततर्फः

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ नियमावली २०५४, क्रमशः २१ वर्ष र १७ वर्ष पुरानो भएकोले समयानुकूल हुन आवश्यक ।
- ऐनमा तोकिएको न्यूनतम जरिवाना रु.२००१-देखी १०००१-सम्मलाई रु.५००१- देखि रु.२०००१-सम्म गर्न उपयुक्त हुने (ऐनको दफा १२,४५,११७ र १६४ का व्यवस्था परिमार्जन हुने ।

३. सवारी दर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी दस्तुर रु.१०००/- रहेकोमा ठूला सवारी (३ पाङ्ग्रे वा सो भन्दा बढी) को हकमा रु. १००००/- र दुई पाङ्ग्रेको हकमा रु. ५०००/- गर्न उपयुक्त हुने ।
  ४. प्रदुषण जाँच स्टीकर वापत लिइदैं आएको वार्षिक रु.३५०/-लाई वढाएर रु. ५०००/- गर्न उपयुक्त हुने ।
  ५. सवारी जाँचपास दस्तुर मोटरसाईकल, कार, जीप, भ्यानको रु. ५००/- रहेकोमा रु.५०००/- गर्ने र बस, मिनिबस, ट्रकको हकमा रु.१०००/- लाई रु. १००००/- गर्ने ।
  ६. सडक ईजाजतपत्रको प्रतिलिपी दस्तुर रु.२०००/-गर्ने (हाल लिइने नगरीएको)
  ७. सडक ईजाजतको नवीकरण दस्तुरमा ४५ दिन भित्र नगरेमा दोब्बर दस्तुर लाग्ने व्यवस्थालाई परीमार्जन गरी ४५ दिन पछि एकमुष्ट रु.५०००/- जरीवाना लिने र ९० दिनपछि रु.१००००/- लिने तथा १५० दिनपछि रु.२००००/-जरीवाना गर्न उपयुक्त हुने ।
यसमा विचौलीयाले खेल्ने ठाँउ कम भै राजस्वमा वृद्धि हुने देखिन्छ ।
  ८. काठमाडौं उपत्यकामा संचालन हुने १५ वर्ष पुराना सवारीलाई प्रत्येक वर्ष करमा थप ५ प्रतिशत दस्तुर लिने व्यवस्थालाई कडाइ गर्न वागमतिमा दर्ता भएका सबै गाडीलाई सबै अंचलमा थप दस्तुर लगाउदा उपयुक्त हुने, (यसवाट उपत्यकामा चल्ने तर अन्य अंचलमा कर लिदा थप दस्तुर विषय हट्ने) ।
  ९. सबै यातायातकार्यालयहरुले राजस्व संकलनगर्ने कार्य वैकड प्रणालीवाट गर्ने र सबै कार्यालयमा सरकारी निजि बैकका काउन्टर अनिवार्य गर्ने ।
  १०. सवारीका सबै रेकर्डलाई कम्प्युटरमाअभिलेखकृत गरी Online सेवाप्रदानगर्न जोड दिने । (जसवाट राजस्वमा स्वतः वृद्धि हुने)
  ११. दुई पाङ्ग्रे दर्ता शुल्क रु.४००/- नामसारी तथा कार जीपभ्यानको दर्ता शुल्क रु.४५००/- नामसारी रु.२३००/- लाई रु.१००००/- गर्ने र बस मिनि बस ट्रक को दर्ता शुल्क रु.७५००/- नामसारीलाई समयानुकुल परिवर्तत गरी क्रमशः रु.२००००/- रु.२००००/- गर्ने ।
  १२. दुई पाङ्ग्रेको नवीकरण शुल्क रु.४००/- लाई वदली रु.२५००/- गर्ने र अन्य सवारीको रु.१०००/- लाई रु.५०००/- गर्ने ।
- (यी सबै व्यवस्थाहरु आर्थिक विधेयकको अनुसूचीमा व्यवस्था गर्न सकिने)

निर्माण व्यवसायको इजाजत पत्रको सम्बन्धमा:

१. निर्माण व्यवसायखइजाजतपत्र (ठेकेदार लाइसेन्स) आ. व. समाप्त भएको ९ महिना भित्र नवीकरण नगरेमा स्वतःखारेज हुने व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी म्याद समाप्त भएको मितिले प्रत्येक आ.व. का लागि नवीकरण दस्तुरको १०० प्रतिशत (शतप्रतिशत) जरीवाना लिइ नवीकरण गरी दिने व्यवस्थागर्न उपयुक्त हुने ।
२. ठेकेदार लाइसेन्स नवीकरण नगरेको हकमा आउने आ.व. को आर्थिक विधेयकमा माथिकै व्यवस्था गरी एक पटकलाई आ.व. भित्र नवीकरण गर्न अवसर दिने गरी व्यवस्था हुनुपर्ने ।

यातायात व्यवस्था विभाग

(क) यातायात व्यवस्था विभागले दर परिवर्तनको लागि प्रस्ताव गरेको सवारी दर्ता दस्तुर:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	९०००/-	१५०००/-	
२) मझौला सवारी	निजी	६०००/-	१००००/-	
३) साना सवारी : क)कार, जीप,भ्यान, पिकअप,	निजी	४५००/-	८०००/-	

टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटरसाइकल, स्कुटर आदि	निजी	१५०१-	३००१-	
४) ठूला सवारी	सार्वजनिक	१५००१-	२५००१-	
५) मझौला सवारी	सार्वजनिक	१०००१-	१५००१-	
६) साना सवारी	सार्वजनिक	७५०१-	१४००१-	
क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटर साइकल, स्कुटर आदि	सार्वजनिक	२५०१-	५००१-	

स्पष्टीकरण: पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्नेछ ।

(ख) सवारीको अस्थायी दर्ता दस्तुर सम्बन्धि प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	४५०१-	९००१-	
२) मझौला सवारी	निजी	३००१-	६००१-	
३) साना सवारी	निजी	२३०१-	४५०१-	
(क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटरसाइकल, स्कुटर आदि	निजी	७०१-	१५०१-	
४) ठूला सवारी	सार्वजनिक	७५०१-	१५००१-	
५) मझौला सवारी	सार्वजनिक	५००१-	१०००१-	
६) साना सवारी	सार्वजनिक	३८०१-	७५०१-	
क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटर साइकल, स्कुटर आदि	सार्वजनिक	१३०१-	२५०१-	

स्पष्टीकरण :- पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्ने छ ।

(ग) सवारी सरुवा दर्ता दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	९००१-	१५००१-	
२) मझौला सवारी	निजी	६००१-	१०००१-	
३) साना सवारी कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर	निजी	४५०१-	८००१-	
४) मोटरसाइकल, स्कुटर आदि	निजी	१५०१-	३००१-	
५) ठूला सवारी	सार्वजनिक	१५००१-	२५००१-	
६) मझौला सवारी	सार्वजनिक	१०००१-	१५००१-	
७) साना सवारी	सार्वजनिक	७५०१-	१४००१-	

कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
द) मोटर साइकल, स्कूटर आदि	सार्वजनिक	२५०१-	५००१-	

स्पष्टिकरण :- पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्ने छ ।

(घ) विदेशमा दर्ता भएका सवारी चलाउने अनुमती पत्र दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी (मालवाहक बाहेक)	निजी	५००१-	१५००१-	
२) साना सवारी	निजी	२००१-	४००१-	
३) मालवाहक सवै सवारी	निजी	५००१-	१५००१-	

(ङ) सवारी दर्ता प्रमाण पत्र नविकरण दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	२३०१-	५००१-	
२) मझौला सवारी	निजी	१५०१-	३००१-	
३) साना सवारी	निजी	१००१-	२००१-	
(क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटरसाइकल, स्कूटर आदि	निजी	४०१-	१००१-	
४) ठूला सवारी	सार्वजनिक	३८०१-	८००१-	
५) मझौला सवारी	सार्वजनिक	२५०१-	५००१-	
६) साना सवारी	सार्वजनिक	१८०१-	३५०१-	
(क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटर साइकल, स्कूटर आदि	सार्वजनिक	७०१-	१५०१-	

स्पष्टिकरण :- पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्ने छ ।

(च) सवारीको नामसारी र धनीको मृत्यु भएको सवारीको नामसारी दस्तुर बृद्धि सम्बन्धि प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	४५०१-	८००१-	
२) मझौला सवारी	निजी	३००१-	५००१-	
३) साना सवारी	निजी	२३०१-	४००१-	
क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटरसाइकल, स्कूटर आदि	निजी	७०१-	१५०१-	
४) ठूला सवारी	सार्वजनिक	७५०१-	११५०१-	
५) मझौला सवारी	सार्वजनिक	५००१-	७५०१-	
६) साना सवारी	सार्वजनिक	३८०१-	५५०१-	
क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर				
ख) मोटर साइकल, स्कूटर आदि	सार्वजनिक	१३०१-	२००१-	

स्पष्टिकरण :- पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्ने छ ।

(छ) सवारीको दर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	सवारीको किसिम	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	निजी	१००१-	५००१-	
२) मझौला सवारी	निजी	१००१-	५००१-	
३) साना सवारी क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर	निजी	१००१-	५००१-	
ख) मोटरसाइकल, स्कुटर आदि	निजी	१००१-	५००१-	
४) ठूला सवारी	सार्वजनिक	१००१-	५००१-	
५) मझौला सवारी	सार्वजनिक	१००१-	५००१-	
६) साना सवारी क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो, पावर टिलर	सार्वजनिक	१००१-	५००१-	
ख) मोटर साइकल, स्कुटर आदि	सार्वजनिक	१००१-	५००१-	

कार्यालयले उपलब्ध गराएको दर्ता प्रमाणपत्रमा नवीकरण गर्ने कार्य प्रयोजनार्थ स्थान समाप्त भै अर्को प्रतिलिपि प्रमाणपत्र जारी गर्नुपर्ने भएमा प्रतिलिपि दस्तुर लाग्नेछैन ।

स्पष्टिकरण : पर्यटन सवारी र संस्थानको सवारीहरूको दस्तुर सार्वजनिक सवारी सरह लाग्नेछ ।

(ज) सवारी चालक अनुमती पत्रको दरखास्त दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	२००१-	३००१-	
२) मझौला सवारी	२००१-	३००१-	
३) साना सवारी क) कार, जीप, भ्यान, पिकअप, टेम्पो पावर टिलर	२००१-	३००१-	
ख) मोटरसाइकल, स्कुटर आदि	२००१-	३००१-	

स्पष्टिकरण : एउटै दरखास्तबाट एकभन्दा बढी किसिमका सवारी चलाउन इजाजतको लागि दरखास्त दिन चाहेको हकमा जति किसिमको सवारी चलाउने इजाजतको लागि दरखास्त दिएको हो सो को छुट्टाछुट्टै चालक अनुमतिको दरखास्त लिँदा लाग्ने दस्तुर लाग्नेछ ।

(झ) सवारी चालक अनुमति पत्रमा अरु सवारी समावेश गर्ने दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सवारीको वर्गीकरण	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	५००१-	१०००१-	
२) मझौला सवारी	२५०१-	५००१-	
३) साना सवारी (क) मोटर साइकल, स्कुटर हेकका साना सवारी (ख) मो.सा., स्कुटर	१००१-	२००१-	

स्पष्टिकरण : एउटै चालक अनुमति पत्रमा एकभन्दा बढी किसिमका सवारी चलाउने इजाजत पाएको हकमा निजले सबैको छुट्टाछुट्टै लिदाँ लाग्ने दस्तुर जति नै लाग्ने छ ।

(ज) सवारी चालक अनुमति पत्र जारी गर्दा लाग्ने दस्तुर र सवारी चालक अनुमति पत्र नविकरण दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव:

सवारीको वर्गीकरण	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	२०००१-	२०००१-	यथावत
२) मझौला सवारी	१५००१-	१५००१-	
३) साना सवारी			
(क) मोटर साइकल, स्कुटर वाहेकका साना सवारी	१०००१-	१२००१-	
(ख) मो.सा., स्कुटर	७००१-	१०००१-	

स्पष्टिकरण:

(१) एउटै चालक अनुमति पत्रमा एकभन्दा बढी किसिमका सवारी चलाउने इजाजत पाएको हकमा निजले सबैभन्दा ठुलो सवारी साधन चलाए वापत लाग्ने जति नविकरण दस्तुर लाग्ने छ ।

(२) नवीकरण पाँच वर्षको लागि कायम रहनेछ ।

(ट) सवारी चालक अनुमति पत्र प्रतिलिपि दस्तुर बृद्धिको सिफारिस

सवारीको वर्गीकरण	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	१००१-	५००१-	
२) मझौला सवारी	१००१-	५००१-	
३) साना सवारी			
(क) मोटर साइकल, स्कुटर वाहेकका साना सवारी	१००१-	५००१-	
(ख) मो.सा., स्कुटर	१००१-	५००१-	

(ठ) नियम २६ को उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि परिचालक अनुमति पत्र दरखास्त दस्तुर साविकमा रु. ५० भएकोमा हाल प्रस्तावित रु. १००१-

(ड) नियम २८ को उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि परिचालक अनुमति पत्र नविकरण दस्तुर साविकमा रु. १५०१- भएकोमा हाल प्रस्तावित रु. २००१-

(ढ) नियम २९ को उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि परिचालक अनुमति पत्र प्रतिलिपि दस्तुर साविकमा रु. ५०१- रहेकोमा हाल प्रस्तावित रु. १००१-

(ण) नियम ३० को उपनियम (१) नियम ३१, ३२ र नियम ३४ को प्रयोजनको लागि (बाटो इजाजत पत्रको लागि दिने दरखास्त, बाटो परिवर्तन,पटके बाटो इजाजत पत्र र बाटो इजाजत पत्रको नविकरण) दस्तुर

(१) बाटो इजाजत पत्र तथा नविकरण दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सि.नं.	दूरी कि.मी.	साविक दस्तुर/ ठूला, मझौला बस, मिनिबस आदि	प्रस्तावित दस्तुर ठूला, मझौला बस, मिनिबस आदि	साविक दस्तुर/ ठूला र मझौला ट्रक, मिनि ट्रक	प्रस्तावित दस्तुर/ ठूला र मझौला ट्रक, मिनि ट्रक	कैफियत
१	१ देखि ५० सम्म	३७०१-	५५५१-	४२०१-	६३०१-	
२	५१ देखि १०० सम्म	४१०१-	६१५१-	४७०१-	७०५१-	
३	१०१ देखि १५० सम्म	५४०१-	८१०१-	६२०१-	९३०१-	

४	१५९ देखि २०० सम्म	६२०१-	९३०१-	६९०१-	१०३५१-
५	२०९ देखि २५० सम्म	६७०१-	१००५१-	८१०१-	१२९५१-
६	२५९ देखि ३०० सम्म	७८०१-	११७०१-	८७०१-	१३०५१-
७	३०९ देखि ३५० सम्म	८६०१-	१२९०१-	९९०१-	१४८५१-
८	३५९ देखि ४०० सम्म	९४०१-	१४९०१-	१०६०१-	१५९०१-
९	४०९ देखि ४५० सम्म	१०२०१-	१५३०१-	११५०१-	१७२५१-
१०	४५९ देखि ५०० सम्म	११००१-	१६५०१-	१२५०१-	१८७५१-
११	५०९ देखि ५५० सम्म	१३९०१-	२०८५१-	१३४०१-	२०९०१-
१२	५५९ देखि ६०० सम्म	१४७०१-	२२०५१-	१४४०१-	२१६०१-
१३	६०९ देखि ६५० सम्म	१५५०१-	२३२५१-	१५३०१-	२३९५१-
१४	६५९ देखि ७०० सम्म	१६३०१-	२४४५१-	१६२०१-	२४३०१-
१५	७०९ भन्दा माथि	१८८०१-	२८२०१-	१७५०१-	२६२५१-

- २) तोकिएको निश्चित बाटो (रुट) वा क्षेत्रभित्र संचालनार्थ लाग्ने बाटो इजाजत दस्तुर चौमासिक
- (क) १४ सिट वा सो भन्दा मुनिका (मिटरवाला बाहेक) हलुका सार्वजनिक सवारी र एक टनसम्म क्षमता भएको ट्र्याक्टर, पावलटिलर साविकको रु. २५०१- बाट प्रस्तावित रु.५००१-
- (ख) मिटरवाला कार (ट्याक्सी) साविकको रु. २५०१- हाल प्रस्तावित रु. ५००१-
- (ग) मिटरवाला टेम्पो साविकको रु. २००१- हाल प्रस्तावित रु. ४००१-
- ३) पटके बाटो इजाजत दस्तुर प्रति ५० कि.मि. साविकको रु. ४०१- हाल प्रस्तावित रु. १००१-
- ४) काठमाण्डौं उपत्यका भरिका बाटो (रुट) हरुमा संचालन गर्ने ठूला तथा मझौला सार्वजनिक सवारीहरुको बाटो इजाजत दस्तुर साविक चौमासिकको रु. १८७५१- हाल प्रस्तावित को रु.३५००१-
- ५) नेपाल भर कायम भएका बाटोहरुमा संचालन गर्ने ठूला तथा मझौला पर्यटक सवारीहरु, संस्थानका ठूला र मझौलाको सवारीहरु र भाडाका ट्रकहरुको राष्ट्रव्यापी बाटो इजाजत (National Permit) दस्तुर साविक चौमासिकको रु. ९४००१- हाल प्रस्तावित रु. १५०००१-
- ६) तोकिएको बाटो (रुट) मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले सार्वजनिक सवारीहरुलाई प्रतिस्पर्धा गराई बाटो इजाजतपत्र प्रदान गरेकोमा माथि उल्लेखित दस्तुरमा नघट्ने गरी दस्तुर निर्धारण गर्न सक्नेछ ।
- ७) नियम ३८ को प्रयोजनका लागि बाटो इजाजत पत्र प्रतिलिपि दस्तुर साविकको रु. ५०१- हाल प्रस्तावित रु. २००१-

(त) सवारी जाँचपास प्रमाणपत्रको दरखास्त दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सवारीको वर्गीकरण	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१) ठूला सवारी	१००१-	३००१-	
२) मझौला सवारी	५०१-	२००१-	
३) साना सवारी	५०१-	१००१-	

(थ) नियम ४४ को उपनियम (१) को प्रयोजनका लागि सेवाको नाम पंजिकृत दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सि.नं.	पूँजी	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१	रु. पन्ध्र लाखभन्दा कमको लागि	७५०१-	१०००१-	
२.	रु. पन्ध्र लाखभन्दा बढी रु.पचास लाख भन्दा कमको लागि	२२५०१-	२५००१-	
३.	रु. पचास लाखभन्दा बढी जतिसुकै भएपनि	३७५०१-	४०००१-	

(द) नियम ४५ को उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि अनुमतिपत्र नवीकरण दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सि.नं.	पूँजी	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१	रु. पन्ध्र लाखभन्दा कमको लागि	७५०१-	१०००१-	
२.	रु. पन्ध्र लाखभन्दा बढी रु.पचास लाख भन्दा कमको लागि	२२५०१-	२५००१-	
३.	रु. पचास लाखभन्दा बढी जतिसुकै भएपनि	३७५०१-	४०००१-	

(ध) सवारी प्रशिक्षण केन्द्र, कारखाना, वर्कशप संचालन अनुमति पत्र दस्तुर बृद्धिको प्रस्ताव

सि.नं.	पूँजी	साविक दस्तुर (रु)	प्रस्तावित दस्तुर (रु)	कैफियत
१	रु.दुई लाखभन्दा कमको लागि	८००१-	१०००१-	
२.	रु.दुई लाखभन्दा बढी रु.पाँच लाख भन्दा कमको लागि	१२००१-	१५००१-	
३.	रु. पाँच लाखभन्दा बढी १० लाख भन्दा कमको लागि	२०००१-	२५००१-	
४.	रु. दश लाख देखि माथि जतिसुकै भएतापनि	३०००१-	४०००१-	

(२) अन्य प्रस्तावित करका दरहरु :

प्रदुषण वापत दस्तुर :

(क) मोटर साइकल, स्कुटर लगायत दुई पाँगे सवारी साधनको साविकमा रु. २०१- हाल प्रस्तावित रु. ५०१-

(ख) उपरोक्त (क) बाहेकको ४ पाँगे वा बढी पाँगे सवारी साधनको लागि रु. १००१-

(ग) प्रत्येक आर्थिक विधेयकमा आउने सडक निर्माण तथा सम्भार दस्तुरको सम्बन्धमा देहायको व्यवस्था हुनुपर्ने:

भइरहेको व्यवस्था		हुनुपर्ने व्यवस्था
(क) सडक निर्माण तथा सम्भार दस्तुर		स्पष्टिकरण:- यस दफाको प्रयोजनको लागि “मूल्य” भन्नाले आन्तरिक खरिदको हकमा मूल्य अभिवृद्धि कर सहितको बिजक मूल्य र पैठारीको हकमा भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा भन्सार बिन्दुमा लाग्ने सबै प्रकारका दस्तुर र शुल्क समेत समावेश गरी सम्बन्धित मुलुकबाट सवारी खरिद गर्दा तिरेको मुल्य समेत जोडेर हुन आउने मुल्य सम्भन्नु पर्छ ।
१. देहायका सवारी साधन दर्ताका बखत देहाय बमोजिको सडक निर्माण तथा सम्भार दस्तुर लाग्नेछ		
सवारी साधनको किसिम	दस्तुर	
(क) कार, जीप, भ्यान, माइक्रोबस, बस, ट्रक, ट्रिपर, ट्रकमिक्सचर, मिनीबस, मिनीट्रक तथा मिनीटिपर	मूल्यको ५ प्रतिशत	
(ख) मोटरसाइकल प्रति थान	रु. ६,०००/-	
तर, कूटनैतिक नियोग तथा कूटनैतिक सुविधा प्राप्त व्यक्ति, दमकल, एम्बुलेन्स र शव बाहनलाई यस्तो दस्तुर लाग्ने छैन । स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि “मूल्य” भन्नाले आन्तरिक खरिदको हकमा मूल्य अभिवृद्धि कर सहितको बिजक मूल्य र पैठारीको हकमा भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा भन्सार बिन्दुमा लाग्ने सबै प्रकारका दस्तुर र शुल्क समावेश भएको मूल्य सम्भन्नु पर्छ ।		

१) कुनै पनि सवारी साधनले कर तिर्दाका बखतमा नवीकरणको म्याद बहाल रहेको अवस्थामा समेत सवारी दर्ता प्रमाणपत्रमा बहाल रहेको मितिले पुन एक वर्ष सम्मका लागि नवीकरण दस्तुर तिरी नवीकरण गराउन सक्नेछन् ।

५. सडक बोर्ड नेपाल

१. सडक मर्मत सुधार दस्तुर:

यस शीर्षक अन्तर्गत पेट्रोलियम पदार्थमा लगाईदै आएको सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर वापत पेट्रोल र डिजल दुवैमा बजार मूल्यको ५ प्रतिशतका दरले लगाउन सके राजस्वमा बृद्धि हुन सक्ने संभावना देखिन्छ ।

२. सडक उपभोग दस्तुर

सडक उपभोग दस्तुर नेपालको सन्दर्भमा एउटा नौलो अवधारणा सहित सडक उपभोगकर्ताले तिर्ने शुल्कको रूपमा उठाउँदै आएको शुल्क हो । विगत एक दशकको अनुभवनमा यो दस्तुर संकलन कार्य अधिकांश अवधिमा ठेकेदार मार्फत र ठेक्का लाग्न नसकेको अवस्थामा डिभिजन सडक कार्यालय मार्फत संकलन हुँदै आएको । विगतको एक दशक देशमा विद्यमान राजनितिक अस्थिरताको कारणले दस्तुर संकलन कार्यमा विविध समस्याहरु- बन्द, हडताल, चक्काजाम, आगजनी र तोडफोड) जस्ता सुरक्षा चुनौतीहरुको सामाना गर्न परेबाट दस्तुर संकलन कार्य पनि प्रभावित हुन पुगेको व्यहोरा अवगतै छ । सडक उपभोग गरे वापतको दस्तुर राजपत्रमा तोकिए बमोजिम उठाउने व्यवस्था भएकोमा सो दरलाई तोकिएको सडक खण्डको मर्मत संभार गरी दुरुस्त अवस्थामा राख्न सकिने गरी सडक उपभोग दस्तुरमा वैज्ञानिक ढंगबाट तोक्नुपर्ने देखिन्छ । यसरी विगतमा देखिएका समस्याहरुको निकारण गर्दै आउदा दिनहरुमा सुरक्षा सम्बन्धि

भरपर्दो व्यवस्था सहित दस्तुर संकलन कार्य अन्य सडक खण्डहरुमा समेत विस्तार गर्न सकेमा राजस्व वृद्धि भई सडक मर्मत संभार कार्यमा थप योगदान पुग्न जाने देखिन्छ ।

६. स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

- (१) स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय अन्तरगत गैरकर राजस्वका मुख्य श्रोतहरुः स्वास्थ्यतथा जनसंख्या मन्त्रालय विशेषतः सेवा प्रदायक निकाय भएकोले यस अन्तरगत गैरकर राजस्व संकलनका श्रोत सिमित मात्र छन । जस्मा परिक्षा दस्तुर प्रशासनिक दस्तुर दण्ड जरिवाना तथा धरौटी सदर स्याहा (फिर्ता नहुने) आदि पर्दछन । उपरोक्त करका कानुनी आधार, प्रचालित आर्थिक कार्यनिति ऐन, नियमावली, सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावली तथा भ्रमण खर्च नियमावली आदि हुन । हालै मन्त्रीपरिषद्बाट स्वीकृत स्वास्थ्य संस्था स्थापना, स्तरोन्नति तथा संचालन मापदण्ड सम्बन्धि निर्देशिका, २०७० मा नीजि तथा गैर सरकारी अस्पताल संचालन स्वीकृति तथा नवीकरण गर्दा शुल्क लिने व्यवस्था गरेको छ । सो निर्देशिका मन्त्रपरिषद्को मिति २०७०/०९/०७ को निर्णयबाट स्वीकृत भएको हुंदा थप व्यवस्था भएको । उक्त निर्देशिकाले शुल्क सम्बन्धि निम्न अनुसारको व्यवस्था गरेको छ ।

(दफा ११२ १२ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

सि.न	संस्थाको किसिम	शुल्क निर्धारण इकाई	स्थापनाका लागि दस्तुर रकम रु	नवीकरणका लागि दस्तुर रकम रु
१	अस्पताल तथा नसिङ्गहोम	शैया संख्या	प्रति शैया रु.४,०००	प्रति शैया रु.५००
२	डायग्नोस्टिक सेन्टर	सेवाप्रकार	प्रति सेवा रु.१०,०००	प्रति सेवा रु.१,०००
३	पोलिक्लिनिक/क्लिनिक	सेवाप्रकार	प्रति सेवा रु. १०,०००	प्रति सेवा रु.१,०००
४	आयुर्वेद अस्पतालको/ वैकल्पिक चिकित्सा	शैया संख्या	प्रति शैया रु.२,०००	प्रति शैया रु. ५००
५	आयुर्वेद क्लीनिक	सेवा प्रकार	प्रति सेवा रु.५,०००	प्रति सेवा रु.५००

नोट : नेपाल सरकारले तोकेको दुर्गम क्षेत्रमा स्वास्थ्य संस्था स्थापना वा बिस्तार गरेमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी माथि उल्लिखित दस्तुरमा क वर्गको लागि पचहत्तर प्रतिशत, ख वर्गको लागि पचास प्रतिशत र ग वर्गको लागि पचिस प्रतिशत छुट दिईनेछ ।

- (२) यस मन्त्रालयबाट सर्वसाधारणलाई स्वास्थ्य सेवाको अतिरिक्त कार्यक्रमसँग सम्बन्धित निर्देशिका, गाइड लाइन, प्रतिवेदन, बुलेटिन जस्ता सेवा उपलब्ध हुन्छन, हाल प्रायजसो त्यस्ता प्रकाशनहरु वेभसाइटबाट उपलब्ध हुने हुंदा शुल्क लिने कार्य न्यून रहेको ।
- (३) यस मन्त्रालय अर्न्तगत गैरकर राजस्व संकलनको छुट्टै शाखा/फाँट नभएको । विभिन्न मन्त्रालय, विभाग तथा नियकाहरुबाट संकलन गरिने गैरकर राजस्व संकलन व्यवस्थालाई एकरूपता दिन अर्थ मन्त्रालयमा गैरकर राजस्व विभाग वा महाशाखा स्थापना गरी सो निकायबाट अन्य निकायहरूसंग समन्वय गर्दा उपयुक्त हुने ।
- (४) गैरकर राजस्वका दर विभिन्न ऐन, नियम, निर्णय आदि बाट हुने अवस्थाले गर्दा एकरूपता नहुने र गैरकर राजस्व ऐन र सो अन्तरगत नियमावलीको व्यवस्था गर्दा उपयुक्त हुने । यसमा अर्थ मन्त्रालयको समन्वय र निति निर्माणको भूमिका हुनुपर्ने हुन्छ । विभिन्न निर्णय, परिपत्र आदिबाट गैरकर राजस्व संकलन गर्नु उपयुक्त देखिदैन ।
- (५) विभिन्न तहका केन्द्रिय, क्षेत्रीय, उप क्षेत्रीय, अञ्चल तथा जिल्लास्तरका अस्पतालहरु विभिन्न मिति मं.प.को निर्णयबाट विकास समिति अर्न्तगत रहने व्यवस्था पछि ती अस्पतालहरुको आय विकास समितिको आय हुने हुंदा केन्द्र र स्थानीय निकाय विच गैरकर

राजस्व बाँडफाँड अवस्था नभएकोले त्यस्ता अस्पतालहरुमा मन्त्रालयबाट संचालन अनुदान बढाउने गरेको ।

- (६) यस मन्त्रालय अन्तरगत हाल प्रचलनमा रहेको गैरकर राजस्व वा श्रोत प्राकृतिक सम्पदामा आधारित नभएको हुँदा प्राकृतिक संपदाको अवस्थामा प्रतिकूल असर ज्यादै कम पर्ने देखिन्छ।
- (७) सरकारी निकायहरुबाट प्रकाशन गरिएको नीति, नियम, मापदण्ड प्रतिवेदन जस्ता विषयमा लगाइने गैरकर शुल्क हटाउँदा राम्रो ।

७. औषधि व्यवस्था विभाग

क्र. सं.	विवरण	हालको दर		प्रस्तावित दर		कैफियत
		शुरु दस्तुर	नविकरण दस्तुर	शुरु दस्तुर	नविकरण दस्तुर	
१	नियम ३ को उपनियम २ अनुसार उद्योग स्थापना सिफारिसपत्रको लागी	२,०००।००		५,०००।००		हालको दर औषधि दर्ता नियमावली २०३८ को अनुसुचि १४ मा व्यवस्था भएको
२	नियम ४ को उपनियम २ अनुसार उत्पादन अनुज्ञापत्रको लागी	२००।००	५०।००	१,०००।००	५००।००	
३	नियम ४ को उपनियम २ अनुसार बिक्रि वितरण दर्ता प्रमाणपत्रको लागी	१००।००	५०।००	१,०००।००	५००।००	
	नियम ४ को उपनियम ३ अनुसार पैठारी दर्ता प्रमाणपत्रको लागी प्रत्येक उत्पादनकर्ता कम्पनी बापत सार्क मुलुकका लागी एकमुष्ट रकम ५०००० रुपैया, अन्य मुलुकका लागी एकमुष्ट रकम असि हजार र प्रत्येक औषधी पैठारी दर्ता प्रमाण पत्र बापतको लागी:			पैठारी दर्ता प्रमाणपत्रको लागी प्रत्येक उत्पादनकर्ता कम्पनी बापत सार्क मुलुकका लागी एकमुष्ट रकम १५०००० रुपैया, अन्य मुलुकका लागी एकमुष्ट रकम २००००० बनाउनुपर्ने		
	क.अत्यावश्यक औषधि र आकस्मीक तथा जिवन रक्षक औषधि मध्ये अनुसुचिमा उल्लेखित औषधिहरुका लागी	१,२००।००	६००।००		३,०००।००	१,५००।००
	ख. अन्य औषधिका लागी	२,४००।००	१,२००।००		६,०००।००	३,०००।००
	ग.औषधि मुख्य कच्चा पदार्थ, सहायक कच्चा पदार्थ र प्याकिङ	२००।००	१००।००		५००।००	३००।००

	मेटेरीयलको लागी				
५	नियम ५ का उपनियम २ अनुसार निकासी पैठारी सिफारिसको लागी	३००१००	१५०१००	५००१००	२००१००
६	नियम ६ का उपनियम २ अनुसार पसल दर्ता प्रमाणपत्रको लागी				
	क. एक लाख रुपैया सम्म पुजि भएमा	५००१००	२५०१००	१,०००१००	५००१००
	ख. एक लाख रुपैया देखि पाच लाख रुपैया सम्म पुजि भएमा	१,०००१००	५००१००	२,०००१००	१,०००१००
	ग. पाच लाख रुपैया देखि बढि जतिसुकै पुजि भएमा	२,०००१००	१,०००१००	४,०००१००	२,०००१००
७	नियम ७ को उपनियम २ अनुसार प्रचार वा विज्ञापन अनुमति पत्रको लागी				
	क. टेलीभिजनबाट प्रचार वा विज्ञापन अनुमतिपत्रको लागी	५,०००१००	२,५००१००	१०,०००१००	२,५००१००
	ख. छापा वा अन्य माध्यमबाट प्रचार वा विज्ञापन अनुमतिपत्रको लागी प्रत्येक माध्यमका लागी	२,०००१००	१,०००१००	४,०००१००	२,०००१००
८	नियम ८ को उपनियम २ अनुसार क्लीनिकल टायल अनुमतिपत्रको लागी	५,०००१००		१०,०००१००	
९	नियम १० को उपनियम २ अनुसार अनुमतिपत्र, प्रमाणपत्र, सिफारिसपत्र र अनुज्ञापत्रको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपीको लागी				
	पहिलो पटकको लागी	५०१००		२००१००	
	दोश्रो वा सो भन्दा बढि प्रत्येक पटकका लागी	१००१००		५००१००	

राजस्व परिचालनका संभावित नयां क्षेत्रहरु

- १ GMP Audit For Domestic Industry बापत राजस्व लिइनुपर्ने
२. कुनै पनि प्रमाणपत्रमा भएको कुनै व्यहोरा परिवर्तन बापत राजस्व लिइनुपर्ने
३. औषधि विश्लेषणका लागि तोकिएको राजस्व बढाउनुपर्ने

द. सूचना तथा संचार मन्त्रालय

- नयाँ श्रोत लागु गर्ने भन्दा भैरहेको केही क्षेत्र जस्तै विदेशी चलचित्रको छायाङ्कन, सिग्नल वितरण, केवल लाईन वितरण (गाविसको हकमा) को दरमा वृद्धि गरी थप गर्न सकिने सम्भावना छ। एफ.एम. रेडियो, टेलिभिजन, केवल टेलिभिजन, सिग्नल वितरण, इन्टरनेट सर्भिस सेवा प्रवाह गर्ने कम्पनीहरूको दर्ता/इजाजत, इजाजत नविकरण दस्तुर आदि बढि गर्न सकिन्छ।
- मन्त्रालयको आर्थिक प्रशासन शाखाबाट गैरकर राजस्व संकलनको काम हुदै आएको छ।
- गैरकर राजस्व परिचालन गर्न यस सम्बन्धी विषय विज्ञ सहितको सानो/छरितो इकाई स्थापना गरिनुपर्छ।
- सम्बन्धित विषय क्षेत्रको सिफारिशमा एकद्वार प्रणाली अपनाई अर्थमन्त्रालयबाटै करका दरहरू तोक्ने विधि र पद्धति निर्माण हुन सके विभिन्न दोहोरोपना तथा द्विविधा कम हुने र राजश्व संकलनमा समेत प्रभावकारीता आउने देखिन्छ।
- गैरकर राजश्व उठाउने कार्यालयहरूसंग नियमित छलफल, बैठक, परामर्श गरी यसमा देखिएका समस्या, कमी कमजोरी सुधार गर्न पहल गर्नुपर्छ।
- सम्बन्धित निकायबाट कर सुधारका विषयमा पेश भएका फाइलहरूको तत्काल निर्णय गरिनुपर्छ (संसोधन गर्न वा नगर्न जे निर्णय भएपनि),
- गैरकर राजश्वका सम्बन्धमा व्यापक अध्ययन गरी यसमा समावेश हुन नसकेको सेवा वा क्षेत्रलाई समावेश गराउने तर्फ पहल गर्नुपर्छ।
- करका दरहरू सुधार/संसोधनका लागि अन्य निकायको समेत राय सुझाव लिनुपर्ने र अन्य निकायबाट समयमै त्यसको राय तथा जवाफ नआउने विषय समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ।
- संचार मन्त्रालय अर्न्तगत विद्यमान गैरकर राजश्वका हालका श्रोतहरू हटाउन पर्ने देखिदैन।

सूचना विभाग

सि.नं.	विवरण	साविक दर(रु)	प्रस्तावित(रु)
१	नयाँ प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र (स्वदेशी पत्रकार)	३०००	९००
२	नयाँ प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र नवीकरण (विदेशी पत्रकार)	१५००	सार्क मुलुक ५०००, सार्क बाहेक १००००
३	प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र नवीकरण (स्वदेशी/स्वतन्त्र पत्रकार) ३५ दिन भित्र	५०	३००
	प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र नवीकरण (स्वदेशी/स्वतन्त्र पत्रकार) ३६ दिनदेखि ३ महिनाभित्र	१००	४००
	प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र नवीकरण (स्वदेशी/स्वतन्त्र पत्रकार) ३ पछि अषाढ मसान्तसम्म	२००	५००
४	नयाँ प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण पत्र (स्वतन्त्र पत्रकार)	६००	२०००
५	अस्थायी प्रेस प्रतिनिधि	९००	२५००

९. भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय र भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभाग

१. राजश्वको दरमावृद्धि र नयाँश्रोत परिचालन

१.१. राजश्ववृद्धि :

- क. न्यूनतम मूल्याङ्कन चलनचल्तीको बजार मूल्य भन्दा कम भएका स्थानमा वृद्धि गरेर ।
- ख. कुनै पनि थैली अंकको लिखतमा प्रगतिशील दरमा रजिष्ट्रेशन दस्तुर असुल गरेर ।
- ग. प्रस्तावित नगरपालिका क्षेत्र, नगरोन्मुख गा.वि.स. र जिल्ला सदरमुकाम भएको गा.वि.स.मा रजिष्ट्रेशन दस्तुर वृद्धि गरेर ।
- घ. शहरी र नगर क्षेत्र भित्रका हाउजिड, प्लटिड (सामूहिक आवास) को छुट दरमा कमि गरेर ।
- ङ. शहरी एवं नगर क्षेत्रभित्र छुटको दुरुपयोग भै एकै महिलाले पटक पटक महिला छुट लिने गरी ब्यवसायिक कारोवार समेत गर्ने गरेकोले रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा महिलालाई हुने छुटमा पुनरावलोकन गरी नगर र शहरी क्षेत्रमा छुट दर कम र ग्रामीण एवं हिमाली क्षेत्रमा छुट दरमा वृद्धि गरेर ।
- च. विदेशी नागरिकको लागि विशेष दर लगाएर ।
- छ. रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा हुनेविभिन्नप्रकारकाछुटको दर नगरमाकम र ग्रामीणमा बढी गरेर ।
- ज. अदालतले तोकेकोमावाहेक अन्य दा.खा. गर्दा लाग्ने दस्तुरमा वृद्धि गरेर ।
- झ. रोकका दस्तुरमा वृद्धि गरेर ।
- ञ. क्षेत्रफल र प्रत्येक आ.व.को न्यूनतममूल्याङ्कनपुस्तिकाअनुसार प्रगतिशिलनामसारी दस्तुरलगाएर ।
- ट. अष्टलोहलगायत शेषपछिको वकसपत्रको लिखत रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा वृद्धि गरेर ।

१.२. नयाँ श्रोत परिचालन

- क. दाखिल खारेज गर्दा दस्तुर लाग्ने व्यवस्था नरहेकोमा दा.खा. दस्तुर कायम गर्नुपर्ने ।
- ख. शंशोधन तथा घर कायम गर्दा कुनै शुल्क नलाग्ने व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरेर नगर र गाउँको अलग शुल्क दर कायमगर्नुपर्ने ।
- ग. हाल साविकवाअध्यावधिकगर्दा हालकुनैपनिशुल्कलिने नगरिएकोमाप्रगतिशिल दर अनुसार असुली गर्नुपर्ने ।
- घ. छुट जग्गादर्ता गर्दा क्षेत्रफलअनुसार शुल्कअसुल गरेर लिने व्यवस्थान गरिएकोमा प्रगतिशिल प्रतिशतको आधारमा सेवा शुल्क लिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

२. बस्तु र सेवाको विक्री मूल्य पुनरावलोकन गर्ने अवस्था

सरकारी सावजनिक घर जग्गाको भोगाधिकार दिने कार्यको सट्टा लिजमा निश्चित अवधिका लागि दिने र नवीकरण दस्तुर लिई प्रत्येक वर्ष नवीकरण गर्नुपर्ने प्रावधान राख्नुपर्ने ।

३. संस्थागत जिम्मेवारी र कानूनी सुधार

३.१. संस्थागत जिम्मेवारी:

- क. स्थानीय निकायबाट असुल गरिएको मालपोत रकम राजस्वमा दाखिला गर्नुपर्ने ।
  - ख. रजिष्ट्रेशन दस्तुरको रकम स्थानीय निकायमा सीधै पठाउने कार्य बन्द गरी राजस्वमा जम्मा भएपछि अर्थ मन्त्रालयले ती निकायमा पठाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
  - ग. स्थानीय निकाय (जि.वि.स./न.पा.) मा पठाईने रजिष्ट्रेशन दस्तुरको रकमबाट भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रमको लागि फिर्ता हुने रकम बाण्डफाण्ड कै बखत कट्टा गरी ती निकायमा पठाउने व्यवस्था गर्ने ।
  - घ. तपशिलका २ (दुई) वटा विकल्पहरु मध्ये कुनै १(एक)विकल्पमा जानु पर्ने ।
- १) आन्तरिक राजस्व कार्यालयका सम्बन्धित काउण्टरबाट नै पूँजीगत लाभकर र घर जग्गाको कर असूली गर्ने । वा

- २) आन्तरिक राजस्व कार्यालयका सम्बन्धित काउण्टरवाट लाग्ने पूँजीगत लाभकरको निर्धारण गरिदिई सो को विवरण प्राप्त भएपछि मात्र सोहि आधारमा असूल गर्ने ।
- ३.२. कानूनी सुधार:
- क) पूँजीगत लाभकर ३० लाख भन्दा बढीको थैली अकंवाट मात्र असुलगर्ने भन्ने हद नराखी जतिसुकै लाभमा पनि लाग्ने न्यायपूर्ण र प्रगतिशील दररेट कायमगर्ने गरी आयकर ऐन संशोधनगर्नुपर्ने ।
- ख) पूँजीगत लाभकर सम्बन्धी छुट्टै कार्यविधि तयार हुनु पर्ने ।
- ग) परम्परागत कारोवारका ढाँचामा परिमार्जन गरी सम्बन्धित ऐन, नियमनिर्देशिका र कार्य विधि संशोधन गर्नुपर्ने ।
४. बढी जिम्मेवार बनाउने:
- (क) भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रमकालागि जि.वि.स./न.पा.वाट पठाउनु पर्ने रकमलाई ५% का सट्टा १०% पुऱ्याउने ।
- ख) कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागु गर्ने ।
- ग) आवश्यकश्रोत साधनको प्रवन्धगर्ने ।
- घ) छुट जग्गादर्ता गर्दा क्षेत्रफल अनुसार सेवा शुल्क असुल गरेर लिने व्यवस्था नरहेकोमा हाल कुनै पनि सेवा शुल्क प्रगतिशील प्रतिशतको आधारमा सेवाशुल्कअसुल गरेर) ।
५. केन्द्र र स्थानीय निकाय बीचको वाँडफाँड बारे:
- क) स्थानीय निकायबाट संकलन गरिने सबै प्रकारका कर/गैरकर केन्द्रिय राजस्वमा जम्मा हुने व्यवस्था गर्ने ।
- ख) कारोवार र राजश्व संकलनको अनुपातमा केन्द्रबाट वाँडफाँड गर्नुपर्ने ।
६. प्राकृतिक श्रोत सम्पदाको दिगोपना, सेवा सुविधा विस्तार र गैरकरको दायरा विस्तार बारे :
- क) सबै मालपोत कार्यालयहरूमा सीधा राजस्वजीम्मालिने गरी बैंक काउण्टरखोल्नु पर्ने ।
- ख) विद्युतीय कारोवार ऐनमा संशोधन गरी जग्गा प्रशासनका क्षेत्रमा समेत सो ऐन लागु हुने गरी सेवा सुविधा विस्तार गर्नुपर्ने ।
७. अन्य सुझाव:
- क) गैरकर असुलीवारे Software निर्माण गर्नुपर्ने ।
- ख) सम्बन्धितकर्मचारीलाई तालिमएवं अवलोकन भ्रमणको प्रवन्धमिलाउने ।
- ग) राजस्व निर्धारण एवं प्रगतिबारे Online Reporting एवं Monitoring system को विकास गर्नुपर्ने ।

१०. श्रम विभाग

सि.नं.	राजस्व शीर्षक	साविक(रु)	प्रस्तावित(रु)	कैफियत
१	१४२२७, गैर नेपाली नागरिक (भारतीय बाहेक) लाई श्रम स्वीकृती	१००००	यथावत	
२	१४२२७, गैर नेपाली नागरिक (भारतीय) लाई श्रम स्वीकृत	५०००	१००००	नेपालले सबै मित्र राष्ट्रहरूबीच समान व्यवहार गर्ने भएकोले यसमा पनि समान व्यवहारको सिद्धान्त लागु गर्नका लागि गैर नेपाली नागरिकहरूलाई श्रम स्वीकृति वापत रु १०००० नै

				शुल्क लिनपर्ने देखिन्छ ।
३	१९६९१, ट्रेड युनियन दर्ता र नवीकरण	महासंघ दर्ता रु १००० र संघ दर्ता रु ५०० नवीकरण यसको आधा रकम क्रमशः रु ५०० र २५०	नवीकरणका लागि एउटै दस्तुर रु १००० र रु ५०० उपयुक्त हुने ।	ट्रेड युनियन संघ महासंघहरुको नवीकरण गर्दा स्वीकारोक्ती हस्ताक्षर वाहेक अन्य कागजात तथा प्रक्रिया एउटै भएकोले शुल्क पनि समान हुन उपयुक्त हुने ।
४	प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता र नवीकरण	दर्ताका लागि रु १५० नवीकरणका लागि ७५	दर्ता र नवीकरणका लागि रु ५००	प्रतिष्ठान स्तरका ट्रेड युनियन दर्ता र नवीकरण शुल्क न्यून भएकाले रु ५०० लिदा समसामयिक हुने ।
५	१४३९२	ऐन नियम अनुसार		ऐन नियम परिमार्जन गरी समसामयिक बनाउने ।

११. पुरातत्व विभाग

१. गत आ.व. २०६९।७० मा प्राप्त निवेदन संख्या २०१५९ छन् । ती निवेदनका आधारमा जम्मा आधुनिक हस्तकलाका वस्तु निकासी संख्या ३६१९३७ रहेको छ ।
२. प्रत्येक निवेदन फर्ममा रु १० को हुलाक टिकट टाँस गरिने र जारी प्रमाणपत्रको नक्कलमा रु ५ को हुलाक टिकट टाँस गरिने ।
३. यी वाहेक राजस्वको रूपमा कुनै पनि रकम असुल गर्नुपर्ने नरहेको र कानुनी प्रावधान नभएको ।
४. विद्यमान प्राचिन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ र प्राचिन स्मारक संरक्षण नियमावली, २०४६ मा राजस्व असुल गर्ने प्रावधान नरहेको ।
५. गैरकर राजस्वको नयां श्रोतको रूपमा यसलाई समावेश गराउने हो भने प्रत्येक वस्तुमा रु ५ मात्र राजस्व लागू भए पनि ३६१९३७x५ गर्दा रु १८०९६८५ हुन सक्ने ।
६. प्रत्येक वर्ष औसतमा ३५ देखि ४० लाख को संख्या बाहिर जाने भएकोले प्रत्येक वर्ष न्यूनतम १८ देखि २० लाख उठ्ने देखिन्छ ।

यसलाई राजस्वको दायरामा ल्याउने हो भने देखापर्न सक्ने समस्याहरु:

१. क्यू.जा.पा. शाखाको मुख्य उद्देश्य पुराना, ऐतिहासिक, पुरातात्विक एवं सांस्कृतिक वस्तु बाहिर जान नपाओस भन्ने हो । अतः शंका लागेको वस्तु पास नगर्ने परम्परा रही आएको छ ।
२. राजस्वको दायरामा ल्याइयो भने यसरी शंका लागेको वस्तु जांचपास नगरी राजस्व संकलनमा बाधा पारेको आसय एवं आरोप लाग्ने खतरा बढ्छ ।
३. राजस्वको रूपमा लागू गर्न वर्तमान स्थान सुविधा छैन, शाखाको भौतिक सुधार व्यापक रूपमा गर्नुपर्ने हुन आउछ ।
४. राजस्वको रूपमा लागू गर्न वर्तमान कार्यरत कर्मचारीको दरवन्दी बढाउन आवश्यक छ ।
५. विभागको प्रचलित ऐन एवं नियमावली संशोधन हुन आवश्यक छ ।
६. पुरातत्व विभागको क्यू.जा.पा. शाखाको मुख्य उद्देश्य पुराना ऐतिहासिक, पुरातात्विक एवं सांस्कृतिक वस्तु बाहिर नजाओस भन्ने मात्र भएकोले जति ठूलो सामान हुन्छ त्यो वस्तु पुरातात्विक वस्तु हो भन्ने सम्भावना कम हुने र जति सानो वस्तु हुन्छ त्यो वस्तु

पुरातात्विक हुने सम्भावना बढि हुन जाने हुंदा ठुलो सानोको criteria बनाउन नसकिने वरु धातु, काठ, ढुंगा र कपडामा रहेको कलात्मक हस्तकलाका वस्तु प्रत्येक एउटा वस्तुको रु ५ राजस्व लगाउने प्रावधान बनेमा उचित हुनेछ ।

१२. बाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्था विभाग

- साभेदारी र एजेन्सी कानूनमा संशोधन गरी दर्ता नवीकरण दस्तुरमा बृद्धि गर्न सकिने ।
- सुर्तिको आयात इजाजत दस्तुर बढाएर आम्दानी बढाउन सकिने । यसको लागि सुर्तिको राजस्व तोक्नुवा भन्दा आयत अंकको प्रतिशतको आधारमा राजस्व लिने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- विभागमा कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागु गरी बजनार अनुगमनमा व्यापकता ल्याउने, स्थलगत रुपमा फर्म दर्ता गरिदिने ।
- आयात निर्यात कोड नं. लागु गर्न सकिएमा अनधिकृत व्यापारमा नियन्त्रण आई अत्याधिक राजस्व बृद्धि हुने ।

सि.नं.	अधिकृत पूंजी	प्राइभेट फर्म		साभेदारी फर्म	
		दर्ता दस्तुर	नवीकरण दस्तुर	दर्ता दस्तुर	नवीकरण दस्तुर
१	रु १००००० सम्म	१०००	६००	६००	१००
२	रु १००००१ देखि रु ३००००० सम्म	३०००	१०००	२०००	१२५
३	रु ३००००१ देखि रु ५००००० सम्म	६०००	१६००	४०००	१५०
४	प्रा.फ.रु ५००००१ देखि रु २०००००० सम्म र सा.फ. रु १०००००० सम्म	१२०००	३०००	७५००	२००
५	प्रा.फ.रु २००००१ देखि रु ५००००००० सम्म र सा.फ. रु ५०००००१ सम्म	२००००	५०००	१००००	२५०
६	प्रा.फ.रु १००००००१ देखि रु ५००००००० सम्म र सा.फ. रु ५०००००१ सम्म	३००००	८०००	१५०००	३००
७	प्रा.फ.रु ५००००००१ र सो भन्दा माथि	५००००	१५०००		

१. एजेन्सी फर्म दर्ता दस्तुर रु १३० मात्र रहेकोले बढाई रु ५००० बनाउने र नवीकरण दस्तुर रु २६ बाट बृद्धि गरी रु १००० बनाउने । एजेन्सी ऐन, २०१४ संशोधन गर्नुपर्ने ।
२. साभेदारी फर्म र प्राइभेट फर्मको दर्ता र नवीकरण दस्तुर समान बनाई बृद्धि गर्नु आवश्यक रहेको । (साभेदारी ऐन, २०२० संशोधन गर्नुपर्ने ।)
३. प्राइभेट फर्मको विवरण एवं कारोबार संशोधन दस्तुर रु १०० र प्रतिलिपी दस्तुर रु ३०० रहेकोमा साभेदारी फर्म र एजेन्सी फर्मको संशोधन दस्तुर पनि बृद्धि गरी प्राइभेट फर्म सरह बनाउनु उचित होला ।

१३. घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति

- कम्पनी दर्ता: उद्योग दर्ता दस्तुर कता राख्ने भन्ने स्पष्ट नभएकोले कम्पनी दर्ता भन्ने प्रष्टिकरणलाई आधार बनाइएको ।

- नवीकरण गर्नुपर्ने समय भन्दा ३५ दिन वित्तिसकेपछि पहिलो ३ महिनासम्म नवीकरण दस्तुरको दोब्बर दस्तुर, त्यसपछि थप ३ महिनाभित्र लाग्ने नवीकरण दस्तुरको तेब्बर दस्तुर नवीकरण गर्ने व्यवस्था छ । त्यो सबै अवधि भुक्तान भएपछि रु १०,००,००० को लगानी भएकोमा रु २५०० र सो भन्दा बढी लगानी भएको थप रु ५००० बार्षिक थप जरिवाना लाग्ने नियम रहेको छ ।
हाम्रो उद्देश्य भनेको घरेलु तथा साना उद्योगको प्रवर्द्धन गर्ने भएको र कुनै विशेष र विविध कारणबाट नवीकरण गर्न नसक्ने उद्यमीहरू यस्तो सालवसाली पद्धतिले अभै हतोत्साही हुने देखिएकोले यस्तो व्यवस्थामा सम्बन्धित ऐन -प्रा.फ.रजिष्ट्रेशन ऐन तथा सा.फ. ऐन) वा परिमार्जन गरी औद्योगिक वातावरण मैत्री नियम बनाईनु पर्दछ वा आर्थिक ऐनका आधारमा सालवसाली रुपमा छुट दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- घरेलु तथा साना उद्यमीहरूलाई थप एक पटक उनीहरूको आय विवरण पेश गर्ने समय थप दिई करको दायरा भित्र आउने समय दिईनुपर्ने । (२०७० पौष मसान्तसम्म आय विवरण पेश गर्न दिएको व्यवस्थालाई घरेलु तथा साना उद्यमीका हकमा २०७१ आषाढ मसान्तसम्म दिए राम्रो हुने ।

१४. खानी तथा भूगर्भ विभाग प्रस्तावित दररेटहरू

क्र.सं.	राजस्व शीर्षक	यस अघि बढाइएको मिति र रकम	प्रस्तावित दररेट	बढाउनु पर्नाको कारण/औचित्य
१. खोज तलास कार्यको लागि	१४१५३	मिति:- २०६०।०५।१८		समयानुकूल सही लगानीकर्ता लाई प्रोत्साहित गर्नुको साथै क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्न
अति महत्वपूर्ण खनिज				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.१५,०००।-	रु.३०,०००।-	
(२) नवीकरण दस्तुर		रु.७,५००।-	रु.१५,०००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		रु.३०,०००।-	रु.६०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.३०,०००।-	रु.६०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.३०,०००।-	रु.६०,०००।-	
(६) प्रमाण पत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.२००।-	रु.५००।-	
महत्वपूर्ण तथा बहुमूल्य खनिज				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.१०,०००।-	रु.२०,०००।-	
(२) नवीकरण दस्तुर		रु.५,०००।-	रु.१०,०००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.४०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.४०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.२०,०००।-	रु.४०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.२००।-	रु.५००।-	
सामान्य				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.५,०००।-	रु.१०,०००।-	
(२) नवीकरण दस्तुर		रु.२,५००।-	रु.५,०००।-	

(३) अवधि थप दस्तुर		रु.१०,०००।-	रु.२०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.१०,०००।-	रु.२०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.१०,०००।-	रु.२०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.२००।-	रु.५००।-	
२. उत्खनन कार्यको लागि अति साना स्तर	१४१५३			समयानुकूल सही लगानीकर्ता लाई प्रोत्साहित गर्नुको साथै क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्न
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.१०,०००।-	रु.१५,०००।-	
(२) नविकरण दस्तुर		रु.५,०००।-	रु.७,५००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.३०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.४०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.२०,०००।-	रु.४०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.५००।-	रु.५००।-	
साना स्तर				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.३०,०००।-	
(२) नविकरण दस्तुर		रु.१०,०००।-	रु.१५,०००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		रु.४०,०००।-	रु.६०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.४०,०००।-	रु.८०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.४०,०००।-	रु.८०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.५००।-	रु.५००।-	
मझौला स्तर				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.३०,०००।-	रु.४५,०००।-	
(२) नविकरण दस्तुर		रु.१५,०००।-	रु.२२,५००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		रु.६०,०००।-	रु.९०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.६०,०००।-	रु.१,२०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.६०,०००।-	रु.१,२०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.५००।-	रु.५००।-	
ठूला स्तर				
(१) अनुमतिपत्र दस्तुर		रु.४०,०००।-	रु.६०,०००।-	
(२) नविकरण दस्तुर		रु.२०,०००।-	रु.३०,०००।-	
(३) अवधि थप दस्तुर		८०,०००।-	रु.१,२०,०००।-	
(४) नामसारी दस्तुर		रु.८०,०००।-	रु.१,६०,०००।-	
(५) धरौटी		रु.८०,०००।-	रु.१,६०,०००।-	
(६) प्रमाणपत्र प्रतिलिपी दस्तुर		रु.५००।-	रु.५००।-	
(३) निकासी		निकासी दस्तुर रु. १,०००।- तथा अनुसूची- १० मा तोकिए अनुसार खनिजको रोयल्टी	निकासी दस्तुर रु. १,०००।- तथा १० मा तोकिए अनुसार खनिजको रोयल्टी	

रोयल्टीको प्रस्तावित दर

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	यस अघि बढाइएको मिति र रकम मिति:- २०६०।५।१८		प्रस्तावित दररेट		बढाउनु पर्नाको कारण/औचित्य
खनिज पदार्थको वर्ग		खनिज पदार्थको नाम	हाल व्यवस्था भएको रोयल्टी दर (रु.) प्रति उल्लिखित इकाई	खनिज पदार्थको नाम	प्रस्तावित रोयल्टी दर (रु.) प्रति उल्लेखित इकाई	
१. धातु	१-४-१-५-३	१. सुन	७- प्र.ग्राम (धातु)	१. सुन	१००।- प्र.ग्राम (धातु)	हालको व्यवस्थामा न्यून दर निर्धारण भएकोले वर्तमानको बजार भाउको आधार
		२. चाँदी	१००।- प्र. के.जि. (धातु)	२. चाँदी	२।- प्र. ग्राम (धातु)	
		३. तामा	१।- प्र.के.जि. (धातु)	३. तामा	१०।- प्र. के.जि. (धातु)	
		४. जस्ता	०।६० प्र. के.जि. (धातु)	४. जस्ता	५।- प्र. के.जि. (धातु)	
		५. शिशा	०।२० प्र.के.जि. (धातु)	५. शिशा	२।- प्र.के.जि. (धातु)	
		६. फलाम	८।-प्र. टन (धातु)	६. फलाम	५०।- प्र. टन (धातु)	
२. अधातु	१-४-१-५-३	१. चुनढुङ्गा तथा क्यालसाइट	१२।- प्र. टन	१. (क) चुनढुङ्गा	२०।- प्र. टन	
				(ख) क्यालसाइट	२५।- प्र. टन	
		२. खरी	२०।- प्र. टन	२. खरी	३०।- प्र. टन	
		३. नून	१।- प्र. टन	३. नून	१।- प्र. टन	
		४. गेरु	५।- प्र. टन	४. गेरु	५।- प्र. टन	
		५. क्वार्ज		५. क्वार्ज		
		क. जेम्स स्तर	२०।- प्र. के.जि.	क. जेम्स स्तर	४०।- प्र. के.जि.	
		ख. औद्योगिक स्तर	२०।- प्र. टन	ख. औद्योगिक स्तर	४०।- प्र. टन	
		३. औद्योगिक वालुवा (Silica Sand)	१०।- प्र. टन	३. औद्योगिक वालुवा (Silica Sand)	१०।- प्र. टन	
		६. म्याग्नेसाइट	१५।- प्र. टन	६. म्याग्नेसाइट	२५।- प्र. टन	
		७. डोलोमाइट	१०।- प्र. टन	७. डोलोमाइट	१५।- प्र. टन	
		८. कोरण्डम, वेरिल र टुर्मालिन		८. कोरण्डम, (रुवी, सफायर, ड्रैमेराल्ड) वेरिल एक्जुमेरिन र टुर्मालिन		
		१. जेम्स स्तर		१. जेम्स स्तर		
		(क) रुवी	५,०००।- प्र. के.जि.	(क) रुवी	५,०००।- प्र. के.जि.	
(ख) सफायर,	३,०००।- प्र. के.जि.	(ख) सफायर,	५,०००।- प्र.			

		इमिराल्ड, एक्यूमेरिन, टुर्मालिन		इमिराल्ड	के.जि.
				(ग) एक्यूमेरिन	४,०००- प्र. के.जि.
				(घ) वेरिल	३,०००- प्र. के.जि.
				(ङ) टुर्मालिन	३,०००- प्र. के.जि.
	२. औद्योगिक स्तर	३००- प्र. टन		२. औद्योगिक स्तर	
				(क) रुवी	६००- प्र. टन
				(ख) सफायर, इमिराल्ड	५००- प्र. टन
				(ग) एक्यूमेरिन	५००- प्र. टन
				(घ) वेरिल	५००- प्र. टन
				(ङ) टुर्मालिन	४००- प्र. टन
	९. गार्नेट, काइनाइट			९.९. गार्नेट, काइनाइट	
	१. जेम्स स्तर	३- प्र. के.जि.		(क) गार्नेट	
	२. औद्योगिक स्तर	५०- प्र. टन		(१) जेम्स स्तर	५००- प्र. के.जि.
				(२) औद्योगिक स्तर	१००- प्र. टन
				(ख) काइनाइट	
				(१) जेम्स स्तर	५००- प्र. के.जि.
				(२) औद्योगिक स्तर	२००- प्र. टन
				१०. अभ्रख	२००- प्र. टन
	१०. शालिग्राम वा अन्य फोसिल	१०- प्र. के.जि.		११. शालिग्राम वा अन्य फोसिल	२०- प्र. के.जि.
				१२. इन्धन	
	११. पत्थर कोइला	३५- प्र. टन		(क) पत्थर कोइला	५०- प्र. टन
	१२. मट्टि कोइला	४- प्र. टन		(ख) मट्टि काइला	५- प्र. टन
	१३. प्राकृतिक (वायोजेनिक) र्यास	०.२० प्र. घन मि.		ग) प्राकृतिक (वायोजेनिक) र्यास	०.५० प्र. घन मि.
	१४. निर्माण सम्बन्धी खनिज वस्तु			१३. निर्माण सम्बन्धी खनिज वस्तु	
	१. डेकोरेटिभ			ग्रेनाइट,	

		दुङ्गा र मार्वल		मार्वल, एम्फीवोलाईट आदि	
		क) ड्रेस ब्लक	४२८१- प्र. घन मि.	(क) ड्रेस ब्लक	४३०१- प्र. घन मि.
		ख) चिप्स	५०१- प्र. क.जि.	(ख) चिप्स	६०१- प्र. टन
		२ माटो		१४. माटो	
		१) औद्योगिक	७- प्र. घन मि.	(क) औद्योगिक माटो	१०१- प्र. घन मि.
		२) साधारण माटो	५१- प्र. घन मि.	(ख) साधारण माटो	५१- प्र. घन मि.
		१४. साधारण निर्माण दुङ्गा		५. साधारण निर्माणमुखी खनिज पदार्थ	
		१. साधारण दुङ्गा	५१- प्र. घन मि.	(क) साधारण दुङ्गा	१०१- प्र. घन मि.
		२) पत्रे दुङ्गा			
		क. स्ल्याव स्टोन	४१- प्र. वर्ग कि.	(ख) स्ल्याव स्टोन	५१- प्र. वर्ग कि.
		ख. स्लेट स्टोन	११- प्र. वर्ग मि.	(ग) स्लेट	२१- प्र. वर्ग मि.
		३. रोडा	१२१- प्र. घन मि.	(घ) रोडा	१६ प्र. घन मि.
		४. बालुवा तथा ग्राभेल			
		क. बालुवा	४१- प्र. घन मि.	(ङ) बालुवा	६१- प्र. घन मि.
		ख. ग्राभेल	३१- प्र. घन मि.	(च) ग्राभेल	५१- प्र. घन मि.

द्रष्टव्य :

- (१) धातु खनिज पदार्थको वर्गभित्र पर्ने सबै खनिज पदार्थहरूको दर कायम गर्दा धाउमा रहेको धातुको प्रतिशत तथा बजार मूल्यको आधारमा कायम गरिनेछ ।
- (२) यस अनुसूची भित्र नपरेका धातु अर्थात् खनिज पदार्थहरूको रोयल्टी दर कायम गर्दा प्रचलित बजार मूल्यको ५ प्रतिशतका दरले कायम गरिने छ ।
- (३) धातु खनिज पदार्थको वर्ग भित्र पर्ने खनिज पदार्थलाई कन्सेन्टेण्टको रूपमा विक्री गरेमा कन्सेन्टेण्टमा रहेको धातुको प्रतिशतको आधारमा रोयल्टी कायम गरिनेछ ।

वार्षिक भूवहालको प्रस्तावित दर

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	यस अघि बढाइएको मिति र रकम	प्रस्ताव गरिएको दररेट	बढाउनुपर्नाको कारण/औचित्य
१. खोज तलास कार्यको लागि वार्षिक भू-वहाल	१-४-१-५-३	मिति :- २०६० साल भाद्र १८ गते		वर्तमान अवस्थामा आवश्यकता भन्दा बढी क्षेत्र ओगटने प्रवृत्तिलाई निरुत्साही गर्न र सही लगानीकर्तालाई आकर्षण गर्न ।
		१. पहिलो पाँच वर्ष एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि एक हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि. मिटर सम्मको लागि थप पाँच सय रुपैयाका दरले	(क) १ वर्ग कि.मि. सम्मको प्रत्येक वर्षको लागि एक हजार रुपैया ।	
		२. दोश्रो पाँच वर्ष एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि तीन हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग किलो मिटर सम्मको	(ख) १ वर्ग कि.मि. देखि पाँच वर्ग कि.मि. सम्मको लागि प्रत्येक वर्ग कि.मि. को प्रन्ध	

		लागि थप एक हजार सात सय पचास रुपैयाका दरले	सय रुपैयाका दरले
		३. तेथ्रो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि पाँच हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि थप दुई हजार पाँच सय रुपैयाका दरले ।	(ग) ५ वर्ग कि.मि. देखि बीस वर्ग कि.मि. सम्मको लागि प्रत्येक वर्ग कि.मि. को दुई हजार रुपैयाका दरले ।
		४. चौथो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि सात हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मका लागि थप तिन हजार सातसय पचास रुपैयाका दरले ।	(घ) २० वर्ग कि.मि. देखि पचाँस वर्ग कि.मि. सम्मको लागि प्रत्येक वर्ग कि.मि.को पच्चिस सय रुपैयाका दरले ।
		५. पाँचौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि नौ हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप चार हजार पाँच सय रुपैयाका दरले	(ङ) ५० वर्ग कि.मि. देखि माथिको लागि प्रत्येक वर्ग कि.मि. को तीन हजार रुपैया दरले ।
		६. छैठो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि एघार हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप पाँच हजार रुपैयाका दरले ।	
		७. सातौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि तेह्र हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप छ हजार पाँसस सय रुपैयाका दरले ।	
		८. आठौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि प्रन्ध हजार पाँचसय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप सात हजार सात सय रुपैयाका दरले ।	
२. उत्खनन् कार्यको लागि वार्षिक भू-वहाल :	१४१५३	मिति :- २०६० साल भाद्र १८ गते	साविक बमोजिमने कायम हुन प्रस्ताव गरिएको छ ।
		१. पहिलो पाँच वर्ष एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि एक हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि. मिटर सम्मको लागि थप पाँच सय रुपैयाका दरले	
		२. दोश्रो पाँच वर्ष एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि तीन हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग किलो मिटर सम्मको लागि थप एक हजार सात सय पचास रुपैयाका दरले	
		३. तेथ्रो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि पाँच हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग	

	किलो मिटर सम्मको लागि थप दुई हजार पाँच सय रुपैयाका दरले ।	
	४. चौथो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि सात हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मका लागि थप तिन हजार सातसय पचास रुपैयाका दरले ।	
	५. पाँचौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि नौ हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप चार हजार पाँच सय रुपैयाका दरले	
	६. छैठो पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि एघार हजार पाँच सय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप पाँच हजार रुपैयाका दरले ।	
	७. सातौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि तेह्र हजार रुपैया र त्यस भन्दा बढी प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप छ हजार पाँसस सय रुपैयाका दरले ।	
	८. आठौ पाँच वर्ष एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि प्रन्ध हजार पाँचसय रुपैया र त्यस भन्दा बढी थप प्रत्येक एक वर्ग कि.मि. सम्मको लागि थप सात हजार सात सय रुपैयाका दरले ।	

१५. नेपाल विद्युत प्राधिकरण

- नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट गैह्र कर राजस्व अन्तर्गत वार्षिक रुपमा उर्जा रोयल्टी प्रमुख रुपमा भुक्तानी हुँदै आएको छ । आ.व. २०६९।७० मा कुल रु. ८९ करोड ४ लाख रोयल्टी शीर्षकमा भुक्तानी गर्नुपर्ने देखिएकोमा रु. ३ करोड ६४ लाख बाहेक बाँकी सबै रोयल्टी वापतको गैह्र कर राजस्व दाखिला भैसकेको छ । चालु आ.व.२०७०।७१ मा करिव रु. ९३ करोड रोयल्टी बुझाउने लक्ष्य रहेको छ ।
- रोयल्टी हिसाब गर्दा निजी क्षेत्रबाट निर्मित तथा संचालित विद्युत आयोजनाबाट उत्पादित विद्युत उर्जाको नेपाल विद्युत प्राधिकरणले भुक्तानी गरेको सरदर रु. ५।४१ प्रति युनिटको दर आधार लिई हिसाब गरिँदै आएको छ । विद्युत ऐन २०४९ अनुसार नेपाल विद्युत प्राधिकरणले खुद ग्राहकलाई विल गरी विक्री गरेको वार्षिक विक्री युनिटमा मात्र उर्जा रोयल्टी गणना गरी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था हुन उचित देखिन्छ ।
- विद्युत प्राधिकरणले विद्युत महशुल निर्धारण आयोग समक्ष लागतको आधारमा महशुल दर निर्धारण गराइ पाउन विभिन्न समयमा प्रस्ताव पेश गरे वमोजिम २०६९ श्रावण महिना देखि सरदर २० प्रतिशत महशुल दर बृद्धि हुनेगरी निर्णय भएकोमा उक्त दर पनि लागतमा आधारित नभएको हुँदा पुन महशुल दर समायोजनको लागि आयोग समक्ष मिति २०७०।२।१९ मा प्रस्ताव पेश गरेको छ र उक्त प्रस्ताव आयोगमा विचाराधिन रहेको छ ।
- नेपाल विद्युत प्राधिकरण निरन्तर संचालन घाटामा चलिरहेकोले नेपाल सरकारको शेयर लगानी वापत प्राप्त हुने लाभांस समेत प्राप्त नभैरहेको अवस्था देखिन्छ । लागतमा आधारित

मुल्य समायोजन हुन सकेमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको समग्र वित्तीय अवस्थामा सकारात्मक परिवर्तन आई गैह्र कर राजस्वका शीर्षकहरु जस्तै लाभांस, व्याज आदिमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको योगदान बढाउन सकिने देखिन्छ ।

१६. निजी वन सरोकारवाला महासंघ

सैद्धान्तिक सुझाव

- वन क्षेत्र को संरक्षण गर्ने कार्यलाई जनताको जिउ धन र स्वास्थ्यको सुरक्षा गर्ने मौलिक हक र मानव अधिकार संरक्षण गर्ने राज्यको प्राथमिक दायित्वको कार्य हो भन्ने तथ्यसंग सादृश्य गरी गराई सोहि रूपमा गृह प्रसाशनलाई उपलब्ध गराए सरह स्रोत साधन उपलब्ध गराईनु पर्छ ।
- वन क्षेत्र आर्थिक इकाई हो तसर्थ यसलाई उद्योग र व्यवसाय सरह प्रतिस्पर्धि, राजस्व आयजन्य तथा नाफामुलक एवं विकेन्द्रित र सबै सरोकारवालाहरुको पहुँचजन्य बनाइनु पर्छ । (अन्तरिम संविधानको भावना)
- यस क्षेत्रको उत्पादन वस्तु काअतिरिक्त वातावरणिय सेवापनिहुने र सो को वितरण स्थानिय, क्षेत्रिय, राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरसम्महुने भएकाले यसको लाभलागत गणनाको मापन विधि विकसित गरि वातावरणिय लाभको भुक्तानी तथा वितरण मापदण्ड लाई कानुनी दायरामा ल्याइनु पर्ने ।

ब्यवहारिक सुझाव

- सरकारि वन क्षेत्र वाट उत्पादनहुने काठ तथा जडिबुटिजन्य वनजन्यपैदावारको राजस्व दर तथा ब्यवसायिक प्रयोग का लागि उपलब्ध गराइने कबुलियत जग्गाको दस्तुरलाई उत्पादन लागत तथा बजारमुल्यका आधारमा ब्यवसायिक दृष्टिकोणवाट निर्धारण गरिनुपर्ने।
- वनमन्त्रालयको संगठनम ाहालको वनविभाग तथा वनस्पति विभागलाई पुर्नसंरचनागरि वनवनस्पति संरक्षण तथा विकास विभाग तथा वनजन्य उद्योग तथा ब्यवसाय विभागको रूपमा जिम्मेवारी बाँडफाडँ गरिनु पर्ने।
- नीजी जग्गामा उत्पादनहुने वनजन्य पैदावार लाई कृषिवाली सरह सेवा र सुविधाउपलब्ध गराइनु पर्ने।
- वनविकास र वनमा आधारित उद्यमविकास मानीजी क्षेत्रको संलग्नतालाई प्रश्रय र प्रोत्साहन दिन निम्नकार्य गरिनु पर्ने
  - प्राथमिकता प्राप्त उद्योग सरह ब्यवहार गरिनु पर्ने जस्तै ऋण, विमा, अनुदान, छुट
  - लागत बढि हुने (जग्गाको मुल्य) र प्रतिफल ढिलो प्राप्तहुने भएकाले सो अनुरूप लागत कटौतिका लागि सेवा सुविधा उपलब्ध गराइनु पर्ने
  - नीजीजग्गालाई चक्लावन्दी गराउन र हदवन्दीको सिमा हटाउन नीतीगत सहयोग गरिनु पर्ने
  - नीजीवनले प्रदानगर्ने वातावरणिय सेवाको भुक्तानी राज्यले गरि नीजीवनको लागत घटाउन सहयोग गर्नुपर्ने
- वनमन्त्रालयले सम्पन्न गर्ने कार्यहरुमा ब्यवसायिक नाफाजन्य कार्यहरु तोकि (Business Plan का आधारमा) सो वाट प्राप्त सेवा शुल्कलाई आर्थिक प्रोत्साहन कोषमा दाखिला गरि सो वाट कार्यसम्पादनमा आधारित आर्थिक प्रोत्साहनब्यवस्था लागु गरि सेवा प्रवाहलाई सरल,पारदर्शी, चुस्त, जवाफदेहि र क्षतिपुर्ति योग्यवनाइनुपर्ने ।

- वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र व्यवसायिकरण का लागि आवश्यकदिगो वित्तिय श्रोत व्यवस्थापनका लागि वनमन्त्रालयले यस सँग आबद्ध निकाय तथा सरोकारवाला हरु वाट सार्वजनिक सामुदायिक तथा नीजी साभेदारि अवधारणा अनुरूप वित्तिय सस्था स्थापनाका लागि सहयोग गर्नुपर्ने ।

१७. नेपाल अडिटर्स सशोसियन, नेपाल

- १) बर्तमान राजश्वको दर वृद्धि र नयाँ श्रोत परिचालन सम्बन्धमा हाल प्रचलित कतिपय राजश्वका दरहरु धेरै वर्ष देखि वृद्धि नभईरहेको एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ कतिपय क्षेत्रमा गैरकर राजश्व रकम भन्दा त्यसवापत जनताले पाउने सेवा कम छ । अतः लागत लाभको विश्लेषण गरेर मात्र दर निश्चित गर्नुपर्ने देखिन्छ । उदाहरणका लागि शिक्षा मन्त्रालयवाट विभिन्न छात्रवृती प्रमाणपत्र जारी गर्दा लिईने दस्तुरलाई लिन सकिन्छ । विकल्पको रुपमा परराष्ट्र मन्त्रालयले पासपोर्ट दस्तुर बाहकको आवश्यकता अनुसार छिटो चाहिएमा थप दस्तुर लिने व्यवस्था जस्तै गरी अन्य क्षेत्रमा पनि लागु गर्न सकिन्छ । जस्तै स्वास्थ्य सेवामा लिईने सरकारी दस्तुर, वन जडिवुटी लगायतको रोयल्टी निर्धारण गर्दा पनि उपभोक्ताको तह तोकी सो अनुसार फरक राजश्व असुल गर्न सकिन्छ । उल्लेखित अनुसार गर्दा लागत र लाभको विश्लेषण गर्नु जरुरी छ ।
- २) विभिन्न निकायहरुवाट प्रदान गर्ने वस्तु तथा सेवाको विक्री मुल्य पनि लागत लाभको विश्लेषणको आधारमा निर्धारण गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- ३) संस्थागत जिम्मेवारीको सम्बन्धमा गैरकर राजश्व लगाउने, संकलन गर्ने र प्रशासन गर्ने कार्य एउटै निकायवाट हुनु जरुरी छ । जस्तै क्यासिनो रोयल्टी तोक्ने निकाय र असुल गर्ने एवं प्रशासन गर्ने निकाय फरक पर्नाले असुली प्रभावकारी हुन सकेको छैन । अतः संस्थागत जिम्मेवारी एउटै निकाय/मन्त्रालयलाई दिनु उपयुक्त हुन्छ ।
- ४) गैरकर राजश्व दरहरुलाई लागत प्रभावकारी (Cost Effective) बनाउन राजश्व संकलन गर्ने निकायलाई बढि जिम्मेवार बनाउनको लागि सम्बन्धीत विषयमा विज्ञ कर्मचारी व्यवस्था गर्नु पर्ने र त्यस्ता कर्मचारीलाई कार्य दक्षताको आधारमा अतिरिक्त सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था हुनु राम्रो हुन्छ । जस्तै ट्रफिक प्रहरीलाई असुल भएको राजश्वको निश्चित प्रतिशत रकम प्रोत्साहन स्वरुप प्रदान गर्दा राजश्व असुलीमा वृद्धि भई प्रभावकारीता समेत बढेको पाईएकोले यस्तो ईन्सेन्टीभ दिन सम्भावित क्षेत्र पहिचान गरी ईन्सेन्टीभ दिन सक्ने व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिन्छ ।
- ५) केन्द्र र स्थानिय निकाय बीच गैरकर राजश्व संकलन र बाँडफाँडको आधार निर्धारण गर्दा सम्बन्धीत निकायको योगदान र स्रोतको उपलब्धताको आधारमा बाँडफाँड गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ६) प्राकृतिक स्रोतको उपयोग गर्न पाउने अधिकार सबै देशवासीको समान हुने भएकाले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग गरी निजी लाभ प्राप्त गर्नेले राज्यलाई सो वापत कर/रोयल्टी तिर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि कुनकुन प्राकृतिक स्रोत प्रयोग गरे वापत कर/रोयल्टी लिनु उपयुक्त हुन्छ सम्बन्धीत मन्त्रालय/निकायले यकिन गरी लागत लाभको आधारमा कर लगाउनु उपयुक्त हुन्छ । जस्तै भूमिगत जलको प्रयोग, प्राकृतिक ग्याँस, रोडा ढुङ्गा आदि प्रयोग कर्ताले तिर्ने राजश्व निजले प्राप्त गर्ने लाभको दाँजोमा न्यून रहेकाले उपयुक्त आधारमा पुनरावलोकन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- ७) उल्लेखित व्यहोराको अलवा कार्यदलले सबै मन्त्रालय, विभाग, निकायवाट प्रदान गरिने सेवाको दर पुनरावलोकन गर्दा लागत लाभको आधारमा गर्ने र राजश्व संकलन प्रशासन गर्ने निकाय एउटै बनाई गैरकर राजश्व असुलीमा बढि जिम्मेवार बनाउने गरी विद्यमान कानुनमा संशोधन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

साथै सबै गैरकर राजस्वको क्षेत्र, दर असुली गर्ने निकाय स्पष्ट खुल्ने गरी पारदर्शी तरिकाले सर्वसाधारण नागरीक सम्मको पहुँच हुने गरी सार्वजनिक सुचना वा अन्य उपयुक्त माध्यम मार्फत व्यापक प्रचार प्रसार हुनु जरुरी छ ।

१८. डा.चन्द्रमणि अधिकारी, अध्यक्ष, नारेक नेपाल, काठमाण्डौ ।

गैरकर राजस्वका योगदानलाई समग राजस्व संकलनको महत्वपूर्ण स्रोतका रूपमा विकास गन नीति लिइ उपयुक्त राजस्व नीति एवं कार्यक्रम मार्फत लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना गरी स्वदेशी एवं विदेशी पूँजीलाई आकर्षित गर्न र गैरकर राजस्वका अवरोधहरूलाई क्रमशः हटाउँदै जाने उद्देश्य सरकारले लिएको देखिन्छ । तर अझ पनि गैरकर परिचालन गर्ने सम्बन्धमा एकिकृत कानून बन्न सकेको छैन । क्षेत्र विशेषका ऐन नियम तथा निर्देशन एवं विशेष आदेशबाट गैरकर राजस्व परिचालन गर्ने गरेको पाइएको छ । गैरकर राजस्वका दरहरू सम्बन्धि निर्देशिका २०६४ को संशोधन तथा परिमार्जन गर्नु पर्नेमा सो हुन सकेका छैन ।

गैरकर राजस्वका क्षेत्रमा अध्ययन परीक्षण गर्दा मूलतः निम्न समस्या देखिएका छन्:

१. यसमा कर राजस्वमा जस्तै गरी राजस्वको असुलीको वार्षिक लक्ष्य नतोकिनु र यसका दरहरूको पुनरावलोकन र अनुगमन गर्ने संस्थागत व्यवस्था नहुनु ।
२. गैरकर राजस्व परिचालनमा संलग्न विभागहरूले शुल्क, कानूनी दण्ड जरिवाना, रोयल्टी आदिका निर्धारण कुनै मापदण्ड र आधार बिना आफ्नै ढंगले निर्धारण गर्नु । यसरी दर निर्धारण गर्दा सेवा पुऱ्याउन लाग्ने लागत, मुद्रास्फितिका दर र जनताको कर तिर्ने क्षमता आदिमा विचार पुऱ्याउन नसक्नु ।
३. शुल्क, दण्ड जरिवाना महशुल रोयल्टी आदि विभिन्न ऐन, कानूनहरूले निर्धारण गर्ने र ती ऐन कानूनहरूमा संशोधन गरी दर पुनरावलोकन गर्नेतर्फ सम्बन्धित पक्षको ध्यान नपुग्नु ।
४. सरकारी कार्यालयहरू आफ्ना वार्षिक कार्य प्रगति पूरा गर्ने कामसंगै त्यसको लागततर्फ ध्यान नपुऱ्याउन
५. विभिन्न मन्त्रालय तथा विभागबाट गैरकरका दरहरू परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस भए पनि यस सम्बन्धमा कुन ठोस कार्य नहुनु ।

गैरकरको क्षेत्रमा देखिएका यस्ता समस्या र कमजोरीको कारणले गैरकर राजस्व सम्बन्धी प्रशासन अस्तव्यस्त देखिएको छ र थप राजस्व परिचालनको पर्याप्त संभाव्यता हुँदाहुँदै पनि अपेक्षित राजस्व संकलन हुन सकेको छैन, चुहावटको संभावनालाई पनि बढाएको छ । तसर्थ गैरकर राजस्वको क्षेत्रमा निम्न सुधारहरू गर्न सुझाव गरिएको छ :

- क) गैरकर लगायतको दर निर्धारण सम्बन्धी सिद्धान्त र नीति निर्माण, दरहरूको परिमार्जन, लक्ष्य निर्धारण र असुली अनुगमन समेतका कार्य गर्नको लागि अर्थ मन्त्रालयमा गैरकर राजस्व हेर्ने अंगको व्यवस्था गरी गैरकरसँग सम्बन्धित सबै मन्त्रालय, विभाग तथा संस्थाहरूसँग समन्वय गरी पूर्णकालीन रूपमा गैरकर सम्बन्धी कार्य गर्नुका साथै गैरकर राजस्व असुलीका लक्ष्य निर्धारण सम्बन्धमा परिसूचकहरू विकास गर्ने तथा भएका प्रगतिको अनुगमन गर्ने प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने ।
- ख) प्रत्येक सेवा वा वस्तुको लागि सो को प्रकृति र उद्देश्य अनुसार राजस्वका दरहरू तोक्नका लागि अपनाइने निश्चित सिद्धान्त, नीति, आधार र मापदण्ड परिभाषित गरिनु पर्दछ । यस्ता सिद्धान्त अपनाउँदा असुली लागतको सिद्धान्त, आधारभूत तथा अत्यावश्यक वस्तु वा सेवा,

लगानीमा पर्ने प्रभाव, जस्ता विषयहरूमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ गैरकर राजस्वका सामान्य सिद्धान्तका विषय, लक्ष्य निर्धारण, अनुगमन, जिम्मेवारी र दर परिमार्जन समेतका विषय समेटी छुट्टै नियमावली तर्जुमा गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

- ग) कतिपय ऐनहरूमा नै राजस्वका दरहरू समावेश भएको कारणले दर परिमार्जन गर्न ती ऐनमा नै संशोधन गर्नुपर्ने अवस्थाले गर्दा दर परिमार्जन तथा संशोधनको कार्य जटिल भएको छ । तसर्थ यसमा सम्बन्धित मन्त्रालयको अग्रसरतामा सालबसाली जारी हुने आर्थिक ऐनको माध्यमबाट गैरकरका दरहरू परिमार्जन हुन सक्ने व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त हुन्छ ।
- घ) मुद्रास्फीती दर, राजस्व सङ्कलनको अवस्था, वस्तु वा सेवाको माग समेतको आधारमा प्रत्येक तीन तीन वर्षमा अनिवार्य रूपमा राजस्वका दरहरू विश्लेषण गरी परिमार्जन गर्ने व्यवस्था गैरकर सम्बन्धी नियमावलीमा गर्ने र सो अनुसार आर्थिक ऐनमा समावेश गर्न पहल गर्ने ।
- ङ) गैरकर राजस्वका दरहरू पुनरावलोकन गरी गैरकर राजस्वमा वृद्धि गर्न सकिने क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न सकिन्छ । यी मध्ये पासपोर्ट तथा बन्दुक आदिको ईजाजत दस्तुर तथा हुलाक सेवाको शुल्कमा वृद्धि, साँवा व्याज बक्यौता असुली बढाउने ।
- च) कम दरमा राजस्व लगाउने क्षेत्रहरूलाई हुलाक टिकट व्यवस्थाबाट व्यवस्थापन गर्ने ।
- छ) वन क्षेत्रको सुदृढीकरण गरी भाडामा वा लीजमा दिने, पर्वातारोहण, खानीको प्रयोग, जलस्रोत लगायत रोयल्टी वृद्धि गर्न सकिने यसका संभाव्य क्षेत्रहरू हुन् । यी क्षेत्रको राजस्व दरमा पनि यथासक्य चाँडो परिमार्जन गर्न सुझाव गरिन्छ ।
- ज) गैरकर राजस्वका सम्बन्धमा तथ्यांकलाई एकिकरण गर्ने व्यवस्था गर्ने जसको आधारमा गैरकर सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा एकिकृत ऐन ल्याउनमा सहयोग पुग्नेछ ।
- झ) गैरकर राजस्व नीतिलाई राजस्व सम्बन्धी नीतिको मूलधारमा ल्याउने ।

१९. विभिन्न स्थानबाट १० जनाले प्रेशित लिखित सुझाव

१. गैरकर राजस्वको दर र दायरा समसामायिक रूपले वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२. विभिन्न निकायहरूद्वारा प्रदान गरिने सेवा र वस्तुको विक्री मुल्य पुनरावलोकनमा समयसापेक्ष सुधारको आवश्यकता छ ।
३. कतिपय सेवा प्रदायक र उद्योगहरू विगतको द्वन्द्वकालका कारण रुग्ण भएकोले तिनीहरूको हकमा लाग्ने सम्पूर्ण राजस्व करहरू मिन्हा दिई उद्योग संचालन वातावरण तयार गरिनु पर्छ ।
४. कारणवश रुग्ण भएका र बन्द गरिएका उद्योगहरू मध्ये बैकिङ कसुर नदिएका उद्योगहरूको हकमा नवीकरण प्रक्रिया बाहेकका गैरकरहरू खारेज गर्नुले राष्ट्रिय गौरवका उद्योगहरू पुनःस्थापित हुन सकेन ।

अनुसूची ५: गैरकर राजस्व शीर्षक तथा व्याख्या

गैरकर राजस्वको संकेत तथा बर्गीकरण

१४०००	अन्य राजस्व	माथि उल्लिखित आधार शीर्षक नं. ११००० र १२००० अर्न्तगतका उपशीर्षकहरुमा परेका बाहेक अन्य राजस्व यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	सम्पत्तिबाट सृजित आय यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४११०	ब्याज	ऋण लगानीको ब्याज वापतको आय यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त ब्याज	बैंक तथा वित्तीय निकायमा गरिएको ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम यसमा पर्दछ ।
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त ब्याज	व्यापारिक निकायमा गरिएको ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम यसमा पर्दछ ।
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त ब्याज	औद्योगिक निकायमा गरिएको ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम यसमा पर्दछ ।
१४११४	सेवामूलक निकायबाट प्राप्त ब्याज	सेवामूलक निकायमा गरिएको ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम यसमा पर्दछ ।
१४११५	अन्य निकायबाट प्राप्त ब्याज	माथि नपरेका अन्य निकायमा गरिएको ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम यसमा पर्दछ ।
१४१२०	लाभांश	शेयर लगानीबाट प्राप्त लाभांश वापतको रकम यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश	बैंक तथा वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश यसमा पर्दछ ।
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश रकम यसमा पर्दछ ।
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश रकम यसमा पर्दछ ।
१४१२४	सेवामूलक निकायबाट प्राप्त लाभांश	सेवामूलक निकायबाट प्राप्त लाभांश रकम यसमा पर्दछ ।
१४१२५	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	माथि नपरेका अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश रकम यसमा पर्दछ ।
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	सरकारी कार्यालयले संकलन गरेको भाडा र रोयल्टी वापतको रकम यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।

१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको बहाल तथा अन्य आय	सरकारी जग्गा, भवन तथा अन्य सम्पत्ति बहाल, कोठा तथा भोजनालय (रेष्टुराँ) बहाल, मेच, पाल, त्रिपाल, हवाईजहाज, वग्गी, बैण्डबाजा, इन्जिन, रोलर, वुलडोजर, ट्याक्टर समेतका सरकारी सम्पत्ति प्रयोग गरे वापत प्राप्त हुने भाडा तथा सेवा शुल्क रकमका साथै चलचित्र प्रदर्शन र बिक्री वितरण गर्ने इजाजतपत्र दस्तुर, विज्ञापन दस्तुर, अभिलेख (रेकर्ड) बिक्री, नेपाल सरकारको छापाखानाको छपाई दस्तुर, नेपाल राजपत्र एवं सरकारद्वारा प्रकाशित पुस्तक पुस्तिकाको बिक्री तथा लिलामबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ। साथै मुद्रा तथा नापतौलको सामान: ढक, तराजु समेतको प्रमाणित दस्तुर, नवीकरण दस्तुर र टक्सारको अन्य आय, नक्सा प्रिन्ट बिक्री, दरखास्त फाराम तथा पाठ्यक्रम बिक्री, औषधि बिक्री तथा अन्य मालसामान बिक्रीबाट प्राप्त रकम समेत यसैमा पर्दछ।
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी रकम यसमा पर्दछ।
१४१५३	खानी रोयल्टी	खानी खोदने अनुमतिपत्र दस्तुर, सर्वेक्षण दस्तुर, आयोजना (प्रोजेक्ट) लाई ढुङ्गा बिक्री गर्दा आएको रकम, खानीको रोयल्टी, खानीमा जाने गाडी तथा गाडी आवत जावतको इजाजतपत्र दस्तुर समेतको रकम यसमा पर्दछ।
१४१५४	जल क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी	जल क्षेत्रबाट प्राप्त रोयल्टी, विद्युत् उत्पादन शुल्क, विद्युत उत्पादन इजाजत-पत्र दस्तुर र नवीकरण दस्तुर, विद्युत उत्पादन, प्रसारण र वितरणको सर्वेक्षण अनुमति पत्र दस्तुर तथा सोको नवीकरण दस्तुर, विद्युत बिक्री, आयोजना बिक्री, जलश्रोत सम्बन्धी सम्पूर्ण आय यसमा पर्दछ।
१४१५५	वन तथा वन पैदावार बिक्री वापत प्राप्त आय तथा वन रोयल्टी	वन तथा वन पैदावार बिक्री वापत प्राप्त आय, लकडी लिलाम बिक्री, वन्यजन्तु सम्बन्धी आम्दानी, चरी चराई दस्तुर, वन्यजन्तु आरक्ष, निकुञ्ज संरक्षण क्षेत्रको प्रवेश शुल्क, चिडियाखाना प्रवेश शुल्क, वनस्पति सम्बन्धी अन्य आम्दानी, नहर वरिपरिको घाँस बिक्री र वन क्षेत्रको रोयल्टी यसमा पर्दछ।
१४१५६	अन्य रोयल्टी	माथि उल्लिखित शीर्षक नं १४१५२ देखि १४१५५ मा परेका बाहेक अन्य रोयल्टीको रकम यसमा पर्दछ।
१४२००	वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम	वस्तु तथा सेवाको बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ। यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन।
१४२१०	वस्तु तथा सेवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम	वस्तु तथा सेवाको बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ। यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन।

१४२११	कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	भुरा माछा तथा खाने माछा बिक्री तथा लिलाम, पोखरी र खोलामा माछा मार्ने जाल हालने दस्तुर, खोला-पोखरीमा माछा मार्ने ठेक्का, घाँस बिक्री, कुखुराको फुल तथा चल्ला बिक्री, सुंगुर तथा सुंगुरको बच्चा बिक्री, दूध, घ्यू तथा अन्य दुग्धजन्य पदार्थको बिक्री, फलफूल बिक्री, एण्टीरेविज भ्याक्सिन बिक्री, टोकरी प्याकिङ्ग दस्तुर, ऊन तथा हाडखुर बिक्री, फलफूल तथा फलफूलको बोट बिरुवा बिक्री, बीउविजन तथा बेर्ना बिक्री, तरकारी तथा सागपात बिक्री, धान, मकै, गहुं तथा अन्य खाद्यान्न बिक्री, जाम-जेली, अचार, तितौरा बिक्री तथा त्यस्ता सामानको लिलाम सम्बन्धी बोलपत्र दस्तुरको रकम यसमा पर्दछ।
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	टुटे फुटेका मेशिनरी सामान बिक्री, सवारी साधन लिलाम बिक्री, पुराना मालसामान बिक्री तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ।
१४२१३	अन्य बिक्रीबाट प्राप्त रकम	माथि उल्लिखित उपशीर्षक नं १४२११ र १४२१२ मा परेका बाहेक अन्य वस्तुको बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ।
१४२१४	दूर संचार सेवा शुल्क	दूर संचार सेवा शुल्क वापतको रकम यसमा पर्दछ।
१४२१५	टेलिफोन स्वामित्व शुल्क	टेलिफोन स्वामित्व वापतको रकम यसमा पर्दछ।
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क	निजी धारा राखे वापत लाग्ने शुल्क तथा महसुल र कालीगढ दस्तुर यसमा पर्दछ।
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	जग्गा जमीनको सिंचाइको लागि नहर तथा कुलोको उपयोग गरे वापत तोकिए बमोजिम प्राप्त शुल्क यसमा पर्दछ।
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क	विद्युत सेवा उपभोग वापतको महसुल; थप दस्तुर, मिटर जाँच समेतको सेवा दस्तुर, कलेक्सन चार्ज र नामसारी एवं ठाउँसारी दस्तुर यसमा पर्दछ।
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	प्रशासनिक सेवा वापतको शुल्क यसमा पर्दछ। यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन।
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	कोर्ट फी, बक्सौनी, दशौद, विशौद नक्कल दस्तुर, समाह्वान् एवं इतलायनामा दस्तुर, सूद, लिफा दस्तुर, टिकट दस्तुर, पुनरावेदन एवं प्रतिउत्तर पत्र दस्तुर, वकालत सम्बन्धी इजाजतपत्र दस्तुर र न्याय सम्बन्धी अन्य राजस्व आम्दानी यसमा पर्दछ।
१४२२२	हुलाक सेवा शुल्क	हुलाक टिकट बिक्रीबाट प्राप्त रकम, हुलाक आदेशको कमिशन, बहिरङ्ग वस्तु वितरण, वैदेशिक पुलिन्दा महसुलबाट प्राप्त रकम र हुलाक सम्बन्धी अन्य आय यसमा पर्दछ।
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	शिक्षण शुल्क (ट्यूशन फी), प्रवेश शुल्क, प्रवेशिका परीक्षा दस्तुर, लब्धाङ्क पत्र (मार्कसिट) तथा प्रमाणपत्र दस्तुर, संग्रहालय (म्यूजियम) प्रवेश दस्तुर, पाठ्यक्रम, पुस्तक, पत्रिका समेतको बिक्रीबाट प्राप्त रकम र शिक्षा क्षेत्रको अन्य आम्दानी यसमा पर्दछ।

१४२२४	परीक्षा शुल्क	लोक सेवा आयोग लगायत विभिन्न निकायले लिने परीक्षा दस्तुर, अन्तर्वार्ता दस्तुर, निवेदन तथा दरखास्त दस्तुर र पाठ्यक्रम बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आमदानी	हवाइजहाज अवतरण दस्तुर, आश्रय दस्तुर, कुनै सडक राजमार्गमा आवत जावतको लागि इजाजत दिए वापत प्राप्त (रोड परमिट) रकम, जल तथा अन्य यातायातसँग सम्बन्धित आय र शुल्क यसमा पर्दछ ।
१४२२६	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तुर	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तुर वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४२२७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	विभिन्न मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालयले लिने टिकट वापतको रकम, बोलपत्र फाराम बिक्रीको रकम, निवेदन दस्तुर, नो अवजेक्शन सर्टिफिकेट दस्तुर, ब्याबसायिक प्रमाण पत्र जारी तथा नवीकरण दस्तुर वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४३००	दण्ड, जरिवाना र जफत	न्यायिक एवं प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४३१०	दण्ड, जरिवाना र जफत	न्यायिक एवं प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	अदालत तथा न्यायिक निकायको निर्णयबाट लिइएका दण्ड, जरिवाना र जफत वापतको रकम यसमा पर्दछ ।
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	सबै प्रकारको ठेक्काको धरौटी (अर्नेष्ट मनी) जफत, निर्माण र अन्य कामको ठेक्का पढामा ठेकेदारहरुलाई गरिएको दण्ड, जरिवाना, ठेकेदारहरुसँग बाँकी रहेको रकमको ब्याज र सम्बन्धित शीर्षकमा लेखिए बाहेक अन्य प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफतबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४४००	अनुदान वाहेकको स्वैच्छिक हस्तान्तरण	सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरु वाहेक अन्य श्रोतहरुबाट प्राप्त उपहार तथा स्वैच्छिक अनुदान (Donation) को रकम यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४४१०	अनुदान वाहेकको स्वैच्छिक हस्तान्तरण	व्यक्ति, निजी गैर सरकारी संस्थाहरु, गैर सरकारी प्रतिष्ठानहरु, संस्थानहरु एवं सरकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरु वाहेक अन्य श्रोतहरुबाट प्राप्त उपहार तथा स्वैच्छिक अनुदान (Donation) को रकम यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४४११	चालु हस्तान्तरण	यसमा सरकारलाई राहत प्रयोजनका लागि प्राप्त हुने खाद्यान, लत्ता कपडा, औषधी जस्ता चालु प्रकृतिका सहयोग समावेश हुन्छन् ।

१४४१२	पूँजीगत हस्तान्तरण	अस्पताल, विद्यालय, संग्रहालय, नाचघर तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरु निर्माण वा खरिद को लागि प्राप्त भएको हस्तान्तरणका साथै उपहार स्वरुप प्राप्त घर वा जग्गा तथा अदृश्य सम्पत्तिहरु, जस्तै: एकाधिकार पत्र (Patent Right) वा प्रतिलिपी अधिकारको रकम यसमा पर्दछ । यदि कुनै हस्तान्तरण चालु वा पूँजीगत के हो भन्ने कुरा स्पष्ट नभएमा त्यस्तो हस्तान्तरणलाई चालु प्रकृतिमा वर्गिकरण गर्नु पर्दछ ।
१४५००	विविध राजस्व	विविध राजस्व यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क - भ्रमण तथा पर्यटन	भ्रमण तथा पर्यटन वापतको प्रशासनिक आय यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४५११	राहदानी शुल्क	राहदानी (पासपोर्ट) दस्तुर, सनाखत दस्तुर र राहदानी नवीकरण वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४५१२	भिसा शुल्क	प्रवेशाज्ञा (भिसा), सोको म्याद थप, पुनः प्रवेशाज्ञा आदि वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४५१३	पर्वतारोहण र पदयात्रा स्वीकृति शुल्क	पर्वतारोहण तथा पदयात्रा (ट्रेकिङ्ग) इजाजत दस्तुर वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४५१४	अन्य पर्यटकहरुलाई लाग्ने शुल्क	पर्यटकले लिएर आएको हातहतियारको अस्थायी अनुमति (लाइसेन्स) दस्तुर, वृत्तचित्र खिच्ने दस्तुर, चलचित्र निर्माण र खिच्ने शुल्क वापत प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।
१४५२०	अन्य राजस्व	माथिका शीर्षकमा नपरेका अन्य रकमहरु यसमा पर्दछन् । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४५२१	प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क	नेपाल आयल निगमले नेपाल भित्र विक्री वितरण गर्ने पेट्रोल र डिजलमा संकलन गर्ने शुल्क यसमा पर्दछन ।
१४५२२	अन्य राजस्व	माथिका शीर्षकहरुमा नपरेका अन्य रकमहरु यसमा पर्दछन् ।
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	पूँजीगत राजस्व यसमा पर्दछ । यसमा रकम जम्मा गर्न मिल्दैन ।
१४५३१	सरकारी घर, जग्गा, गुडवील बिक्रीबाट प्राप्त रकम	सरकारी घर, जग्गा, गुडवील र अन्य सरकारी सम्पति बिक्रीबाट प्राप्त रकम यसमा पर्दछ ।

★ ★ ★